

T A R T A L O M

▶	3	EGRESSY ZOLTÁN	
		Maori, Végzetes vigasz	versek
▶	5	GERGELY ÁGNES	
		Kodály után	vers
▶	6	ORAVECZ IMRE	
		Alkonynapló II.	jegyzetek
▶	10	TOMPA GÁBOR	
		Kerti szonáta, Koncert a magasban	versek
▶	11	GYÓRI LÁSZLÓ	
		Nem tudtam, Sajnálom, A kiválasztott	versek
▶	13	TÓZSÉR ÁRPÁD	
		Reggeli kérdés, Bot-ballada, Kék halál	versek
▶	16	LACKFI JÁNOS	
		Felhők bivalytej-örvénylése	novella
▶	19	SZABÓ T. ANNA	
		Alkalmi és rögtönzött versek	versek
▶	22	DÁVID ÁDÁM	
		Kettőződés, Sejtcsérés számadás, LXX. szonett, Égi késztetés	versek
▶	24	FELLINGER KÁROLY	
		Csigaház, Szakadatlan, Rossz álom	versek
▶	26	SÜTŐ CSABA ANDRÁS	
		nád – térfoglalás, csillagidő – momentum, csakkor - οπερ εδει δεΐξαι	versek
▶	28	GRECSÓ KRISZTIÁN	
		Apám üzent	regényrészlet
▶	32	SZEDER RÉKA	
		Diffúzió, Éjjeli képkeret, Hurok	versek
▶	34	SZOKOLAY DOMOKOS	
		Panoptikus fény, Feltámadás, Tizenhatos	versek
▶	36	CSERNA-SZABÓ ANDRÁS	
		Soha	novella
▶	40	RUMPLER GYÖRGY	
		Kitanult biztonsággal, Álmaidokat gyűjtögessétek	versek
▶	43	MAGYAR DÁNIEL	
		Variációk lépcsőre, Örvény	versek
			PAPÍRHAJÓ
▶	47	GERTHEIS VERONIKA	
		Hetes, Partizán	versek
▶	50	MURÁNYI ZITA	
		Gyere, húzd meg!, Á, szóval apa Drakula?	gyerektörténetek

▶	54	RITTER MÁRTA	Időkapu a falon – Somfai Anna: <i>A fal túloldalán</i>	kritika
▶	56	BALÁSSY FANNI	„A bennem lakó gyerek mindennap köszöni szépen, hogy ez a munkám.” – Beszélgetés Rét Viktóriával	
MŰHELY				
▶	59	FRÁTER ZOLTÁN	Karinthy és a Harun al Rasid	tanulmány
▶	65	GYŐREI ZSOLT	A bús férfi százestendős panaszai	tanulmány
▶	70	ZEKE GYULA	...temetetlen Hold... – Jegyzet Szép Ernő <i>Bűneim</i> című kötete kapcsán	tanulmány
*				
▶	74	FANCSALI RÓBERT	Posztmodern irodalom Európa peremén	tanulmány
▶	80	BORDÁS SÁNDOR	Hímtagra húzott történelem. <i>Antihistorizmus és ön-/múltidézés</i> Cserna-Szabó András <i>Zerkó</i> című regényében	tanulmány
*				
▶	89	BAJI MIKLÓS ZOLTÁN	Ritka, mint a holó Hóbel	megnyitóbeszéd
▶	92	ABAFÁY-DEÁK CSILLAG	Kettős látás – Mengyán András <i>Többszólamú dimenziók</i> című kiállításáról	esszé
▶	94	KÖLÜS LAJOS	Dimenziók és véletlenek – Mengyán András <i>Többszólamú dimenziók</i> című kiállításáról	esszé
FIGYELŐ				
▶	97	GYÓRFFY ÁKOS	Kilátás a határpontról – Oravecz Imre: <i>Alkonynapló</i>	kritika
▶	100	BÁLINT TAMÁS	Egressy reflektora – Egressy Zoltán: <i>Attenborough reflektora</i>	kritika
▶	103	KOLOZSI ORSOLYA	Boldogtalan emberek seregszemléje – Háy János: <i>Boldog boldogtalan</i>	kritika

Végzetes vigasz

Változik majd a tév, nem Bora Bora lesz a cél,
hanem a pompázatos Cook-szigetek, dultadt,
terhes felhőket képzelve oda, de feléi utunk
rá az égre, öröme lappang mindenben, az időt
nem méri sebből, tudja, az rossz másképpre,
miért kelene szelvényekhez a bibor végtelen, hűs
partokon tűt duboy esküvőt, hűnyes a levegő,
a hulló szél alatt hajlék-Veredelumok virágok.
Tünetünk, miden két et a yör.

Egressy Zoltán

Maori

Sikerül biztonságba szöknünk, apa?
 Túléljük? Nem jönnek utánunk, apa?
 Szép kenuddal messzire jutunk, apa?
 Fáradok, te még bírsz evezni, apa?
 Ott, az a sziget már menedék, apa?
 Jönnek még utánunk, követnek, apa?
 Csapódjunk neki a fővénynek, apa?
 Látom már, nagy hajóval jönnek, apa!
 Mit mondasz, fussak be, messze, be, apa?
 Másszak fel a legnagyobb fára, apa?
 De te majd futsz utánam, ugye, apa?
 Süppedős a homok, siessünk, apa!
 Miért a lányomomba lépsz mindig, apa?
 Gyorsabb, ha nem a lányomomba, apa!
 Felmásztam, de te miért nem jössz fel, apa?
 Jaj, jönnek, megláttak, most mi lesz, apa?
 Nem érhetnek fel a dárdáik, apa!
 Hogyhogy csend? Miért szólsz rám, gyere fel, apa!
 Miért nem jössz, itt vannak, elfognak, apa!
 Két lányom egy ember, azt mondják, apa.
 Csak egy volt, végeztünk, azt mondják, apa.
 Lenn fekszel, én még itt fenn vagyok, apa.
 Csendben maradok, ahogy kérted, apa.

Végzetes vigasz

Változik majd a terv, nem Bora Bora lesz a cél,
 hanem a pompázatos Cook-szigetek, duzzadt,
 terhes felhőket képzelünk oda, délfelé úsznak
 rá az égbe, öröm lappang mindenben, az időt
 nem méri senki, tudják, az rossz mértékegység,
 miért kellene szeletelgetni a bíbor végtelent, hűs
 partokon tűz dubog estéknént, könnyes a levegő,
 a korallok víz alatt tajtékzó veszedelmekre várnak.
 Tűnődünk, milyen kár ez a nyár.

Kodály után

Jó volt Kodállal egy országban élni.
Hogy másnap fölkel, mindennap remélni.

Emma asszony kitartón evezett.
Nem kavarta föl szélvész a vizet.

Nem volt gyűlölség a kertek alatt,
nem húzott senki köréjük falat.

Nem ismert hamis hangokat a táj.
Mert hívebb volt a kormánynál Kodály.

Bartók, Dohnányi, mennyi áhítat!
Nem keresztelte egy a másikat.

Hol van Kodály? Mit mond? Mit ír alá?
Független elme, ő a példa rá.

Fogd fel a gúnyt, a bántást, a klisé.
Volt itt egykoron, volt értelmiség.

Alkonynapló II.

(Egy hiba jóvátétele) Konfliktusom támadt M.L.-lel. Mindig magam készítettem elő a fürdővizét, és gondoltam, hogy változtatok ezen. Nem kisgyerek már, én pedig egyre fáradékonyabb vagyok. Megmutattam neki, hogyan kell előtte megtisztítani a kádat, mennyi hideg vizet pocsékba engedni – sokat, mert messze van a kazán, és eltart egy darabig, amíg ideér a meleg –, és mielőtt demonstráltam volna a habfürdő hozzáadását és elkeverését, felszólítottam, hogy ellenőrizze a kezével a hőfokot. Nem tette, jobban mondva csak ímmel-ámmal. Addig is idegesített, hogy nem nagyon figyel oda, és érdeklődésemre, hogy megfelel-e, nem reagált, de ezen a ponton dühbe gurultam, kiharangsoltam a fürdőszobából, a folyosón még taszigáltam is, és azt kiabáltam, hogy elég volt, végeztünk, ne jöjjön többé ide, nem kínlódom vele tovább. Valójában azonban nem az háborított fel, hogy nem kooperál rendesen,

hanem az fordított ki magamból, hogy hirtelen elegendem lett a némaságából, abból, hogy nem kommunikál velem. Akármiről kérdezem, a másik otthonabeli dolgairól, az iskolaiakról vagy egyébről, többnyire hallgat. Még azt sem tudom belőle kihúzni, hogy aznap, mikor megérkezik hozzám, mi volt a menzán az ebéd. Viselkedésem, eljárásom helytelen volt. Káros mindkettőnkre nézve, akár azért nem avat be semmibe, mert nem tart rá érdemesnek, akár azért, mert Aspergere megakadályozza ebben. És felesleges is, hiszen persze, hogy nem váltom be a fenyegetésem, persze, hogy jöhet továbbra is, sőt, legközelebb elhozom. Akármi is motiválja, a fiam, és ezt a hibát csak úgy tudom jóvátenni, ha elfogadom őt mindenestül, és hordozandó keresztmennek tekintem.

(Párhuzam) Próbálok nem gondolni J.-re, így akarok megszabadulni tőle. Olyan ez, mintha azt hinném, hogy megfiatalodom, ha nem foglalkozom az öregséggel.

(Javaslat) Mint egyedül élő öreg igényeltem és ingyen kaptam az államtól egy csuklóra erősíthető vagy nyakba akasztható elektronikus szerkentyűt, amelynek segítségével baleset vagy rosszullét esetén egy gombnyomással jelezhetek egy diszpécserközpontnak, és az riasztja a mentőket. Nem akarok telhetetlennek látszani, még távolabb áll tőlem, hogy lebecsüljem e nemes gesztust, de szerintem egy kütyü nem elég. Még egy kellene, olyan, amelyik cselekszik

helyettem, ha nem tudom, hogy mim van, mert már demens vagyok, vagy más okból képtelen megnyomni azt a gombot.

(Igealak) J. gyérülő üzeneteiben továbbra is erősködik, hogy az ő szerelme is igaz volt, mert mi-ként írja, nem múló rést ütött a szívében. Lehet. De ne foglalkozzam a névszói részével, csak a volt, az állítmány, a múlt idejű igealak érdekeljen! Azzal néztek végre rendesen szembe, azt vegyem tudomásul egyszer s mindenkorra, minden mástól tekintsek el, mert mellékes, lényegtelen! Csak így számolhatok le végleg a magaméval, és ha nem is kezdhetek új életet, de legalább folytathatom a régit, az ő előttit.

(*Elvetélt szándék*) Egy ellenzéki portál interjút akart velem készíteni az *Alkonynaplóról*, és arra kérte a kiadót, hogy ha nincs ellene kifogásom, adja meg az emailcímemet. Nem volt, de végül nem jelentkeztek nálam. Visszaléphetek, mert közben rájöttem, hogy nem vagyok ellenzéki, aki azért is hibáztatnám a kormányt, mert magas a vérnyomásom. Öröm lehetett viszont számukra az ürömben, hogy kiderítették, kormánypártinak sem tekinthetnek, hiszen utolsó házasságom kudarcát nem kérem az ellenzéken számon.

(*Kezd...*) Kezd fárasztani testem külzeti karbantartása, a mosakodás, fürdés, hajmosás, borotválkozás, szakáll-, bajusznyesés, körömvágás stb. Remélem, nem jutok oda, hogy felhagyok minden efféle tevékenységgel, és a végén úgy elhanyagolom magam, hogy büzt árasztok.

(*Kérdések*) Rettegve gondolok arra, mi lesz, ha nem vezethetek majd autót, mert nem hosszabítják meg a jogosítványom érvényét. Hogyan fogok azontúl P.-re vagy E.-be menni, élelmiszert és egyéb, a háztartáshoz szükséges fogyó eszközt venni? Hogyan bírom majd a tele szatyrokat cipelni? Miként szállok fel velük a buszra? Tudok-e állni, ha nem kapok ülőhelyet? Hogyan leszek képes óráig vagy egész nap úton lenni? Marad-e annyi erőm, hogy hazaérkezve mindjárt a hűtőbe rakjam, ami romlandó? Vagy úgy döntök, hogy nem főzök többé, befizetek szociális étkeztetésre, beérem az ebéddel, amelyet házhoz hoznak, és nem veszek szappant, mosószert, fogkrémet stb.-t, ha elfogyott? Eljutok odáig egyáltalán? Vállalom, ami addig hátravan? Akarok én még akkor enni, lenni?

(*Előzetes tiltakozás*) Láttam a tévében Anthony Hopkinszal a főszerepben egy filmet. Hőse egy öregember, aki nem akar öregotthonba kerülni. Már ott van, csak nem tudja. Azt hiszi, hogy még a lánya lakásában él, mert arra emlékszik, hogy az magához vette. Nem akarok ilyen félmunkát végző, kontár demenciát, amely nem töröl ki mindent a memóriámból.

(*Tanulhatnék*) Kíváncsi vagyok, tanulni akarok Füst Milántól. Nehezen olvasom *Teljes naplóját*, némely bejegyzést át is ugrok, mert bőbeszédű, hevenyészett. Furcsa, hiszen a végtelenségig csiszolta versmondait, de itt mintha nem olvasta volna el újból, amit leírt.

(*Besztercei*) Elment ez a fa is. Ki kellett vágatnom, mert kiszáradt. Nem hirtelen. Évekig betegkedett, és állapota egyre súlyosabb lett. Egymás után haltak el az ágai. Én ültettem apám halála évében a kertnek azon a részén, amelyet később az udvarhoz csatoltam. Lejárt az ideje, de lehet, hogy magam is vétkes vagyok a halálában. Nem küzdöttem minden eszközzel a kártevői ellen. Csak levéltető ellen permeteztem, és az ellen sem mindenhol. Egy idő után úgy megnyúlt, olyan nagyra megnőtt, hogy nem bírtam felnyomni a szert a tetejébe. Nagyon szerettem hamvas, magvaváló szilváját, bár évente csak darabra megszámlálható szemet fogyasztottam el abból a mennyiségből, amelyet termett, és rázásra vagy magától lepotyogtatott. A zöme L.-é lett, aki elvitte cefrének, legalábbis addig, amíg volt annyi, hogy érdemes volt felszednie. A végén ugyanis már nagyon kevésre tellett tőle, aztán pedig semennyire, úgyhogy magam is hoppon maradtam. Utolsó jótéteménye az volt, hogy holtan is otthont adott egyik madáretetőmnek. Legelső ága elég alacsonyan volt ahhoz, hogy rá tudjam akasztani, és megfelelő magasságban ahhoz, hogy ne ugorhasson fel rá a macska. Mikor a hájkolás után a láncfűrész átvágta lent a törzsét, hirtelen megingott, és hatalmas robajjal terült el a földön.

(*Előjel?*) Ma este olyan furcsán érzem magam. Mintha eltűnt volna belőlem valami, egy létfontosságú szerv, vagy ilyesmi. Készüljek? Lehet, hogy éjjel meg fogok halni.

(*Kétegy*) Betöltöttem a 81-et. Nem terveztem, de tovább írom az *Alkonynaplót*. Nem haltam bele J. elvesztésébe. Olykor már félek is M.L.-től. Önző, rosszhiszemű és kicsinyes vagyok. Mindent aszerint ítélek meg, hogy jó-e nekem, és mennyi többletmunkával jár. Neheztelek a fiatalokra, és irigylem szerencsésebb nemzedéktársaimat. Nagyon bánt, ha rosszat írnak rólam. Néha annyira reszket a bal kezem, hogy le kell fognom a jobbal. Éjjel égetem a hálószobában a villanyt, mert rémeket látnék a sötétben. Nem várom már a tavaszt, a nyarat. Nem remélek többé nőt, társat, és el tudom képzelni, hogy egyszer mindennel megalkuszom, amit ellenzek. Én vagyok én még?

(*Újabb vendégbejegyzés*) A Füst Milán-féle naplóban találtam egy bizonyos Fazekasnétól idézett és a kései szerelemről szóló mondatot: „...mint mikor megy le a Nap s az ember ebbe a nagy fénybe beleveti magát.”

(*Ha tudtad volna*) Ha tudtad volna, hogy ilyen öregség vár rád, akartad volna? Akartál egyáltalán megöregedni?

(*Reggel*) Felkeltem, megmosakodtam, tornáztam, reggeliztem, híreket olvastam. Most megyek ki etetni. Vidáman fogad a kutya, a macska. Borús, nyálkás napok után derült az ég, melegen süt a tavaszi nap, minden bimbózik, fakad, van, ami nyílik is, sőt, már a méhek is hordanak, és kivételesen semmim se fáj, mégsem örülök.

(*Kerülőút*) Megint, már sokadszorra begyulladt a szemem, még hozzá mind a kettő, sőt, az egyikén még árpa is keletkezett. Feltehetően immungyengeség van a háttérben, mert por- vagy olajszennyeződésnek, amely még okozhatja, nem tettem ki. Okulva a megalázó bánásmódból, amelyben legutóbb az e.-i szemészeti szakrendelésen részesültem, ezúttal nem tettem ki magam ennek, hanem a hivatalos utat megkerülve, bajomra hivatkozva telefonon szépen megkértem a valamiért házinak nevezett, illetékes körzeti orvos asszisztensnőjét, hogy tegyen fel nekem megfelelő gyógyszert a felhőbe. Tett, antibiotikumot, csepp- és kenőcsalakban. Kiváltottam, és használom. Hálás vagyok a gesztusért, hogy elfogadta diagnózisom. A szer ugyan hatástalan, viszont talán mégis bízhatok az állami betegséggiparban. Nem hiszem, hogy megvakulok, de ha

mégis: mi ez a ritmuszavarhoz képest, amely ellen tablettákat szedek, ám ha mégis fellép, szíveleállást okozhat?

(*Két napló*) Olvasom Füst Milán naplóját, és írom a magamét. Ő halott, én még élek. Én is meghalok. Olvassa majd valaki az enyémet, és közben szintén naplót vezet? Vajon ki lesz az? Kicsi a valószínűsége, hogy ez a konstelláció ismétlődik, de valamilyen arányszámmal kifejezhető.

(*Ráébredés*) Amíg volt J., elkísért a dülőkbe, Dregolyba, Rácfalura, Csapás alá, ahová el szoktam zarándokolni. Mikor elhagyott, azt hittem, ezeket se látogatom a jövőben. Ezzel megszűntek, vagy nem azok többé, amik voltak, hanem közös múltunk részei. Mekkora számárság volt ez részemről! Dehogy is! Megvannak, sértetlenül, mélyen bennem! És nem veheti el őket tőlem senki, velem lesznek, amíg élek. Kedves volt, legalábbis kezdetben, odaadó és figyelmes. És lehet, hogy azt is látta, ami mindegyik helyén volt valaha, amit meséltem, és nemcsak azt, ami lett belőle, amihez már semmi közöm.

(*A hátrány előnye*) Több internetes újság hírül adta az *Alkonynapló* megjelenését. Olyan is akadt, amelyik ez alkalomból meginterjúvált. Némelyik kommenteket is közölt olyanoktól, akik már olvasták. Ezek egy kivétellel pozitívak voltak. Most a kritikusok következnek a folyóiratokban. Nem mindjárt, hetek, hónapok múlva. De akármikor is, nem tudom meg, ha netán életvégi válságtermékeknek ítélik a könyvet, mert nem jutok hozzá az irodalmi orgánomokhoz. P.-n, a járási székhelyen nem árulnak, az ottani közkönyvtárban pedig nem járatnak ilyesmiket. Igaz, így az is rejtve marad előttem, ha figyelemre se méltatják. Úgyhogy kétszeresen előnyös helyzetben vagyok.

Angyalos kép (2023; akril, vászon; 80×70 cm)

Kerti szonáta

Mint kényes, karcsú, kedves őzgidák,
úgy suhannak a kerten át a lányok,
némelyiknek múltjába belelátok,
beszippantom a bőrod illatát,

s az elmémen csak aztán villan át,
hogy nem vagy itt. De itt vagy: jóbarátod
említette, hogy tegnap éjjel látott,
amint a kertben nyíló orgonát

öledből fölkapta az esti szél!
A szenvedésből elragadt halálod,
de Telihold képében rád találok,

míg rám világítasz az ágak között.
Az idő titkon belénk költözött...
Semmi sem súlyosabb a Semminél.

Koncert a magasban

A Mont Blanc nyitott katedrálisában
fölgeng a Feltámadás himnusza.
Dob pereg, mint kavics, felsóhajt egy tuba -
súrlókefe a szikla oldalában.

Az égi csendet újrakomponálta
s bérc-zengéssé formálta Messiaen.
Modern füleknek talán messzi van
a fény s a szívverés harmóniája.

Egy barlangban lélegzet-visszafojtva
intésre vár tizenkét szerzetes.
Két évezred is eltelt már azóta,

s a dallam egyre többször felkeres.
A kottalapra, mely életre hívta,
porta patet sed cor magis van írva.

Nem tudtam

Nem tudtam, hogy kivel élek együtt,
nem tudtam, mi, nem hogy, kicsoda,
nem tudtam, hogy négy égtáj csillaga
merült alá, amikor eltemettük.

Ha sok-sok apró házimunka felgyűlt,
fölcattantam, hogy mi volna, ha
egyszer-egyszer fölpillantana,
fölhúzná néha kezére a kesztyűt.

Telt-múlt lassan a sok-sok év felettünk.
Semmit se tudtam, mert hallgatott,
csöndben élt, mint vattalan titok,
csak ült, ült, és verte a billentyűt.

Hitvány férj vagy, rendetlen sarok,
szétszórt lakás, el nem intézett ügy,
dohogtam, és most, hogy elhagyott,

megtudtam, hogy csillag volt közöttünk.
Nem tudtam, hogy vannak csillagok.
Vak voltam, a te vak asszonyod.

Sajnálom

Sajnálom, ami utánam marad,
minden, minden veszendőbe megy,
nem az, de mégiscsak örület,
hogy olvasatlan egy színdarab.

A sok fél mű, a sok kézirat.
Évtizedes előkészület –
mire? De megingott, vége lett,
beletört a félkész gondolat.

A számtalan fogható anyag,
az egy személy, a hű öltözet
elválnak, mint perelő felek

bíró előtt, s belenyugszanak,
hogy változtathatatlan. Külön
élnek tőlem saját földjükön.

És mindenem veszendőbe megy.

A kiválasztott

Nem értem, hogy miért engem választ.
Mi vagyok én, hogy én lássak olyat,
amilyet más soha, vagy csak néhanap?
Nem értek semmit. Miért engem áraszt

el a jelenés árja? Nincs más azt
látni, ami most hirtelen fölfakad?
— — — Téged, te, ember, kiválasztottalak
méltó látónak, hogy föltámaszd

holtából, a nem-látottságból azt, amit
alig lát valaki, mert annyira vak,
hogy elfut előle az egyetlen pillanat,
amikor láthatná a jelenés habjait.

Reggeli kérdés

A polilingvizmusod reggel, ébredés után percekig tartó habozás a mosdóban, a konyhában, könyveid között, autóbuszon: milyen nyelven szólj a szappanhoz, a kávédarálóhoz, Francis Ponge-hoz, a jegyautomatához – s ez kiemel a létezők közül. Mert melyik hegymeredek annyira előzékeny, hogy a hegymászókat a függőleges helyett a vízszintes nyelvén szólítja meg, vagy melyik tenger morajlik a világnyelveken is, hogy a hajósok előre tudhassák, ha vihar készül? Bizony, csak az ember annyira kiszolgáltattott a tárgyainak és környezetének, hogy kelletlen (de néha csak fontoskodva) megtanulta az óriáscsillagok s az elektronok nyelvét, csak ő olyan cselesen gáláns, hogy már *talán az anyja emlőjével is udvariaskodik, mielőtt megszopja*. Három nyelven magyarázod az ukrán fogorvosodnak: fáj a jobb felső hatos fogad. Az ínyfekély neve csak úgy jut eszedbe, ahogy gyermekkorodban hívtátok: *gyűlés*, s ezt oroszra, buzgóságod aktuális nyelvére fordítva, ilyen talányos leiterjakabot sikerül összehoznod: ínyed a jobb felső hatos fogaddal tanácskozik.

Bot-ballada

Emlékszel? (Újabban minden mondatom így kezdődik.) Emlékszel, mikor még néha szándékosan hagytam itthon a botomat, mondván, inkább akadályoz a járásban, mintsem segít. Emlékszel? Egyszer a botom hagyott itthon engem. Kerestük minden lehető és lehetetlen helyen, míg végül kopogtattak: az eltévedt botomat hozták haza, a szemetesek. Mint a politikus feleségéről híres egyik szemetes, én, öregségemre a juhászbotomról lettem az utcánkban ismert, sétabot helyett kampós juhászbottal szoktam sétálni. Emlékszel, valamikor egy juhász nagyapa árfolyama az egyetemi felvételik tőzsdéjén kábé három pozitív kádervélemény volt? Aztán mikor a történelem, mint egy sokáig mellékvágányon veszteglő szerelvény zörögve elindult, s a szekrényeiből kihulltak a csontvázak, mi, új életet kezdendő, összetoltuk ágyainkat, pontosabban a te két ágyadat, én hozományként a garzonodba csak juhász nagyapám kampós botját vittem, rézfogantyúja visszahajló részében spirálköddel, nappal, holddal. Emlékszel? Akkor még nem tudtuk, hogy a három pozitív kádervéleményt érő nagyapám az első feleségét ezzel a bottal verte agyon.

Kék halál

Eltűnt a múltja. Nyomába akar eredni, de múlt ideje nyomot sem hagyott maga után. S ő hiába üti be emlékezete keresőjébe a *Madeleine* hívószót, képernyője üres marad, nem jön be Combray. Életének 88 éve két üres Matrjoska baba, de a két számjegyet egy rossz és egy jó végtelen jelének is tekinthetné. A jóban már bolygóként kering önállósodott feje, benne a múltja, emlékei, melyekkel egyszer, halála után talán még találkozik valahol az űrben, a rosszban viszont ő a középkori gnosztikus rajzok fejetlen embere, arcát a mellén s hasán hordja: nincs múltja, nincsenek emlékei. Mondjuk, a kopula két összetolt mondatban vagy ágyban az idős ember számára hirtelen ugyanúgy felfoghatatlan tartomány lehet, mint a kék halál a képernyő számára, amikor is a számítógép memóriájának bezárult celláiban zsi-bongó bomlott adatokhoz nincs többé forráskód.

Felhők bivalytej-örvénylése

Hiszek az egy Istenben, mindenható Atyában, aki megteremtette őseimet, aki minden lélegzetemet és minden szívdobbanásomat adja, aztán egyszer csak, hopp, belebújik a pocakomba, és világra akar születni, hogy megölelgessen mindenki mást is, akit megteremtett.

Hiszek egy Istenben, aki átölelt, és megfogant bennem, azóta egészen magamba öleltem őt, bárhová megyek, jön velem, bárhová visz, megyek vele. Az én vérem az ő vére, az ő vére az én vérem, húsa húsom, csontja csontom, magamból táplálom, hogy növekedjen, őt, aki megadta, hogy növekedjem.

Mennyet teremtett fölém, hogy legyen tágasság, ahová felnézhetek, és földet alá, hogy legyen, amin megvetem a lábam, láthatókat teremtett, akik szembejönnek velem az úton, teremtett korsót, amiben vizet hozok a kútról, teremtett vizet és kutat, hogy szomjunkat oltsuk, teremtett a korsó falára gyöngyöző párát, kiülő hideg cseppeket, hogy ujjam elmázolja azokat a hűvös agyagon, teremtett piacot és szamarat, férjet és ácsmesterséget, és teremtett láthatatlanokat, hogy a templomban halljam a szárnyzuhogást, ő maga is láthatatlan, ott van a pocakomban, de nem láthatom, minden utamon velem tart, nélküle sehová se megyek. Hiszek az egy Úrban, Jézus Krisztusban, Isten egyszülött fiában, minduntalan rúgkapál, felnyomja a gyomromat, feljön tőle a savam, eleven kis pocok a világ teremtője, dagad a lábam, a szuszt is kiszorítja belőlem, kiszorít a saját testemből az, aki helyet szorított nekem a saját testemben.

Az idők kezdete előtt összeültek Atya, Fiú, Lélek, belenéztek az idő végtelenhosszú csövébe, és szívből megszerettek mindent, amit majd megteremtenek, és láttak ott már engem akkor, őbenne veszünk majd lakást, nevettek, jó móka lesz, Isten születik embertől, húsba testesül az Ige, világosság a világosságtól, valóságos Isten a valóságos Istentől, aki pedig minden valóság felett áll, most mégis belegyúrja magát az agyagba, amiből az ember lett, belegyürkőzik az én anyagomba, belém túrja magát, itt bukfencezik, itt bököd, itt rúgkapál, nem szégyelled magad, Istenke, hát szét fogod rúgni ezt a házat, aki én vagyok, elég már a mulatozásból, vagy tudod mit, mulassunk együtt, táncolok, rúgkapálok én is, de bukfencezni már nem tudok, bálnává dagadtam teveled, Uram!

Születik, de nem teremtmény, ő maga teremtett engem, a kemencét, amiben ki fog sülni Isten, a mennyei kenyér, engem, a hajót, amely mennyei kincsrakománnyal imbolyog, engem, a trónszéket, amelybe beletelepszik a világ uralkodója, engem, az aklot, amelyből kiszökik Isten báránykája.

Egylényegű az Atyával, belém ugrott kis ebihalnak, mégsem hagyta el soha a menny csarnokát, ki érti ezt? Kisfiam, te érted ezt? Vagy csak éled, nem érted, mert az értelem rövid, az Őristen meg hosszú, irgalma, húsége égig ér, de hát te Isten is vagy, ember is, ilyen fura koktél, itt kuporogsz bennem, s közben királyi díszben is ülsz mennyei trónodon, én is vagyok a trónod meg nem is, tiéd minden hatalom, de közben egy kőben elbotlasz, egy erősebb kölyök megver, egy pizsok római katona agyba-főbe ütlegelhet.

Minden általad lett, a bot is, a lovacska is, amivel játszani fogsz, a tej is, a mell is, amivel és amiből szoptatlak, általad lettek a földek, amiken jársz, a Jordán, amiben elmerülsz, általad fogant

a barlang mélységes ölén az érc, amiből szögeket kovácsolnak, hogy testedbe verjék őket azok a nagyokosok, akik azt hiszik, övök a hatalom és a dicsőség.

Értünk, emberekért egészen közel léptél hozzánk, beléptél a testembe, húsomba, vérkörömbe, gondolataimba, minden nap minden percébe, és boldog az az ember, aki így eltelhet veled, ahogyan én iszom magamba édességedet.

Üdvösségünkért, hogy magadhoz ölelhess mindenkit, leszálltál a mennyből, testet kaptál a Szentlélek erejéből, és emberré lettél, pedig tudtad, hogy sárból vagyunk, hogy többelkűek vagyunk,

egyik percben jobbak az angyaloknál, másik percben férgőbbek az állatnál,

bármire képesek és bármennyire képmások, alig-alig emberszabásúak és istenszabásúak egyszerre.

Poncius Pilátus alatt keresztre feszítettek, közlekedési tábla lettél, odafenn a póznán hirdeted az üzenetet, vigyázat, a tökéletes szeretetnek elsőbbségadás kötelező, mégis annyian annyiszor áthajtanak megállás nélkül, sebezhetetlennek hiszik magukat, hogyne, majd éppen Istenre lesz szükségük, inkább megcsinálják saját erőből a legnagyobb mennyei királyságot, jessz, verdák, nők, pezsgő, arany, magasélet, szabadmadár, egészen addig, míg az átlátszó üvegnek koppannak, és csodálkozva potyognak alá, ez meg mi volt, hogyhogy transzcendencia?

Kínhalált szenvedtél, és eltemettek, ojj, de szívesen kihagynánk minden szenvedést az életünk-ből, nem megyünk be a kórházba, nem akarom őt ilyen állapotban látni, csak a szépre emlékezem, a tökéletesre, még ha nem is volt olyan, ne hozd a gyereket a temetésre, kellemetlen kérdéseket tenne fel, ráadásul hangosan, mindenki füle hallatára, hát mit szólnának hozzá azok, akiket amúgy nem sokra becsülsz? Á, ha én így fogok szenvedni, üssetek inkább agyon! Nem akarjuk, nem akarjuk kínok közt megszülni magunkat a halálra, az új életre, nem akarunk harmadnapra feltámadni az írások szerint, mert nem hisszük, hogy Isten több a húsnál, a kőnél, a fánál, nem akarunk hamis vigasztalást, ezért dobjuk kukába az igaz Istent, ezért keresünk zsibbasztó, cuki kis istenkéket, akik arra tanítanak, hogy magunkat bálványozzuk, kényeztessük, minden más csak káprázat.

Felmentél a mennybe, ott ülsz a mindenható Atyaisten jobbján, de közben megint vicces kedvedben vagy, mert körülengsz engem és mindenkit, aki szeret téged, aki hív, aki vágyik rád, csiklandozol, és a fülünkbe suttoatsz, mint egy osztálytárs, aki matekórán nem bír csöndben maradni, létigéket sutyorogsz, osztogatod örömöd csillogó aranyát, megkensz bőséged áradó olajával, nem férsz a bőrödbe, bennünk akarsz feltámadni, hogy minden áldott nap megszüljünk, és a többieknek átadjunk téged, hogy osztogassunk, mint szaporított kenyeret, elszaporodó ujjongást.

De újra eljössz dicsőségben ítélni élőket és holtakat, hangod mint a nagy tenger zúgása, arcod vakító, ruhád tündöklő, és akire ránézel, arról lefoszlik minden álruha, és nem kell ócska bírósági közhelyeket pufogatnod, mert a nézésed láng lesz, maga az ítélet, eléget minden aljasságot, maradunk, akik valójában vagyunk, wellnessfürdő lesz tekinteted az igazaknak, az egyetlen jacuzzi az ég alatt.

Hiszünk a Szentlélekben, urunkban és éltetőnkben, aki szerelmes körforgásban sistereg veled és az Atyával, nem szűnik percre sem az áramló áldás és egység végtelenített Niagarája, jön az öröm, megy az öröm, szívből szívbe, pörög és elevenít és vigasztal és megerősít, rácsatlakoztathatunk minden háztartási kiegészítet, minden elfáradt szívet, minden tápegységet.

Az Atyától és a Fiútól származik, éppúgy imádjuk és dicsőítjük, mint az Atyát és a Fiút, csúnya karikatúrák leszünk, ha lélek nélkül akarunk élni, fészektelen madárfiókák, naptalan tengő növénykéek, ő szólt a próféták szavával, és a mai napig susog, megtölti beszédével a dombokat, a lombokat, a tudatokat, a szíveket, az elméket...

Hiszek a teljes Anyaszentegyházban, mely új életre szül mindenkit, élőket és holtakat, utóbbiak szintén élők, csak másképpen, nem akarjuk ugyan elhinni, hisszük, ha látjuk, de ezt előbb kell hinni, csak aztán láthatjuk. Úgy szül minket az Egyház, ahogyan új életre szültem Istent, hogy keresztvízben fürössze testünket-lelkünket, ahogyan én magzatvízbe merítettem alá kicsi kincsemet, a világnagy kincset, hiszek a bűnök bocsánatában, életemet adtam volna érte, életet adtam neki, életét adta bűneinkért, rápakoltak mindent gonosz, aljas, kegyetlen szörnyűséget, ő lett a bűnbak, mars ki a pusztába, mars ki a pusztulásba, várom a napot, amikor a temetők megelevenednek, és nem rémálombeli zombik törnek elő tömegestül, mert Isten, aki a semmiből alkotott mindent, sugárzó húst teremt a csontokra, élnek, de már az Istenben, a Fényben, a Teremtés Örvényében, az örök életben, mely nem unos-untig ugyanaz, hanem mindig szikrázóan megújul, mint a víz csillámló felszíne, mint szélben a lombkavargás, mint felhők bivalytej-örvénylése, és mind egyek leszünk, és mégis önmagunk, és miénk lesz az egész világ, atomoktól csillagokig, ahogy már most is miénk, ha Jézusban maradunk, ahogy ő maradt énbennem, igen, kincsem, hozzád beszélek, meg rajtad keresztül mindenki máshoz, csss, aludj, jó sötét van itt a hasamban.

A létezés mély áramában (2019; akril, vászon; 80×100 cm)

Alkalmi és rögtönzött versek

1.

Zsebkendők, nagykendők,
teendők, esztendők,
tevés és ráadás,
telés és áradás,
tevésünk-vevésünk,
hiányunk, egészünk,
érkezünk, lekésünk:

voltunkban, lettünkben,
minden kis tettünkben
ott süt a létezés.

Már sok? Vagy még kevés?

2.

Ki asszonnyá érett
szívben is, testben is,
odafordul, szeret,
gondoskodik, segít.

Munkát és szenvedést
elbír, hiszen erős,
mindig pár lépéssel
jár önmaga előtt.

Mégis, éjszakánként,
ha magába nézhet,
szikra-ritmusokká
gyújtja a sötétet,

s napközben is néha
elszöszöl egy verssel –
vagy éppen álmából
rím- emlékkel kel fel.

Víg a vers, ha szelíd,
hasznos a vers, ha vad.
Tudja ezt az Asszony.
Mikor játszik: szabad.

3.

A házasság: hogy vagyunk egymás háza,
közösen épül, vége nincs, míg élünk,
nem csillogó család, hazugság máza:
biztos ígéret, minden percben részünk.

Innentől kezdve mi vagyunk a másik.
Nem másikkunk mi: mi vagyunk a mása.
A köznapban ha léterónk kivásik,
felfényesít majd egymás ragyogása.

Együtt, így minden könnyebb. Nehezebb
minden önzésnél: kettős kötelem.
Ezt tudva nyújtunk gyűrűt és kezét.
„Maradok” – mondjuk –, „hogy maradj velem.”

4.

Énekelj még! Sikoltsd bele,
dobogj vele, suttogj vele,
szól a hangod,
kitart, megtart,
teremtsd újra,
ami meghalt!

Burukkolva burkolj bele,
izzással és mézzel tele,
átzümmög és körbedalol,
van még öröm, van valahol!

Van még ritmus,
rángat, ringat,
belénk bújtál,
pedig kinn vagy!

5.

Szemben itt a fehér lappal,
Szabadulógyakorlattal,
elkap megint a szédülés,

zuhanós megsemmisülés,
amit írás előtt érzek:
semmi van csak. Nincs önérzet.

Én Istenem, most segíts!

- - - -

De nini: már írtam is!
Nem zuhanok üres űrben:
jaj, de jó!
Megmenekültem!
Ez volt szabad-gyakorlatom.
(Meg a tippem.) Neked adom.

Nem megy... nem megy... s megcsináltad!
És a próbát, kész, kiálltad!

6.

Várunk, várunk reggelig,
s az életünk eltelik.
Ébredjünk fel álmainkban,
gyűjtsuk fel a benti villanyt.

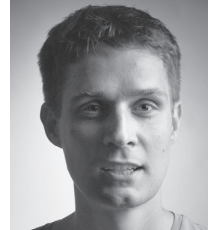
Akkor élünk, ha akarunk!
Nemcsak reggel s nappal vagyunk.
Bánjunk jól az éji nappal,
és hatalma megvigasztal.

Bennünk van az én, aki hat.
Kapaszkodj hát, ne hagyd magad!

7.

Kimondani nagyon nehéz,
ami nem szó, ami ész,
ami vihar, ami lélek,
ahogy lobog, vele égek,
kiszabadulok a testből –
kimond: engem.

S minden eldől.

Kettőződés

A távolban töltött napok
kétszeresen számítanak.
Emlékektől nyirkos falak,
szájból kiforduló falat,
ráncosra ölelt paplanok.
Egy hónapot kéne várni,
mégis mintha kettő volna.
Légy kortyolhat így a borba –
képmásában fuldokolva
hogyan tudná szárnyát kitárni?

Sejtcserés számadás

Az első hét év még anyagcserés,
anyatejtől az iskolás tejig.
A másodikban ez már túl kevés,
fejed tudással lassan megtelik.
A harmadik heteske zűrösebb,
a sejteidben ott a lázadás.
A negyedikben jön pár lelki seb,
na meg, ha vizsga van, a lámpaláz.
Az ötödik nyugodt sejttállomány,
nem oly mohó, kevésbé is hiú.
Családra vágysz szerelmed oldalán,
s világra jön – na lám! – egy kislány.
Az új hetesben mindegy, hogy mi lesz,
hiszen velük folyton újjászületsz.

LXX. szonett

Anyámnak

Agyagból alkotta Isten Ádámot,
de engem te vajúdtál világra.
Bármikor gyötörtek kába lázálmok,
testemből a kórt türelmed kivágta.
Kezed alatt engedelmes az agyag,
világokat teremtesz belőle,
hiszen ha alkotsz, akkor is anya vagy,
amit formálsz, tőled kap erőre.
Nem tárgyakat szül ez az ősi ösztön,
mindenhez lelket kell kreálnia.
Tűzben edzett testük már nem is börtön,
így válik belőlük kerámia.
Teremtő erőd még soká növesszed,
agyagból gyúrjál bölcsőt és keresztet.

Égi késztetés

Otthon a fészkelő madárnak,
sebnek a gyógyulást hozó kötés,
integető, nagy gólyaszárnyak,
kertben a könnyű szárítókötél, s
angyalszárnyak az égi késztetés.

Csigaház

Idős, demens édesanyámat tegnap meglátogattam a kórházban. Keze, szája reszketett, azt mondta, didereg, hideg van, ez maga a kihűlt pokol.

Titokban, amikor félrenézett, megcsörgettem, felhívtam őt telefonon. Felvette, rám nézett, s bölcsen így szólt, ez a Károly fiam, ő hív fel legtöbbször,

nem tudom, miért csörgetett meg, hiszen tudhatná, ilyenkor látogatóim lehetnek, vele este fél hat után fogok beszélgetni, ahogy mindennap.

A hegyi forrást, amiből a sebes folyó ered, tengernyi meztelencsiga veszi körül. Ha forrásból iszom, félek, még széttörök egy csigaházat.

Szakadatlan

Szakadatlanul tiszta az égbolt, és szakadatlanul nem esik az eső, szakadatlanul metélem éppen húsz centisekre a puha fehér varró-

kötöző zsineget a karácsonyi szaloncukornak, minél több szeretetet adunk, annál több marad belőle, minél több darabot vágunk le a hó-

fehér zsinegből, annál hamarabb találkozik a két párhuzamos abban a befogadó végtelenben, hol majd mindenki a nagy többséghez tartozik.

Rossz álom

Amikor csörög a fránya telefon,
a vonal másik oldalán tudatják
veled, hogy negyven kilométerre vagy
az otthonodtól, s az autóddal el-

állod a tűzoltóság bejáratát,
rossz helyen parkolsz, megmondják a neved,
az autód rendszámát, azt ordítják,
teremj ott, mint a közeli almafa

a Paradicsomból, s te almát eszel
otthon, kissé savanykás, nejed kínált
meg veled, autód az udvaron áll,
hiányzik belőle régen a motor.

Lét és idő (2011; vegyes technika, vásznon; 98×76 cm)

nád – térfoglalat

keszegek a hínárfoltok között. iszap, inda, kavics. halak testén tapadó, csillogó nyák, síkos térfoglalat. aratatlan nád váltja göncét, sárga szárai súlyuk veszítve lengenek, szakadnak a széltől, a vízre fekszenek, és a torzsa alól burjánzó zöld hajtások türemkednek elő. pereg, foszlik és összeáll, erős szálak gyengék fölé, élet ember nélkül, nádi élet aratás nélkül, ereszkedő nap, botspicc a tükör fölé, emelkedő szúnyogfalka, körben víz- és élővilág.

csillagidő – momentum

tapostak gurultak az agyagos földeken tízezer év hordalékán bontotta eső szárította szél ha padlásokra merészkedtek volna űzve a csillagok elemi látásáért nézhették volna felhúzkodva a tető cserepeit a fojtogató háromszögelési pontokat az átjátszókat a néma műholdak zavarórepülését képzelt cirregéssel a csillagászat konstans jelen idejében ám házaik elé ültek vagy maradtak odabenn nézték az elejét a végét helyeket nemhelyeket keresgéltek mindenségüktől egyenlő távolságban selymesen szemükbe ázott ami számukra a világból megmaradt

csakkor – ὅπερ ἔδει δεῖξαι¹

A galéria zöld volt még, noha kezdték eldobálni leveleik a fagyot kicselező fák hálává ritkuló rácsalakzatai. Frissen áthúrozott gitáron ingott, a nyár maradék hője hajnaltól éjszakáig kúszott, mászott. Nebulók, serdült, jól érett szép reményűek a kilencedikben, tizedikben. Padokra kitett, világító téglatesteken kopogó körmök. A visszatérés bicsakló szakaiban, fogyatkozó, telő holddal, hűlő testek, utak éjjel, utcák délután. Vizek napfényben, füst hajnalban. Iskolás körülírás, rész kudarc, vég eredmény helyett. Félbehagyott egyenletek, kopott léniák. Miként tűnhetett el, ha nem is volt soha? Megszüntetve szüntette meg. Egybekevert lapok, rádióhurkák. Nincs e földön. Forgó hengerek, üres, elfeledett buszok. Törött, eldobált üvegek, földbe gyúrt, recés szélű kupakok. Újrafestett felezővonalak, kivágott nyárfasorok tóparton. Nagypályák, zöld gyeptéglék szürke csíkok körül. Levegőben maradt mozdulatok. Ha elegen mondják, az a kerítés sem volt ott. Lábak földutakon visszafelé. Felhajló, sáros hasú bitumencsíkok. Zsákokba támolygó magok. Emberek kialvó tüzek mellett. A titánnak nem kellett visszavennie. If and only if. Éppen ezt kellett megmutatni. Éppen ezt lehetett megmutatni. Hideg van. Sötét. A préda közel. Várjatok. Meneküljtek.

¹ ὅπερ ἔδει δεῖξαι (hóper édei deíxai). Éppen ezt kellett megmutatni. (Eukleidész)

Apám üzent

(regényrészlet)

A 2000-es évek elején Erik irodalmi szerkesztő, heti negyvenórás alkalmazott a megyei könyvtárban, ahol Fėja Géza is dolgozott, Békéscsabán. Követte a *Viharsarok* nehéz sorsú írójának példáját, csak ő nem az elvtársak szeme, hanem maga elöl bujkált. És összehasonlíthatatlanul kevesebbet dolgozott, mint a nagy előd, azt is egyre inkább takarékon. Minden lehetősége megvolt, hogy lendületet vegyen, adott volt az óvó, jó kedélyű szerkesztőség, az élhető kisváros, tág kocsmái és szűk baráti kör, tépelődő, jó tollú kollégák. Minden megadatott, hogy sokat írjon, dolgozzon, élhető élete legyen. De boldogtalan volt, mert nem szerették, és mert nem szerette magát.

Már végzett az egyetemen, meghízott, fölszedett húsz kilót, nehezen mozgott, dohányzott, ivott. Dédelgetett magában egy másfajta karriert is, ami túlmutat a szerkesztő-újságíró virtuson, novellákat írt, *A Klein-napló* címet adta nekik. Lustán dolgozott, havonta átlag egy kolumnát gereblyézett össze. Ez még akkor is kimért, óvatos tempó lett volna, ha minden mondatát gyémántból csiszolja.

Csak az olvasás maradt hű társa. A lassú, többnyire magányosan telő estéin Tolsztoj, Turgenyev és Dosztojevszkij osztozott vele. A panellakás, melyben délutántól késő estéig egyedül volt, nem lett műhelyvé, pedig kényelmes dolgozószobája volt benne. A végül regénnyé erősödő *Klein-napló*t csak négy gyötrelmes év után sikerült befejeznie, de ez persze alig néhány munkás hónapot jelentett, a többi időt eltékozolta. Egész napokat nem szólt senkihez. Felesége a konzervatórium-ban tanított, későn is voltak órái; Erik napközben rendre egyedül szöszmötölt a szerkesztőségi szobában.

Aznap is úgy tűnt, átlagos és unalmas nap következik, de két esemény is meglepte. Az első, hogy váratlanul megjelent a szerkesztőségben a különben Óbudán élő Fėja Endre, a *Viharsarok* írójának fia, nagy munkabírású szerkesztő, magyartanár. Erik Bandi bátyámnak szólította a férfit, aki budai értelmiségi identitása dacára egy alföldi metafora volt.

– Mőj priatel! – rikkantotta a szerkesztő úrnak.

Aztán következetesen bátyuskának hívta Eriket, aki egy „ahoj”-t morzsol el halkan. Az a kevés, állítólagos tót vér, ami benne csörgedezett, erre se adott volna hitelt, de a város adta identitása annál inkább. Fėja Endrének – származását tekintve – még kevesebb oka volt rá, hogy tótul köszönjön, vagy tót fordulatokat keverjen a beszédébe, de őt felmentette apja hőstette, mégiscsak ő adott nevet annak a tót hazának.

Eriknek sejtelve sem volt, az öreg mit látott meg a szemében, milyen kiégett fáradtságot, unalmat, elveszettséget, hogy az ötven év tanítás, ami ekkor mögötte volt, milyen óraműként dolgozott benne, de rápirított. Tartott egy lelkesítő beszédet arról, Eriknek milyen feladata van az életével és a tehetségével, amit az apjától örökölt. Akkoriban már tűrhetetlenül rosszban volt az apjával. És ő különben is úgy tartotta, hogy a tehetsége – ha egyáltalán – Jusztí mamájától van, az apja csak a közvetítő volt, de nem szólt semmit. Fél heteket egyedül lófrált abban a könyvtári irodában, szunyókált a békésen berregő számítógép előtt, jólesett a társaság.

Az öreg tanár elköszönt, magára hagyta. Erik izgatottan kereste a helyét, hasznos akart lenni. Elkezdte olvasni a *Csabai nappalok és éjszakák* című kötetét, Féja Géza leveleit haza, Pestre. Ők maguk, a Békés Megyei Könyvtár adták ki, és hetek óta ott porosodott az asztalán, ki se nyitotta, de hirtelen érdekes lett a könyv. A könyvtáros disznóvágások, az éhezés közben áhított betű, Tamási Áron ájult éltetése, ahogy a Féja vezette könyvtáros csapat tűzifát kínál a vidéki kastélyokat kirámloló parasztoknak a könyvekért cserébe. Hisz fűtenének velük, és örömmel cserélik a számukra értéktelen kódexeket a sokkal magasabb fűtőértékű fenyőre. A szerkesztő urat mindez egészen felkavarta, látta a helyét, milyen történeti sodrásban van éppen.

Megint kopogtak. Nyugdíjas férfi toporgott az ajtóban, valami katonaszerű hivatással, egyenruhában. Hamar kiderült, vadász. Baljósan hintázó, szőrösen hagyott tokája kibuggyant a kihízott mellény alól. A mellény fölött zöld, könyökvédős bársonyzakó, alul combon kopott bársonynadrág. Nem kertelt sokat. Egész életében alkotott, és ez soha senkit nem érdekelt, a világ, mindenestül, tett rá, hogy mit ír. A hetvenes évei közepén járhatott, megtört ember, szöghaja mint gyér, fehér faiskola. Néha elcsuklott a hangja, vagy konkrétan belesírt a mondatokba. Ázott tollszaga volt, ez keveredett a szoba dohosságával. Beázott az emelet, a redakcióban egy félliteres tejfölös vödörbe csobbantak a cseppek. A férfi akkor sírta el magát, amikor odaért, hogy sosem titkolta, mit csinál, hogy őt más is érdeklí az üzésen kívül, sőt gyakran kérte a feleségét vagy a fiát, olvassák el néha, amit aznap költött. De soha.

– Egy-et-len egy-szer sem jutott rá idő. Úgy ment el a rohadék élet, hogy nem volt annyi maradék erő, hogy valaki egy versemen végigfutott volna a szemével.

Fáradt, görbe, indulatos férfi volt a vadászköltő, röstelkedett, hogy sírdogál, Erik megnyugtatta, nem zavarja. Nem mondott igazat, egész tohonya teste viszkedett, annyira kellemetlenül érezte magát. Ha igazán bátor lett volna, elmesélhette volna neki, mintegy cserébe, ellenvallomásként, hogy hasonlóan él. Az sem érdekel senkit, amit ő ír. És csak azzal, hogy néha itt-ott kinyomtatják vagy elmondják, még nem csinál forradalmat. És ennél is rosszabb, hogy neki lenne ideje és lehetősége mást, jobbat, többet írni, de az egyetem óta csak sajnálja magát, unatkozik, és keresi, hogy ki mindenkit hibáztathat ezért.

De ez szabálytalan lett volna. Erik sorsa nem érdekelte volna a vadászköltőt. A szerkesztő úr volt ott azért, hogy rá lehessen önteni a fájdalmat. Akkoriban, ha szellemes akart lenni, afféléket mondott a barátainak, hogy ő valójában pap, gyóntat, és áldoznak nála. Aki jó író vagy még annál is több, az csak elküldi, amit ír, ritkán néz be a szerkesztőségbe, csak ha hívják. Hívás nélkül az jön, aki már nem bír otthon maradni. Jönnek a megkeseredett és elfáradt talentumok vagy a reménytelenül tehetségtelen emberek, akik nem képesek elengedni az írást. Akiket így szédített meg a gonosz, vagy ezzel vert meg az Úristen. Adott egy kiirthatatlan vágyat, mániát, reményt, de jó adottságokat ritkán mellékelte hozzá.

Hozzák be a laphoz a verseiket meg a prózáikat, és ők is tudják, méltatlanok rá, hogy Erik közölje őket, meg ő is, hogy képtelen segíteni nekik. Akkor sem tud, ha lehetne. És lassan, de biztosan ő is középszerű emberré lassítja magát, aki csak arra jó, hogy mindezt megmondja nekik. Igaz, ha már errefelé haladt a sorsa, akár meg is békélhetett volna ezzel a fátummal vagy családi örökséggel, és akkor legalább ő megcselekedett volna valamit a belenyugvás hőstettéből. Ráadásul szépen, csöndben a helyén lett volna. De soha senki nem akar a saját helyén lenni.

A vadászköltő átélte saját történetét, simogatta az ügyetlenül, bizonyára szemüveg nélkül borotvált arcát, a szörszigetek megakasztották az ujját. Olyan volt, mint valami állati öntörődés, mintha saját erőből pótolná az elmaradt szeretetet. Erik nem mert rákérdézni, nem emlékszik-e rosszul. Talán a fia vagy a neje egyszer-egyszer belenéztek a füzetbe, csak ő azt szerette volna, rendszeresen vagy gyakrabban tegyék meg. Sőt talán meg is tették, el-elolvasták az ő születés- vagy névnapjukra írott verset, esetleg meg is dicsérték, csak nem eléggé. Lehet, nem voltak kellően

lelkesek. A vadászköltő gyötrően sajnálta magát, különben sem várt Eriktől választ, és még csak azt se szeretne volna, közölje le a lapban. Erik szemébe nézett.

– Kérem, tegye el!

A darabonként legalább egykilós füzetekre mutatott. A szerkesztő úr még soha életében nem látott ilyen dagadt füzeteket. Kétségbeesett, mert nem akart hazudni ennek az embernek. Az apró irodából, ami az irodalmi osztály és a szerkesztőség volt egyben, havonta vitték el a papírszemetet, annyi kézirat, folyóirat, könyv és nyomtatvány ömlött oda, hogy be sem tudtak volna lépni, ha nem dobozolják ki folyton a papírhulladékot; onnan hetek alatt elkerült volna az egész életen át vezetett verses napló. Az életmű egyetlen példánya a hulladékfeldolgozó martaléka lett volna hamar. Erik beleolvasott. Mint valami porlepte, kétségbeesett napló, csaszuskákba szedve egy egész élet. Mindenről íratott vers, az osztályfőnökről, a menzai tejberizsről és persze az élet nagy dolgairól is: születés, esküvő, temetés. A szerkesztő úr köhögött.

– Gondos munka – mondta.

A férfi tekintete bepárásodott.

– Alázatos hozzáállás – nyögte ki Erik.

Igyekezett kedves lenni, dicsérni, de látta a költőn, többet várt, ezek a versek ennél többet érdekelnek. Erik büszke volt magára, hogy ebben a szorult helyzetben eszébe jutott a Békési Gyűjtemény. Meg tudta nyugtatni a költőt. Még így is vonakodva ment el, szuszogva, elgyötörten. Ahogy eltűnt a folyosóról, Erik elindult a két füzetel. A könyvtári különgyűjteménybe, ami nemcsak első kiadások és gyönyörű könyvritkaságok tárhelye volt, de mint minden kollekción – szükségszerűen – értéktelen könyvek menedéke, amatőr kézirtár is. Kiadatlan szövegek, néhány példányban ki nyomott kiadványok vesztőhelye. Erik örült, hogy eszébe jutott, a vadászköltő verseinek ott lenne a legjobb helye.

Próbált arra koncentrálni, hogy megoldott egy problémát, és élvezni, hogy megszabadult a férfitől. Pedig már régen egymásra rakódott benne a két benyomás, a dupla jóslat, amit aznap kapott, amikor megsörrent a telefonja. Pityor volt az, a kollégája, akivel évek óta ültek ugyanazon a szekéren, várva, hogy egyszer tehetségesek lesznek, illetve, hogy ezt valaki észrevegye.

– Meló van! – rikkantotta a férfi boldogan. – Bent leszünk a sűrűjében.

Pityor a felszínen sokkal jobban bírta a kudarcot, mint Erik. Minden megsemmisülésük, felsülésük és vissza nem hívásuk után, valamennyi méltatlan meghallgatást, ötlet-meetinget követően lendületet tudott venni. Erik sosem érezte megjátszottnak víg kedélyét, már csak azért sem, mert törekeny alkat volt lelkileg. Erik úgy gondolta, a barátja gyöngé ahhoz, hogy szomorú legyen, a férfi egyszerűen nem tudna ilyen állhatatosan és pengeélen táncolva depressziós lenni, mint ahogy azt ő csinálja. Vagyis Pityornak rigorózusnak kell lennie magával, ha lazítana, összeesne. Így viszont Eriknek folyton dekódolnia kellett, amit mond, átváltania a saját mértékegységeire, és minden „most megfogtuk az isten lábát!” típusú lobbanékony felkiáltást úgy érteni, ahogy az aztán általában valójában történt. Vagyis még egy fölösleges meeting következik, jön egy pesti út, amivel az ördögnek tartoztak, Erik megint írhat szinopszist, vázlatot, filmnovellát, vagy ki tudja, mit valami filmrendezőnek, aki addig, amíg el nem készült, folyton hívogatja, le se lehet rázni, éjjel, vasárnap délből, bármikor ráripakodik, de attól kezdve, hogy megkapta a kéziratot, soha többet nem veszi föl a telefont.

– Sándor Pálnak fogunk dolgozni!

Erik ugatva nevetett. Látta az életük filmjét. Nem azt, amit megírnak majd, mert abból nyilván nem lesz semmi, hanem amiben ők a szereplők, és hogy Palika – így hívta mindenki alkotói körökben, ezt még az ifjú Erik is tudta – kicsinálja majd őket. Illetve ahhoz ők nyamvadt kishalak, inkább megkóstolja majd reggeli mellé.

– Nem konkrét filmhez hív! – lelkendezett tovább Pityor.

Úgy tudott örülni, mint egy nagyra nőtt kamasz. Pedig szemérmes, diszkrét férfi volt különben, csendes, szinte félénk, sokat dolgozott, keveset írt, folyton mindent kihúzott, átköltött. Ezt csak a szomorú, lefelé futó ráncok árulták el róla, az a jól karbantartott szomorúság, ami mindig ott ült az arcán. Amúgy egy majdnem kétméteres sármos szalmabáb volt piros nadrágban, hosszú végtagokkal, hatalmas lábbal.

– Hanem? – kérdezte Erik még levertebben.

– Alapít egy stúdiótanácsot!

Erik röhögött. Az üde másodvonalas írók visszaemlékezéseiben, a szerencsés pesti kaszt memoárjaiban olvasott efféle állásokról. Stúdiótanács! A világ legjobb munkahelyének írta le minden szemtanú, a rendszerváltás óta természetesen efféle pozíció nem létezett. Erik ízlelgette a szót. Írók, dramaturgok meg egyéb léhűtők műhelye, egy hely, ahol olvasnak, kéziratokról, forgatókönyvekről vitatkoznak, filmekről ötletelnek, pénzért. Az átkosban, a „létező szocializmus” megalázó és méla napjaiban persze mindebből nemigen valósult meg semmi. A kopott gyakorlat általában azt mutatta, hogy összejöttek a művészek, és ittak, néha beleolvastak egy-egy forgatókönyvbe, jól lebarmolták, aztán vedeltek tovább.

Erik megígérte a barátjának, elmegy. Nem volt meglepve, mindig mindenre rávette, nem tudott a hitével és a lelkesedésével mit kezdeni. Ilyenkor azzal hallgattatta el a kétkedő énjét, hogy ismer olyanokat, akiknek sikerült. És ha másoknak sikerült, akkor lehet ilyesmit. És ha lehet ilyesmit, akkor ő is lehet sikeres, ő is befúthat.

– Egy tévés producer lesz még ott – magyarázta Pityor. – Nem ismerem.

Aztán nagy svunggal elmesélte, hogy tag lesz még Szekér, a felkapott forgatókönyvíró, Baki, a kritikus, végül ő, meg Erik. A fiúnak járt az agya, mi lehet benne az átverés. Pityor stúdiótanács-tagságára még csak-csak akadt magyarázat, hiszen ő a tanács állítólagos gründelőjének, Bakinak a gyerekkori barátja. De őrá szinte semmi. Hacsak nem a protezsált protezsáltja lenne, de olyan a valóságban nincs. Miért akarna a Kossuth-díjas rendező, producer, a Hunnia igazgatója egy vidéki, két verseskötettel is megbukott költőt? És, ami majdnem ilyen veszélyes, egy egykötetes prózáírót, akiről még nem tudható, van-e benne másik könyv, vagy csak az első füstje volt nagy.

Erik megszabadult a vadászköltő verseitől, aláírta, hogy ott hagyta a kéziratokat a gyűjteményben. Még nem ért vissza az irodába, amikor ismeretlen szám hívta, divatos szám volt, jó ismétlődésekkel, sok nullával. Biztos valami filmrendező, gondolta, és azzal a hozzá képest lelkes hanggal, erővel, mint egy ifjú vadászköltő – akit még nem zavar, hogy pedagógus felesége, aki, ha késő este hazaesik a konzervatóriumból, nem olvassa el a vastag füzetébe írt verseit –, beleszólt a telefonba.

– Ezt már szeretem! – rikoltotta az idegen a vonal másik végén. – Sándor Pál vagyok, szevasz!

Diffúzió

Fehér óceán hullámszik felettünk,
baba-kék cseppek benne.
Nyújtózkodni kéne, elérni őket,
amíg még lehet.

Vízbe mártott ecset minden ág a szélben:
színeiket a magasban bontják ki,
rendszereket festenek az égre.

Parányi csillagok nézik
hatalom-köpenyben,
ülnek otthon a parányi csillagok,
lent keresik helyüket.

Hullámszik alattunk az ég,
gránátalmaszín cseppek benne.
Vissza kéne nyúlni, elérni a peremig,
amíg még lehet.

Vízbe mártott ecset, hajszálgökökerek:
parányi mozdulatokkal félelmeket
festenek a térbe.

Éjjeli képkeret

Zizeg, izzik minden levél.
Az ágak ujjak, körmük fecskecsőr.

Füst gomolyog a mellkason, pórusokba ül,
A hús alá világít a lámpafény.
Boruljanak rám a csillagok.

Árnyékvászon feszül
a Holdudvar előtt:
tömörül, egyre közelebb ér.
Arcomra tapad a vászon.

Minél több a tér, annál inkább feszül a falaknak.
Hiába viszik a tereket, túl lassan haladnak.

Hurok

Nincs itt éjszaka,
azt mondják.
Szél villogtatja a fényjelzőket:
apró fogak csattognak a túlparton,
mi a víz felé tartunk – mintha
a levegőben ávizs, mirha
fészkelte volna.

Rovarok bújtak a viaszba
– biztos az illatok elől
menekültek a fénybe.
A láng szárnyai kitöltik
a hiányzó részleteket.

Panoptikus fény

Végső soron nem kutatok mást, csak a mozgást,
a test egykori helyét a térben, s a levegőt megrezgető hangot,
az emberéletté kibomló homloklebenyi folyamatot,
írásjelekkel rögzített információt, s mögötte
a csuklót, amely tollhegyet mozgatott,
ujjnyomot a billentyűn, adminisztratív zsírrajzolatot.

De mi volt a titok, amelynek leple a mozgás,
emberéletnyi világegyetem,
ősrobbanás és összeomlás?
Csak azt ismerjük, mi jön utána:
az aktákban szétszórt életrepeszek
iratfolyóméterekben hömpölyögnek az alvilágba.

Halál ez,
a megismételhetetlenség és az emlékezet halála,
mert emlékezni csak a hatalom fog,
és a tudomány – önmagára.

Itt már csak ők működnek,
az ember nincs: nem izgága test többé,
nem mese, nem csillagkép,
hanem őrzési egység, rendszerezett,
eltárolható adat, elemeire bontható,
fénylő rácsozat. A kontroll alá vont az,
ami belőle megmarad.

Vajon ő volt-e az anyakönyv,
az eljárási irat, a napló, a vallomás,
bürokratikus folyamat,
aláírás,
értékelés és elszámolás?
Ő volt-e a szabálykövetés vagy a szabályszegés,
róla árulkodik-e az örökké megfigyelt érintkezés
közte és az állam, a hatalom és a tudás között?
A fénylő rácsozat a titkot fogja közre,
a sötétséget, a pupilla mögött szorongó lényt,
őt keresi ez a világos halál,
a panoptikus fény.

Végső soron nem kutatok mást, csak a mozgást,
a test egykori helyét a térben,
és őrzöm magamban a nemtudást,
hogy ne érhesse fény – a megfogalmazás,
ne legyen emlék vagy tényadat.
Mert mi lennék neked, ha nem volnék más,
csak homloklebeny és ujjlenyomat.

Feltámadás

Agancsa hullik a tavalyi dalnak,
az új még bátortalan, bújva dúdol,
tétován kerülgeti a hatalmát
vesztett fejedelem csontkoronáját.

A hazánk egy frissen kimeszelt szoba,
benne csak ágyunk és magunk, ölelve,
egymást vízbe merítve mosakodunk,
meztelenségünkre nyitjuk ablakunk.

Hajával törli meg lábunkat a föld,
egy felhőköpeny felé nyúl az erdő,
alján zörögnek az elhalt mondatok,
a magvat már nem hozó ótobozok.

Tizenhatos

A gyerekkorom akkor ért véget, amikor ráébredtem,
hogy Verne Gyula és May Károly
nem magyar írók,
Irapuato pedig nem regényes helyszín,
ahol fejekkel labdáznak az indiánok,
hanem annál is komolyabb:
a magyar futball Mohácsa
és Don-kanyarja
egyben,
s egész férfikorok vesznek oda a tizenhatoson,
az átlépésben megrekedve,
hol cselezve,
hol verekedve,
a nagy passzra várva,
hogy félgyerek szívük ütemére lőhessenek
az elmúlás kapujába.

Soha

„Elmentek a fiúk
De itt maradt az idő
Rövid kis pihenő a zűrzavarban”

Kiss László (Európa Kiadó)

1974. március 9-én, szombaton délután három órakor esett az eső München belvárosában. Konkrétan zuhogott. Kárász Géza (Geza Karas) mustársárga Yamaha TX750 motorkerékpárjával tartott célja felé. A Minga vendéglő futára bajoros ételeket szállított a megadott címekre, most éppen a Goethestraßéra. A ház előtt kivette a csomagot a motorbicikli hátuljára drótozott fadobozból, a kaput nyitva találta, felloholt a harmadik emeletre. A lépcsőházban nem találkozott senkivel. Nem volt már fiatal, lihegett, mire megtalálta a 13-as ajtót.

Levette bukósisakját, csöpögött róla a víz, a lépcsőkorlát végére akasztotta. A kesztyűjét nem vette le, megnyomta a csengőt. Bentről zene hallatszott. Rögtön felismerte: Beethoven. Még egyszer csöngetett, ezúttal kétszer. Míg várakozott, elolvasta a névtáblát: Abellino Chollnoc. Ismerősen csengett neki a név. Chollnok, Chollnok, morfondírozott. Hol hallottam én ezt már? Mindegy, gondolta végül. Még van két címem, aztán megyek haza Valihoz. Felbontunk egy üveg veltelinít, megvacsorázunk, bakonyi sertésszeletet készít a Vali galuskával, a kedvencemet, aztán talán elmegyünk moziba. A Gloria Palastban most magyar hét van, a *Halálos tavaszt* adják. Istenem, milyen jó, hogy van nekem a Vali! Az egyetlen, aki mindig hű volt hozzám, gondolta. Elárult a hazám, meghaltak a bajtársaim, elhagyott a hitem, elszakadtam a szüleimtől, a fiam KISZ-titkár Békéscsabán – de Vali mindig itt volt mellettem. Ő az egyetlen biztos pont az életemben. Az életünk nyitott könyv, soha nem voltak titkaink a másik előtt.

Harmadjára is csöngetett, most a zene elhallgatott, és csakhamar lépteket hallott belülről. Egy elegáns, napbarnított bőrű, magas, vékony, sportos testalkatú, hatvan körüli férfi nyitott ajtót. A bajusza gondosan nyírt, a haja némi zselével hátrafésülve. Géza köszönt, gépiesen átadta a nejlon-szatyrot, amiben az ételdobozok voltak, elvette a pénzt, látta, hogy kapott valamicske borraivalót is, *danke*, mondta. A halszálkás zakót viselő férfi már csukta volna be az ajtót, mikor Géza hirtelen az ajtórésbe tette a lábát, és azt kiáltotta: *Ácsi, bácsi! Csak nem te vagy a Csolnoki Béla? A Széna tériek árulója? Eléggé felvitte a Jóisten a dolgodat, de én azért felismerlek ám, kiskomám! Hát te tényleg a Csolnoki vagy, a kurva anyádat, te rohadt gec!*

Az elegáns férfi annyit válaszolt némi lenéző undorral az arcán: *Ich verstehe nicht... Bitte sprechen Sie Deutsch...*

Géza hirtelen benyomta az ajtót, aztán a férfit becibálta a nappaliba. Üvöltött, mint a sakál: *Nem érted, nem érted... Ne játszd meg az agyadat, te spicli. Mindent tudok rólad. 44-ben nyilas voltál, aztán börtönbe kerültél, később kiengedtek, és a komcsik beépített embere lettél. 56 októberében közénk szivárogtál be, a Széna téri csoportba, és folyamatosan jelentettél rólunk a főnökeidnek. Ki tudja, hány*

halál szárad a lelkedem?! Te köpted be például Szabó bácsit is, hogy a Műszaki Egyetem bölcsődéjének pincéjében bujkál. Ez november közepén lehetett, januárban Szabó Jánost már ki is végezték. De előtte még összetörték az ávósok az összes csontját.

Bitte gehen Sie, ich habe bald Gäste – hadarta felháborodottan a férfi.

Vendégek, mi? Játsszod itt a németeknek a Csekonics grófot! Bajor vacsora, mi? – azzal Géza kiverte a férfi kezéből a csomagot, az a padlóra hullott, szétgurultak a fehér kolbászkák. *Miért nem hívod meg vacsorázni Bán Róbertet, Ekrem Kemált, Czimer Tibort, Laurinyecz Andrást, Rusznyák Lászlót, Kokics Bélát, Pópa Józsefet, Folly Gábort, Garamszegi Alfrédot, Kiss Istvánt, Kolonics Jánost, Mansfeld Pétert vagy Nagy Józsefet? Talán azért, mert kivégezték őket Kádárék? Talán a te közreműködéseddel? Talán éppen a te csicsergésednek köszönhetően? Béla! Mindenki tudja, hogy te voltál a téglá a csoportban! Béla! Nincs értelme tagadnod! Felismertelek, Béla!*

Mein Name ist Abellino, wenn Sie es wissen wollen. Meine Familie stammt aus Norditalien. Noble Familie – közölte hidegen a férfi.

Akkor vagy te Abellino, apukám, amikor én a Ringo Starr! Még hogy olasz nemes! Kiszepi náciproli vagy. Jut eszembe, amikor november 4-én éjjel a határ felé indultam, odaadtam neked a nagyapám arany Rolexét. Azt mondtam, add el, és aztán vidd el a pénzt Valinak, hogy utánam tudjon jönni. Aztán persze eltűntél, mint számár a ködben. Senki se látott többé. Felszívódtál az órával, Valinak a pénzt soha oda nem adtad. A rokonoktól kellett összekunyerálnia, amit a kőszegi embercsempésznek adott. Hol a Rolex, Béla? Hol van a nagyapám Rolex, Béla, te tolvaj seggféj?

A férfi ekkor az antik szekreterhez lépett. A fiókból kivette a Német Szövetségi Köztársaság által kiállított útlevelét. Mérgesen Géza orra alá tolta: *Ich verstehe nicht, wovon Sie reden, aber ich bin nicht Béla und ich habe keine Rolex.* Megmutatta csuklóján viszonylag olcsó és új Schaffhausenjét, majd folytatta: *Mein Name ist Abellino Chollnoc. Meine Vorfahren sind Italiener. Ich kann nur sagen: Verlassen Sie bitte meine Wohnung.*

Géza feje elvörösödött. *Béla! Még hogy nem vagy Béla! Hát minek nézel te engem, Béla? Baleknak? Vagy idiótának? Azt hiszed, most jöttem a hathúszassal a falvédőről? Add ide szépen a Rolexemet, és nem doblak föl a fricceknek, hogy háborús bűnös vagy, meg kommunista besúgó!*

A férfi csak nézett maga elé büszkén és némán, mint aki a becsületéért kész meghalni is. Látzott rajta, hogy elhatározta, nem beszél többet. Megsértődött.

Géza elővett egy bicskát. Kinyitotta. *Megismered-e a székely bicskámat, te mocsokláda?*

A férfi nem felelt. Fölényesen bámult a semmibe, mint aki a végsőig kitart. Mint egy makacs mártír, akit igaztalanul küldtek vérpadra.

Mondd azt, hogy nem te voltál az áruló! Mondd azt, hogy soha nem köptél be senkit! Mondd azt, hogy soha, és nem öllek meg!

A férfi nem felelt. Bámult a semmibe.

Géza megszúrta először. A combján. A férfi felszisszent, de nem mondott semmit. Ha meg kell halni, hát meg kell halni, ez látszott az arcán. Hogy a Chollnocok ott, Milánó alatt így szoktak meghalni: emelt fővel.

Géza megszúrta másodszor is. Aztán az arcát vágta meg a késsel párszor. *Még mindig nem vagy Béla, te szemét?*

A férfi hallgatott.

Géza még hétszer döfött. Gyomor, nyak, a bordák közé, megint az arcát...

A férfi a földön feküdt, spriccelt belőle a vér, de nem szólt.

Hol a nagyapám Rolex?

A férfinak már mozdulatlan volt a teste, és üveges a tekintete. Nem is pislogott.

Meghalt, állapította meg Géza.

Nézte a halott arcát. Már nem volt százszázalékosan meggyőződve arról, hogy tényleg ő volt Csolnoki Béla.

Másnap reggel Vali azt kérdezte tőle: *Géza, biztos a Csolnoki volt?*

Talán... Ugyan, Vali, ne idegesíts már! Mi a biztos? A halál – mondta Géza indulatosan, azzal fejére húzta a bukósisakot, felpattant a Yamahára, és indult dolgozni.

Az ügy Stephan Derrickhez, a müncheni rendőrség gyilkossági csoportjának (*Mordkommission*) főfelügyelőjéhez került. A nyomozó a goethestraßei lakásban a helyszínelés közben az áldozat arcát nézi. Ilyet az ember csak bosszúból csinál, gondolja. Az jut eszébe, ennyire szétronsolt arcú hullát utoljára a fronton látott, mikor a 3. Totenkopf SS-páncélos hadosztályban szolgált. Ja, meg a szovjet hadifogolytáborban az a szerencsétlen fickó... Az egyik német esett neki a másíknak, valami féltékenységi ügy lehetett, gyakorlatilag lenyúzta az arcáról a bőrt. Szibéria, mínusz 30 fok, nagyjából valami híg kásán és fagyott gyökereken éltünk, már aki élt, mert a legtöbben már elpatkoltak, megfagytak, halálba fosták magukat, agyonverték őket a szovjetek, vagy szimplán éhen haltak, és akkor ezek egymásnak estek azért, mert kiderült, hogy az egyik nője félrekürt a másíkkal húsz évvel ezelőtt egy westoverledingeni tehénistállóban vagy egy Schwarzenbach am Wald-i szenespincében.

Derrick leül a zongorához, az *Egmont-nyitányt* kezdi el játszani. Aztán a padlószőnyegen szétgurult fehér kolbászokat, húskenyereket, pereceket, császárszömléket és a kis mustáros tasakokat bámulja, és azt gondolja, igen, a bosszú hidegen tálalva a legfinomabb.

Abellino Chollnoc gyilkosának kilétét a gyilkossági csoportnak nem sikerült felderítenie. Se indíték, se ujjlenyomat, az áldozat zsebében ott a pénztárcája, benne 6400 nyugatnémet márka. A szomszédok szerint a férfi csupán néhány hónapja költözött ide, csendes volt és visszahúzódo. Néha vendégek jöttek hozzá, az egyik szomszéd szerint olaszok, a másik szerint magyarok, a harmadik szerint „olyan cigánynépség”, majd hozzátette, „ebbe a házba minden szedett-vedett alak bemászkal, folyton rossz a kapu zárja, hiába hívom a közös képviselőt emiatt hetente, ő folyton csak ígérget, hogy majd küldi a mestert, hát most meg is lett az eredménye”. A lakásban egy útlevelel kívül nem volt semmi személyes holmi, se iratok, se levelek, semmi, amin el lehetett volna indulni – mintha csak meghalni érkezett volna a Goethestraßera ez a férfi. A lemezjátszón az *Egmont-nyitány*, a hulla mellett pedig az a sok kolbász... Egyszerűen nem fért Derrick fejébe. Vajon mit akart ezzel a tettes üzenni? Beethoven és a kolbászok... *Az élet egy nagy kérdőjel*, morogta maga elé, mikor lezárták az ügyet. *Halott madár nem énekel*, mondta kollégája, Harry Klein rendőrfelügyelő jókedvűen, majd hozzátette, *hozom a kocsit, mert már ebédidő van*.

Hogy a gyilkos nem került kézre, nem a rendőrségen múlt. Derrick szüntelenül a fejét törte (ezúttal hiába), és Harry sem lustálkodott. Másfél hónap alatt kiderítette, hogy Münchenben 9121 vendéglő készít fehér kolbászt, húskenyeret és peracet. Ebből 3437 vendéglátóipari egység vállal házhoz szállítást. Ebből 2679 a kereskedelemben kapható fehér, műanyag egyendobozba csomagolja a kolbászokat. Géza lélekjelenlétét dicséri, hogy a gyilkosság után zsebébe gyűrte a Restaurant Minga feliratú nejlonzacskót. Harry a 2679 fehér ételdobozban bajoros ételeket házhoz szállító cég alkalmazottai között 49 büntetett előéletű egyént talált. Géza nem volt közöttük. Harry mind a 49 személyt kihallgatta. 46-nak volt alibije a gyilkosság időpontjára. Azok közül, akiknek nem volt alibijük, egy kerekesszékekkel közlekedett, úgyhogy bajosan tudott volna felmenni lift nélkül a harmadikra, egy vérísonyban szenvedett (papírja volt róla, hogy a vér legkisebb látványától is elájul), egy pedig bevallotta a gyilkosság elkövetését, igaz ugyan, hogy rögtön utána Caesar, Napóleon és JFK megölését is – nyilvánvalóan elmebeteg volt. *Totális zsákutca*, vallotta be Harry, mikor letette Derrick asztalára a dossziét, melyben az előző másfél hónapi munkáját dokumentálta.

Kárász Géza a következő hét évben még három alkalommal gyilkolta meg Csolnoki Bélát.

Ilyenkor Vali mindig megkérdezte: *Géza, biztos a Csolnoki volt?* Géza pedig azt válaszolta mindannyiszor: *Talán...* Aztán fejébe nyomta a bukósisakot, kezére húzta műbőr motoroskesztyűjét, és elindult dolgozni. A negyedik gyilkosság után is azt válaszolta Géza: *Talán...* Majd hozzátette: *Mér, te vajon holtbiztosan felismernél valakit, akit több mint negyedszázada nem láttál?* Mire Vali rávágta: *Én felismerném! Holtbiztosan.* Géza: *De hisz soha nem láttad.* Vali: *Nem láttam, de felismerném. Az ilyen embereket fel lehet ismerni. A szagukról. Hazugságszaguk van.*

Derrick már akkor tudta, kivel van dolga, mikor megpillantotta a padlón a kolbászokat. Ám a lemezjátszón mindig más és más lemezek voltak: Mozart, Boney M., sőt az utolsó áldozatnak nem is volt lemezjátszója. A főfelügyelő soha nem került közelebb a tetteshez, mert se indítékát nem ismerte, se az áldozatok között nem volt képes közös nevezőt találni. Nem tudta (honnan tudta volna?), hogy az áldozatok – a maguk módján – mind-mind Csolnoki Bélák voltak. Még az is könnyen meglehet, hogy az igazi Csolnoki Béla is köztük volt. Talán valami ilyesmit sejtetett Stephan Derrick is, hiszen ezt írja memoárjának (*München utcáin, Tények és tanúk, Magvető, 2020*) utolsó fejezetében (*Beethoven és a kolbászok*), melyben megoldatlan eseteiről mesél: „A kolbászos halálosztó (így neveztük el Harryval) 1981-ben ölt utoljára. Hogy a sorozatgyilkos elköltözött, elhalálozott, megunta a véres leszámolásokat, vagy végére ért feladatának – *soha* nem tudtuk meg!”

Furcsa szó ez a „soha”. Olyan, mintha az életből kiszívtuk volna az összes időt. Mintha egy mustársárga Yamaha TX750 motorkerékpár gumibelsőjéből kipréselnénk minden levegőt. De hát lehetséges ez? Én úgy képelem, hogy ha tényleg *minden* levegőt kinyomnánk belőle, akkor az a belső hirtelen olyan szinten veszítené el okát, értelmét, célját (vagyis logoszat), hogy varázsütésre megszűnne, eltűnne. Köddé válna. Vagy levegővé. Mondok egy példát. 1956. december 18-án este hétkor Vali Mester utcai, magassföldszinti lakásán megjelent Csolnoki Béla – vadonatúj csehszlovák bőrkabátot viselt, nyakán barna kötött sál, kezén pécsi kesztyű –, és előadta, mit kíván Valitól. Ezt követően Vali azt ordította magából kikelve: „Soha!” Mire Csolnoki lehúzta jobb kezéről a vörös kesztyűt, nyugodtan rágyújtott, a konyhakőre ejtette a gyufát, bal kezével a bőrkabát bal zsebébe nyúlt, majd befőttesgumival átkötött dollárköteget dobott a viaszkosvászonral borított asztalra. Az orrán kifújta a Kossuth szivarka szürke füstjét, közben hamiskásan elvígyorodott, és azt mondta halkán: „Valikám, drága, soha ne mondd, hogy soha. Bölcs ember sose mondja, hogy soha. Például én se mondom, hogy soha. Soha!”

Kitanult biztonsággal

elragadtatva az éjszakától törékenyen odafent égboltra fűzött
 felhők idelent az ember kitanult biztonsággal
 egy élet erejéig
 próbálkoztam megmutatni szeretetem Apám ha láthatnád
 nem hiszem hogy érdekelne díszes koporsód szemfedőd
 a halottaskocsi hat méter hosszú küzdelem a búcsú
 csak ültem volna csendben magányosan
 valahol őrzöm minden rezdüléset mosolyod
 gyorsuló lépteid nyári forróságtól gyöngyöző aszfalton
 tekinteted februári szélben simléderes sapkád alatt
 visszatérő rigmusok évszakokhoz igazítva megszokások
 te magad voltál összetéveszthetetlen kitanultam én is
 biztonságom sérüléseim összevarrom levágom
 ami kilóg akadályoz

visszatérni mindig visszatérni a sötétségből
 mi lehetne más a rend a kegyelem fények terebélyesednek
 ablakokat mozgat a szél hihetnének többnek is valamiféle
 üzenetnek odafent égboltra fűzött felhők
 idelent az ember kitanult biztonsággal
 a közeli boltban granulátumot keresgélek bedugult a kishelyiség
 ülőalkalmatossága majd teleszórom 15 perc alatt rombol
 ígérik üldöghetünk az örökkévalóságig
 boldogan kávé készíték alig aludtam
 három órát bal oldalamon bekapok egy pogácsát
 csillogó felülete ropog íze gyöngéden kúszik szól
 kapucsgöngönk talán kétszer unokatestvéred kiáltod izgatottan
 kattan a lift kinyílik páncélburka mesebeli gesztenye
 kislányuk pirosposztag egy éves kapkodja lábát
hogyan rohan az idő pufognak szép közhelyeink színes petárdák
 szépen berendezkedtetek mondják
 isteni kegyelem

odafent égboltra fűzött felhők idelent az ember
 pillanatokra levetjük a hétköznapokat fehér terítőt simítunk
 asztalunkra míg készül a gulyásleves ruhák és játékok kerülnek
 elő csomagokból gyerünk kiáltom rövid óbudai körút
 elmúlt századok kockaházak mellett koptassunk macskaköveket
 kislányuk szaporázza apró lába vibráló energia

kifárasztjuk bólogatunk mosolyogva játszótereken
 hintáztatjuk végtelen hadd rohanjon fákat ölelget
 ez már a tavasz fénykockák mozognak
 ablakokat mozgat a szél hihetnének
 többnek is felmelegítenek védelmező szárnyaid
 kegyelem nagyszerű a gulyásleves kenyérrel
 kedvesem nem bírunk megenni több desszertet próbálunk
 megpihenni asztalok síkja fölött
 egymás szemébe nézni kitanultam én is
 biztonságom sérüléseim összevarrom levágom

elment az idő már megint az idő
 odafent égboltra fűzött felhők idelent az ember egy élet erejéig
 a boldogságtól is ordítani nincs tehetségünk búcsúzkodni
 a hegyek fölött parázsló fények gyúlnak beleszunnyadunk ismét várakozásainkba

17:06 hírek *az ismert terrorista*
meg akarta ölni az elnököt állítja
a Washington Post megdőltek melegrekordok elhunyt a vezető
egyház feje mécseseket gyűjtöttek
 megérkeztek Passauba holnap
 utaznak tovább fáradságtól hajtva megismétli kétszer
 Édesanyám kissé köhög kellemes a kilátás
 egy élet erejéig próbálkoztam megmutatni szeretetem Apám
 kitanultam én is biztonságom sérüléseim összevarrom
 filmeket válogatok ami kilóg levágom *A manipulátor*
 politikai thriller elbóbiskolsz nem ébresztelek fel
 a bűnösök elbuktak az igazak megdicsőültek
 odafent égboltra fűzött felhők idelent az ember
 kitanult biztonsággal egy élet erejéig Kavafisz és Arghezi
 avagy a méhek titkos élete lámpafényemnél
 összetorlódik Alexandria és Bukarest két égtáj ugyanaz a vers
 számadás összegyűjtögetett életek elmúlás

vizet eregetsz a kádba belemerülsz lassú hullámozgásába az álom
 kék és rózsaszín
 gyermekünk térde dudorodik hasadon
 rugdos is tudósítasz a fürdőszobából számítógépem
 monitorfényében mosolygok betűk csodás halmaza
 elragadtatva az éjszakától
 és a boldogság írhatnám ma többnyire
 feledtetett benső sebhelyeket kitanultuk a biztonságos emlékezés
 technikáját vannak céljaink egy élet erejéig rendkívüli
 megszakítások esélyével évszakokhoz
 megszokásokhoz igazítva és írhatnék még egyéb dolgokat
 csakhogy fáradtan mosolygok
 csak mosolygok sérüléseim összevarrom ami kilóg
 levágom

Álmaitokat gyűjtögessétek

most éppen utaznék kisszellőztetném panaszkodó testem le-
sodornám szájpaddásomról a felgyülemlett felkiáltójeleket orvos-
sal nem találkoztam jó ideje nem törött el

semmim sem

csak önértékelésem olykor potyog mögöttem vitaminjaim
gyorsan felszívódnak kinézek az ablakon roppant pirula
a telihold bízom benne hogy *te* is meggyógyulsz fiatalok
beszélgetnek ablakunk alatt egyszer majd elindulnak

elrohan a szerelvény Szentendre

felé ablakaiban szakrális fények álmaitokat gyűjtögessétek

kérik hirdetőablák kezdődik a Sziget Fesztivál felsikítasz

kiságyadban kétségbeesetten kapálózol gondoskodásom

gyorsan reagáló egység teljes felszerelésben sorakozunk

kiságyad mellé

álmaitokat gyűjtögessétek ne félj olykor látható a sötétség

mit csináltam az elmúlt évben mi volt az értelme kérdezgetik

egymástól ablakunk alatt jól ismerem tétován gördülő szavaikat

áldás

és békesség a vitaminoknak míg legurult torkomon

elgondolkodtam jó lenne még sokáig

itt lenni olcsón könyveket venni és nézelődni szeretni

belekapaszzkodsz mutatóujjamba

kiságyad remeg

egymásba is kapaszkodunk álmaitokat gyűjtögessétek

időjárásjelentés következik a tévébemondó rám néz

nehéz megszokni ezt az érzést elrohan

a HÉV Szentendre felé

valamit mindig eszembe juttat Apámmal föléd hajolva

szerettünk volna sétálni egykor sokat utaztunk

Győrtől Gyuláig

jó lett volna

együtt folytatni hogy ránk találj

nyomot hagyni

belekapaszzkodsz mutatóujjamba kapaszkodunk egymásba

mit csináltam az elmúlt évben mi volt

az értelme

álmaitokat gyűjtögessétek

Variációk lépcsőre

7
Dunavirágzás.
Rakpartlépcső.
Valami kezdete.
Tegnap jobbra
húztam. Ma
vajon eljön-e?
Hanyagul
vállamra vetve
az alkonyat.
Miért jönne el?
A személyes
kapcsolat
már nem
mozgatja meg
ezt a várost,
minden
digitális, ál-
és álmos.
Itt, ahol ülök,
nincs semmi
térerő.
Ömlik a
Dunára a vad
kérészeső.
Holnap mi
lesz? Élő itt
nem marad,
elered az
orrom vére
a híd alatt.
A folyón
surrogás és
szárnyas piruett,
a lépcsősor
tetején feltűnik
egy sziluett.

2

Feszengő

vasárnap este.

Erőlködés.

Vagy közös

programnak hazudott

képernyőbambulás.

Hullik szét darabokra

minden. Robban.

Mint egy csőtörés.

Nagy volt

a nyomás

a csövekben.

Az erekben,

a szívemben,

a kapillárisokban.

Túl nagy volt

a teher, a

fájdalom ezekben.

Eláztattuk szennyes

nedveinkkel az alattunk

lakókat. Megindulnak

dühösen alólad.

Rohannak fel a lépcsőn,

pedig vége az egésznek.

Már mások laknak itt,

mire felérnek.

3

A lépcsőn lefelé sok a négy emelet.

Lecipeltük a hűtőt, amikor vége lett.

Lefelé tartunk, a mélybe, dobozok között,

nem maradtak szavaink, nincsenek szóközők.

Gyűrött bútorkatalógus a lépcsőfordulóban.

Felnézek, a gang, a feldolgozandó táj

irgalmas csöndje. Kongó homály.

Közben illatod lassan elszivárog.

A bejárat előtt lomizó cigányok.

Lomtalanítás, szemétkupac, ennyi.

Ráfördítva kanapé. Nem tud ráülni senki.

Örvény

A Sorok-Rába torkolatnál, ahová mindig együtt mentünk,
Zsennyén át, megölelve az ezeréves tölgyet, ott kezdődött.
Az első közös hajnalunkon lőn világosság, egybegyűltek a vizek,
és mi ott feküdtünk, ahol a Sorok a Rábába érkezik.
Bokáig engedték bele magunkat a lúdbőröző patakba,
a csont felett, a hús felett a bőrt.
Még a kényes tárnicsok is kivirágoztak, csobogás alapzaja, tavasz.
Találtunk egy örvényt. Amit beledobtunk, lerántotta vagy magasra lökte.
A természet tudta, hogy miért így vagy úgy. A természet kegyes.

Aztán megtaláltuk a tudás fáját, vágyaink sarjadtak az ágán,
nagyon akartuk azokat az évtizedes vizeket, amiket valahonnan
régről hord ide a folyó. A két partra építettük a szeméthalmokat.
Elhittük, hogy alkotunk. De a természet kegyetlen,
mindig visszavág, például kóros sejtburjánzással.

A Sorok-Rába torkolatnál, ahová már soha nem jöhetsz velem,
Zsennyén át, ahol az ezeréves tölgy halott, a víz felé lépkedek.
Megfájdul a lábam a tárnicsok hiányától, egy fehér, lapos kő
sérti a talpamat, benne kulcsontod lenyomata, patak faragta fosszília,
amit nem tudok olyan magasra dobni, hogy elkaphasd.
Ledobálom a ruháimat, úgy, mint egykor, azon a májuson.
Találok egy örvényt, de nyilván ez sem ugyanaz.
Újabb algaillatú lépés, már nem áttetsző a víz.
Áldozatot mutatok be, ugrás közben arra gondolok,
hogy az örvény bölcsen fog dönteni. Talán lehúz.
Talán kiemel.

Archikon (2011; tempera, vässons, 130x80 cm)

Bota Hitzel

Hetes

Amikor a busz ajtaja bezárult,
belülről éreztem a rázkódást, a gyomrom rángott meg először,
aztán a bordáim, és a szívem is biztosan remegett,
hiába nyeldekelttem, a zötyögés feltört egészen,
kiömlött a szememen, és onnantól már
a nyálam is sós lett.

Amikor a busz ajtaja bezárult,
a kék suhanásban nem láttam a mamát,
szegény öreg kotlóst, csibétlen tollcsomót,
ahogy ormótlan szatyrai fülét markolássza
az én tenyerem helyett, a mama keze mindig fázik,
akkor is reszketett, és én nem voltam ott,
hogymegmelengessem.

Amikor a busz ajtaja bezárult,
a növekvő távolságban nem hallottam a papát,
morgós vén kutyát, lábdobogását végig a buszon.
Álljon meg! ugat úgy, ahogy csak az a kutya tud,
aki igazán felel a jószágért, állja a sofőr tekintetét, tűri a lenézést,
csak leszállhasson, és visszarohanjon.

Amikor a busz ajtaja bezárult,
a félelemtől nem éreztem a haragot,
amellyel ők takargatták a félelmüket,
hát ki az a hülye, aki otthagy egy gyereket a megállóban,
a sofőr szerint a papa, a papa szerint a mama,
a mama szerint a válság az oka mindennek.

Amikor a busz ajtaja bezárult,
a saját üvöltésemtől nem hallottam a bátorító hangokat,
sem a mamát savazókat (hát ki az a hülye, aki otthagy egy gyereket a megállóban),
ellöktem a felém nyúló karokat, cövekeltem, álltam a vihart,
mígnem egy kivédhetetlen tornádó a levegőbe kapott, megpörgetett,
és szorosán magához ölelt, *hát megvagy, Muki!*

Partizán

Nem vagyok béna, nehogy azt hidd!
Ami azt illeti, tudok én célozni,
simán eltalállak, ha akarom,
egyébként sem vagy olyan nehéz célpont,
mint gondolod magadról,
csak azért dobok mindig melléd,
mert oda célzok, és kész.
Mert ha eltalálnálak, hát annak
végzetes következményei lennének.

Ha csak úgy simán kidobnálak,
az rögtön szemet szúrna neked,
mert te azt hiszed, hogy a lányok
bénán dobnak, és az öltözőben
azt mondanád a srácoknak, hogy
„láttátok, hogy dob ez a csaj?”,
és akkor nyilván már azt is
észrevennéd, hogy nemcsak dobni tudok,
de szép vagyok, kedves, okos, ilyenek,
és elhívnál fagyizni.

Én zavarban lennék, mert korábban
még senki soha, de ez tetszene neked,
nekem pedig az, hogy te is
a csokit meg a citromot szereted.
Jól sikerülne, újra találkoznánk,
újra meg újra, amíg azt nem mondanánk,
hogy akkor mi most járunk,
és persze mindenki rólunk pusmogna,
de nem bánnánk, mert ők ezt nem értik,
mi viszont nagyon jól megértjük egymást.

Gimibe is ugyanoda mennénk,
(mondjuk, csak egy gimi van a városban),
mi lennénk a sztárpár,
és csak mosolyognánk azokon,
akik tőlünk kérnek tanácsokat, mert
annyira izgulnak az első fagyizás miatt.
A szalagavatón fehérben és feketében,
tiszttára olyan lesz minden,
mint egy nagy főpróba az esküvő előtt,
amit az egyetem végére tervezünk.

Csakhogy jönne az egyetem.
Te ugye orvosira akarsz menni,
Pestre vagy Szegedre, netán külföld,
nekem gőzöm sincs, hogy mit akarok,
de az biztos, hogy valami mást,
valahol máshol, máshogyan, másokkal..
És telnek majd az évek, távkapcs,
új barátok, bulik, fesztiválok,
s ki tudja, mi még, milyen álmok,
mindketten egészen megváltozunk.

Talán jön majd egy új lány vagy fiú,
aki miatt veszekedünk, szakítunk,
de én tudom, hogy akkor is, ha nem jön.
Mert ez így egyszerűen nem működik.
Ott állsz a zöld linóleumon
a vonal túloldalán, s nem érdekel
a jövő, mert neked van utad,
csak arra figyelsz, el kell-e ugranod
a labdám elől. Ne félj, nem kell.
Amúgy simán eltalálnálak, ha akarnálak.

Gyere, húzd meg!

– Gyere, húzd meg az enyém! – odahajtotta a fejét, hogy meghúzhassam a haját, nem sikított, mint anya.

– Gyere, kapj be egy cukrot! – a számba nyomta ebéd előtt.

– Gyere, most sült ki a süti! – ehettem belőle forrón, tepsiből, nem mondta, hogy elcsapja a hasam. Anya sose engedi. Pedig hidegen nem szeretem. Anya nem is süt olyan finomat, mint a nagyi.

– Fölveszel, mama?

– Hát persze, édesem! – nagyi sosem ellenkezik, mint anya. Nem is akar letenni minden saroknál. Főleg, ha a kis cipőmre panaszkodom. Jaj, mama, úgy szorítja a lábamat! És olyan szorosan ölel, abból tudom, hogy szeret. Átkarolom a nyakát. Alig kap levegőt, kipirul az arca, de nem ellenkezik.

Ha mamánál vagyok, ebéd közben hintázhatok a széken. Nem mondja, hogy: – Mindjárt hanyatt vágódsz, kislányom!

Levehetem a szemüvegét, és föltehetem az arcomra. Velem együtt nevet. – Mekkora szemeid lettek! És bár hunyorgok, és a homlokom összeráncolom, nem mondja, hogy: – Vedd le, mert megfájdul a fejed, és elrontod a szemed! Megvárja, míg magamtól leteszem az asztalra, és velem együtt mosolyog.

Mindent szabad, egyedül a sírást tiltotta meg, minek szomorkodnánk?

Ha anyára gondolok, azért összeszorul a torkom. Hiányzik, mert ő az anyukám. Vagy amikor nagyival utazunk a metróra, és az egyik megálló után azt mondja: – Leszállhattunk volna beköszönni anyádnak! Akkor azért akarok sírva fakadni, mert nem szálltunk le. A szomorúság fáj.

Nagyi azért nem engedi, hogy sírjak, mert ő már nem bír el több fájdalmat. Neki papa okozta a legtöbbet, azzal, hogy meghalt.

Ha otthon sírok, apa a tenyerébe zárja a könnyeim, és azt mondja, olyanok, mint egy kis gyémánt. Addig tartja őket a kezében, amíg az ujjai melegétől föl nem száradnak. És aztán huss, nincsenek sehol.

Nagyi nem sír. Amióta a papa elment, a feje fölött egy sűrke felhő lebeg. Mindenhová elkíséri, ahová megy, olyan színű, mint papa kabátja volt. Ott lebeg nagyi arca felett a közértben, a játszótéren, az utcán, vagy ha almáért indul nekem a piacra.

Este is ott lebegett a feje fölött, amikor ide-oda dobálta az ágy, és sehogy sem ereszkedett álom a szemére. Kikukucsáltam a résnyire tárt ajtón, és észrevettem, hogy felült az ágyban. A matrac szélére telepedett, kezeit az ölébe támasztotta, és az ujjait törögette szép sorjában, egymás után. Aztán előbányászott egy zsebkendőt, hogy a kukucsálója üvegéről felitassa vele a vizet.

– Mama, te sírsz? – elengedtem a kilincset, melynek hűvöse parázssá vált a markomban, s már úgy égette a kezem, mintha legalábbis tüzet szorongatnék, berontottam a szobájába.

– Csak belement valami a szemembe! – háritotta el a közeledésem, és megsimogatta a hajam, aztán a hálóingem szélét. Láttam, hogy a felhő eltűnt a feje fölül, pedig máskor mindig ott táncolt

a feje fölött, mint egy kis szürke glória. Kidurrant, és az esőcseppek végigfolytak mama arcán. – Menj vissza aludni, drágám! – kérte, és búcsúzóul megcírógatta az arcom.

Nehezen engedtem el. A ráncos kezét is megszorítottam. Sose láttam még sírni. Biztosan baj van, nagyon nagy baj – mondogattam magamban –, vagy fáj valamije.

Másnap mama szokatlanul könnyűnek érezte magát, annyira könnyűnek, mint még soha. Már attól féltem, az égbe emelkedik, és ezentúl a csillár körül fog repkedni, mint egy lufi, amit apa vett nekem az Állatkert bejáratánál. Azontúl, ha engem kapott el a bánat, ő kérés nélkül könnyezett együtt velem. De sosem sikerült kiszedni belőle, mi történt azon a bizonyos éjszakán, pedig kifúrta az oldalam a kíváncsiság. És hova tűnt a felhője, amiről mindig papa kabátja jutott eszembe?

– Látogassuk meg! – indítványozta mama, és kimentünk a temetőbe. Gereblyét vittünk, mécesest meg virágot. Aztán nagy a sírra állította, és meggyújtotta a gyertyát. A kanócon táncoló, tétova lángot figyeltem, a szélben félnék körözésbe kezdett, mégis arra kellett gondoljak, olyan, mint amikor születnapom van.

– Elfújhatom?

– Ne fújd el, kislányom! – rimánkodott nagy. És tudtam, hogy kívánni sem szabad, mint amikor tényleg születnapom van. Csak álltunk a nagy fehér kő előtt, és mama úgy nézte, mintha szögletes alakjában a hirtelen megelevenedő nagyapát látná. A szemüvege is teljesen vizes volt.

Odahajoltam nagy arcához, hogy letöröljem a könnyeit, és a fülébe súgtam, amit apa szokott mondani nekem: – Olyanok, akár a gyémánt! – aztán összecsuktam a kezem. A markomban is éreztem, milyen hidegek, mintha jégcsapot szorongatnék. Reszkettek az ujjaim.

Aztán hazamentünk, és mama megint mosolygott. Meghúztam a haját, és akkor is. Az orromra tettem a szemüvegét, akkor is. Csak este kapta el ismét a zokoghatnék, amikor azt hitte, már alszom. Hallottam, hogy a párnájába szipog. Beszaladtam a szobába, és a térdére ültem. – Mama, ez már egy óceán! – kiáltottam fel, míg a térdén lovagolva az arcára emeltem a tekintetem. A vonásai is eltűntek a sok sírástól. Ő meg hirtelen, minden átmenet nélkül nevetni kezdett. Megpuszilta az arcom, és azonnal aludni küldött.

– A nagypapa miatt sír – felelte apa, amikor megpróbáltam kihúzni belőle nagy bánatának titkát. – De nem kell félni, mert ettől megkönnyebbül. És vártam, hogy apa azt mondja, a könnyek olyanok, mint a gyémánt. De nem mondott semmit. Láttam, hogy neki is könnyes lett a szeme. És a hangja is elcsuklott, amikor az apukájára gondolt.

– Apa?

– Igen, kicsim?

– Ugye, a nagy sose fog elköltözni a temetőbe, mint a papa?

– Azt nem tudom megígérni – súgta a fülembe egészen halkán. – De egyszer mi is odaköltözünk.

És amikor újra felnéztem rá, hirtelen olyan öregnek láttam az arcát, mint nagyapáét. És akkor azt gondoltam, az nem is egy fehér kő, ahol fekszik, hanem egy óriási hegy, aminek nagyapa minden éjjel megpróbál feljutni a tetejére. És amikor megbotlik vagy beüti a térdét, akkor nagymama óhatatlanul sírva fakad.

Á, szóval apa Drakula?

Anya azt mondja, apának súlyos betegsége van. Reggel nem megy dolgozni, pizsamában heverészik az ágyon, míg én iskolába indulok.

Karcsúbbnak tűnik, mint korábban, és amikor kinyitom a hűtőajtót, látom, hogy minden polc tele van a joghurtjával. Ez a gyógyszere, mondta anya. Van köztük csokoládé- és vaníliaízű is.

Anya nem akarja, hogy megkóstoljam. Én is félek, hogy elkapom a betegségét, ha megeszem, de apának nem merem bevallani.

Amikor hazajövök a suliból, általában a kedvenc filmjeit nézi a tévében, néha felnevet, de nem olyan hangosan, ahogy régen tette. Néha letelepszem mellé az ágyra, és együtt nézzük a csatornát, de kicsit unatkozom közben.

Nagyapa próbálta elmagyarázni nekem, mit jelent az, hogy apa rákos.

– Emlékszel a nagy almafára a kertben? – kérdezte.

– Természetesen! – vágtam rá azonnal, de magamnak is fél kellett idéznem, hogy terebélyes, égbe szaladó lombkoronájával az egész környéken a legpompásabb és legnagyobb fának számitott.

Nagyanyám a piacon adta el a legpirosabb almákat, amiknek héját a konyharuha szélével vagy tenyerébe gyúrt újságpapírdarabkával fényesítette ki, aztán zsebpénznek nekem adta az árát.

– Emlékszel, amikor azt az ágat le kellett vágnom? – kérdezte a nagyapa –, és az ág egykori helyére bökött a levegőbe, mely most is olyan súlyos volt, mintha még mindig belekapaszkodna a fa hiányzó karja.

– Le kellett fűrészelnem, mert beteg volt, így a fának maradt esélye a gyógyulásra – magyarázta.

Amikor végzett, hatalmas fehér festékfoltot pingált a lemetszett ág helyére.

Nem értettem, miért osztja meg velem a titkát. Vajon apa kezét és lábát is le fogják amputálni? Már a pusztá gondolatba beleborzongtam. Képtelenség! Nem engedem! Kéz nélkül hogy tudna átölelni?

– Nagyapa – ráztam meg a fejem elégedetlenül –, nem értem, mi a kapcsolat a fa és apa betegsége között. És földre süttöt, könnyes szememen is látszhatott, mennyire elszontyolodtam. Azt válaszolta, hogy a vére nem piros, mint az alma bőre, hanem fehér, mint a fa törzsén lévő sebek. Jobban mondvá a gyógytapszok, az a megannyi világító festékfolt, amiket egy-egy lemetszett ág helyére kent.

– Ez nagyon veszélyes. Friss vérre van szüksége, hogy megerősödjön!

Á, szóval apa Drakula? Talán azért alszik nappal, hogy éjjel legyen ereje vérre vadászni? – de ezt csak gondoltam, nem mertem hangosan megkockáztatni.

Mindig is imádtam a kék szemébe fogódzkodni. Mintha a nagy óceán fodrozódna bennük, és egyre csak húzna, vonzana maga felé. De az egykor hatalmas tenger két sovány pocsolóyává apadt. Soha nem mertem beleugrani egyikbe sem, nehogy a nyakamig felcsapva a vizet, sáros legyen a ruhám, és anya jó alaposan összeszidjon érte.

Kivételesen nem zúgolódtott, egy hang sem jött ki a torkán, amikor apa felült az ágyon, magához hívott, majd az ölébe ültetett. Anya még azt is megengedte, hogy együtt együk meg a gyógyjoghurtját. Apa kiskanállal tette a számba. Aztán ő is lenyelt egy-egy falatot. Rámosolyogtam, majd olyan erősen megszorítottam a nyakát, nehogy eltűnjön, mint a fa, hogy hallottam a csontropogását, és láttam, hogy megrezsent az ádámcsutkája.

– Kelj fel, drágám, nagyon fáj a lábam! – kérte apa, egy könnycsepp bujkált a szemzugában, amikor megsimogatta az arcom. Másnap kórházba szállították, és nem láthattam.

Anya azt mondta, csillag lett belőle, és éjjelente ott pislog az égen. Ha az esti égboltra sandítok, mindig hunyorgás fog el, és fogalmam sincs, melyik hófehér szem lehet ő. Hasonlítanak a festékfoltokra, amelyeket nagyapám rajzolt a fatörzsre, csak sokkal kisebbek azoknál, és távolabb is vannak, hiába nyújtom utánuk a kezem, képtelen vagyok leszaggatni őket a sötétségről.

Este, amikor behunyom a szemem, mindig apa jelenik meg előttem, ahogy a kertben áll az almafa előtt. Mosolyog, leszed egy almát a lefűrészelt ágról, ami azóta varázsütésszerűen visszánőtt, és átnyújtja nekem.

A hűtő még mindig tele van a joghurtjaival, anya nem meri kidobni őket. Mindig könnybe lábad a szeme, ahányszor csak kinyitja a berregő berendezés ajtaját. Amikor meglátom, én is sírni akarok, keservesen sírni, és levetni magam a padlóra. Rugdosni a lábammal a földet, és tiszta erővel dörömbölni rajta az öklömmel. Itt vagyok, hallod, apa? És tudom, egészen biztosan tudom, hogy hallja, mert olyankor az égig dobban a szívem. Vagy még magasabbra, ha a mennyország, mondjuk, mégis az ég és a csillagok mögött bujkálna valahol.

Aztán arra gondolok, hogy mesélek anyának a kertről, ahol apa nekünk gyűjtögeti az almát. De félek, hogy ettől csak még szomorúbb lenne, és inkább nem mondok semmit. Az almás bögrémre sandítok, amiben a forró kakaó gőzölög, és elmosolyodom. Tudom, hogy ebben a pillanatban apa is rám gondol.

Legenda / Gólem (évszám nélkül; vegyes technika, farostlemez; 80×134 cm)

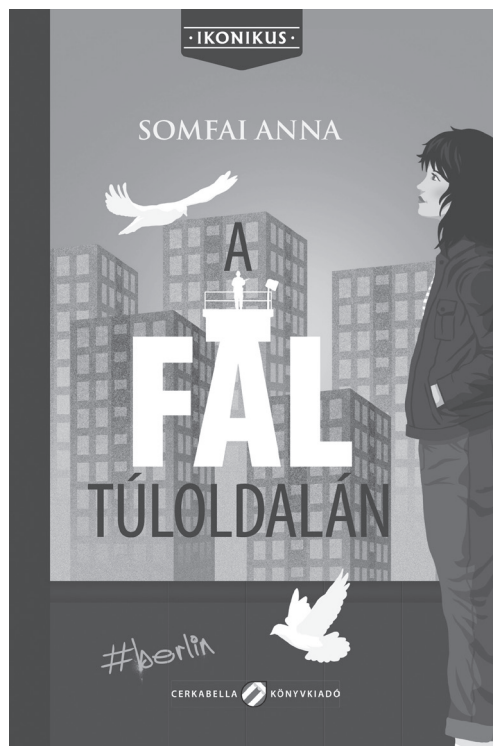

Időkapu a falon

Nagyon stílusos, hogy a Cerkabella Kiadó új ifjúsági regénycsaládját, az IKONIKUS-t egy részben Berlinben játszódó kötetrel indítja. Berlin a magyar irodalomban a *nyugatosok* óta kortársainkig ikonikus szerepű város, éppen ideje volt, hogy az ifjúsági irodalom is becsatlakozzon ebbe a vonulatba.

Más szempontból is hiánypótló Somfai Anna *A fal túloldalán* című 12 éves kortól már ajánlható regénye. Nagyon kevés a tizenéves korosztálynak szóló mű foglalkozik a rendszerváltás eseményeivel, a szocializmus végnapjaival, pedig az akkori események a megcélzott korosztály szüleinek meghatározó identitásformáló élményei. Eddig talán csak a Tilos az Á Kiadó gondozásában megjelent *Ezentúl lesz banán!* (2019) című antológia próbálkozott a korszak irodalmi feldolgozásával. Ezért különleges élmény lehet Somfai Anna regényét szülő-gyerek közös olvasmányként befogadni, hallatlanul érdekes beszélgetések kiindulópontja lehet a történet. Sőt, akár a nyolcadikos történelemórák egyik projektje is lehetne a mű feldolgozása. Meghökentően sok tudásanyag bontható ki a regényből, legyen szó az NDK és a legvidámabb barakk Magyarország közti különbségről, a pártok megalakulásáról, a Stasiról vagy a Páneurópai Piknikről, úgy, hogy ezek az információk minden papírízű didaxis nélkül szervesülnek a regénybe.

Három év, 1987–88–89, történelmi kulisszái között egy igen fordulatos szerelmi- és felnövéstörténet bontakozik ki. Fordulatossága mellett a regény legmegkapóbb tulajdonsága az a hitelesség, amivel az író a regény helyszíneit, a trafikot, az iskolát, a rendőrkapitányságot ábrázolja, ahogy a bomló rendszer dühös tehetetlensége és teljesen következtelen engedékenységse megmutatkozik. Ezt állítja mesterien párhuzamba a szerző a főhős – a történet kezdetén 13 éves Flóra – kamaszkori öntudatra ébredésével, ahogy egyre tudatosabban és kritikusabban létezik és tájékozódik a világban. A szülőkről való leválás, a szülőktől kapott értékrend hiperkritikus vizsgálata még békeidőben is megterheli a tizenévest és családját, hát még egy olyan éles történelmi helyzetben, mint a rendszerváltás időszaka. Fájdalmas felismerés szembesülni az apa opportunizmusával, az anya másodrendűségével, a tanárok egyre anakronisztikusabb autokratikus hajlamaival, a felnőtt világ képmutatásával. Szerencsére Flóra nem marad egyedül, a nagyszülők korosztályának karakán, elvű és a fiatalok érdekeit szem előtt tartó kiállítására mindig lehet számítani.

Cerkabella, 2024

Az egyetlen probléma a regénnyel, hogy Flóra 13 éves létére túlságosan művelt és túl komplex gondolkodású már a regény elején is. Ám az életkor és a gondolkodásmód a regény utolsó harmadára összeér, a kezdeti diszsonancia feloldódik. A kamasz olvasóknak igen érdekes lehet az a szabadság, ami a mobiltelefonok minden másodpercet ellenőrizhetővé tevő világa és Flóra világa között feszül. Ez a ma már elképzelhetetlen szabadság feszítő ellentmondásban áll a ma már szintén elgondolhatatlan viselkedéskontrollal, családi és iskolai hierarchiával, ízlésterrorral. Okos, érdekes regény született, tele árnyalt karakterekkel, élmény volt olvasni.

Földi oltár (2019; vegyes technika, farostlemez; 108×86 cm)

▶ BALÁSSY FANNI

„A bennem lakó gyerek mindennap köszöni szépen, hogy ez a munkám.”

Beszélgetés Rét Viktóriával

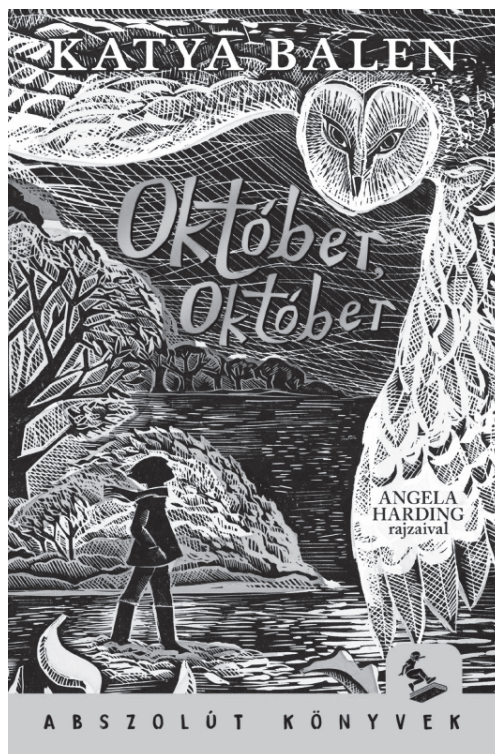
Hajlamosak vagyunk a figyelmünket csupán a könyv borítójára fókuszálni, holott a címnyedív lapjain olyanok neve rejtőzik, akik rengeteget fáradoztak azon, hogy az adott kötet bejárja az útját a kiadótól a nyomdán át egészen a könyvespolcunkig. A neved is így bújik meg a lapok között, miközben megszámlálhatatlanul sok könyvet köszönhetünk neked mind műfordítóként, mind szerkesztőként. A fordítás terén végzett három évtizedes munkádért műfordítói különdíjban részesített a HUBBY Magyar Gyerekkönyv Fórum, ennek apropóján a gyerekirodalom és fordítás kapcsolatáról beszélgetünk most.

Egy interjúban említetted, hogy egyetemistaként kaptad az első fordítói munkáidat. Van ebből az időszakból olyan szöveg, amely meghatározó élmény volt, és amelyen dolgozva az az érzésed támadt, hogy megtaláltad a hivatásod?

Gimis koromban kezdtem el játékból fordítani a *Sylvie és Brunót*, Lewis Carroll regényét, ami magyarul még nem jelent meg addig. Az egyetemen aztán Géher István műfordító szemináriumára jártam az Eötvös Collegiumba, ahová ebből a regényből vittem egy fejezetet. Lewis Carrollról írtam a szakdolgozatomat, pontosabban az *Alice* fordításáról, és egy Carroll-konferencián is részt vettem Cardiffban. Szóval igen, mondhatjuk, hogy az ő tanulmányozása és az iránta érzett rajongásom indított el az úton.

Dolgoztál szerkesztőként a General Press és a Helikon Kiadónál is, felnőtteknek szánt szövegek is sorra mentek át a kezeden. Látsz-e abban különbséget, amikor az ember gyerekeknek szánt irodalommal foglalkozik, vagy egyáltalán érdemes különbséget tenni korosztály szerint?

Egyébként mindenhol rárepültem a gyerekkönyvekre, azok voltak a szívem csücskei. A General Pressben Szegedi Katalin és *Findusz* útnak indításában volt szerepem, a Helikonból az egyet-

Pagony Kiadó, Budapest, 2023

len kisvakond sorozat „nyomában” mentem a Mórába. Alapvetően szerintem nem más a szerkesztés a felnőttkönyveknél sem, de a mentális egészségemnek biztos jót tesz, hogy gyerekkönyvekkel foglalkozom. A bennem lakó gyerek mindennap köszöni szépen, hogy ez a munkám.

Fordítás közben ki tudod kapcsolni magadban a szerkesztőt, és szerkesztés közben a fordítót?

Fordítás közben nem kapcsolom ki a szerkesztőt, és ez hasznos. Ahogy telnek az évek, fordítás-kor egyre közelebb kerül a végeredményhez az, ami elsőre kijön a billentyűzetemből, mert szinte már fejben szerkesztem magam. Szerkesztéskor viszont ki kell kapcsolni a fordítót. A fordításban sok minden szubjektív, és csak azért, mert én valamit máshogy oldottam volna meg, semmiképp nem javíthatok.

A HUBBY shortlistjére idén is felkerült egy fordításod, Katya Balen Október, október című műve. Ennél a könyvnél mi jelentette a legnagyobb fordítói kihívást?

Az *Október*, *Októbert* gyakorlatilag személyre szabva kaptam meg, Demény Eszter kollegám találta, és úgy hozta be a kiadóba, hogy szerinte ez nekem való. Igaza lett! Úgy érzem, Katya Balennel egy nyelvet beszélünk, tényleg közel áll hozzám ez a visszafogott, ugyanakkor lírai nyelvezet. Nagyon szerettem csinálni. Az volt nekem a legfontosabb, hogy magyarul ugyanolyan szép legyen, mint angolul.

Mit tanácsolsz azoknak a fiataloknak, akik műfordításra adnák a fejüket?

Azt, hogy házasodjanak gazdag családba! Sajnos nálunk ebből nagyon nehéz megélni, sokan el is hagyták a szakmát az elmúlt években, ami nagyon szomorú. Én például kivételezett helyzetben vagyok azzal, hogy a Pagony szerkesztőjeként is dolgozom, és gyakran ide fordítok. Na, de aki tényleg ezt szeretné, az szerintem, azonkívül persze, hogy gyakorol, olvasson sokat, nagyon sokat, mert a fordításnál magyarul tudni talán fontosabb is, mint amiből fordítunk.

Karinthy és a *Harun al Rasid*

Száz éve jelent meg Karinthy Frigyes *Harun al Rasid* című novelláskötete, amelyet – egyes írások kiemelésén túl – mint kötet-egészret nagy figyelemre azóta sem méltatott a Karinthy-szakirodalom. Nem csoda, hiszen a korabeli kritika szinte csak regisztrálta a megjelenést, érdemi bírálatot vagy elismerést a kiadvány nem kapott, mintha a recenzensek valójában nemigen tudtak volna mit kezdeni vele. A konzervatív ítések szinte csak azért foglalkoztak a könyvvel, hogy a szerző egész addigi írói teljesítményét leminősítsék. Alszeghy Zsolt az *Élet* hasábjain a *Könyvújdonságok* cím alá söpörve néhány sorban intézi el a kis novellákat. Tévédhetetlensége biztos tudatában kinyilvánítja, hogy Karinthy humoros fellépésének sikere után most már mindig komikus író marad, ezért „komoly”-nak szánt dolgain is csak nevetni tudunk. Kétszer is ír a kötetről Császár Elemér, s míg az Új Nemzedékben legalább néhány jó szót szól az *Öreg és fiatal*, valamint *Az eskü* című írásról, pár héttel később, amikor az *Erdélyi Irodalmi Szemlé*ben három hónap magyar szépirodalmát tekinti át, a *Harun al Rasid*től már somásan kijelenti, hogy a kötet inkább ötleteket tartalmaz, mint novellákat, és szellem helyett jobbára csak szellemeskedést nyújt.

Progresszív nézőpontból sem volt jobb a fogadtatás. Nyigri Imre az általa valaha olvasott (a kötetben nem szereplő) *Cirkusz* című novella meséjét ismerteti tévesen és terjengősen, igazi értékelésre nem marad tere. Írása a *Népszavá*-ban (ny. i.) szignóval a *Művészet Irodalom* rovat közleményei között igen apró betűkkel jelent meg, ékes bizonyítékául annak, hogy a szerkesztőség nem vállal közösséget sem a kritikussal, sem az ismertetett kötettel, sem annak szerző-

jével. Nyigri szerint a közönség megszokta Karinthytól a tréfás krokikat, a maró szatírákat, a persziflázásokat, és hiába írja egyre-másra egyedülálló novelláit, az írótól csak szellemi bukfeneket, tréfás akrobatamutatványokat várnak olvasói. Pedig – hangoztatja minden indoklás nélkül – a *Harun al Rasid* ismét erőteljes tanúságtétel Karinthy mély és kivételes írói értékei mellett. László István a rövid életű *Fáklya* utolsó számában a színházi karikatúrákat tartalmazó *Írta...* című kötet mellett bővebben szól a *Harun al Rasid* írásairól, bár kissé általánosabb, összegző igénnyel. „Karinthy novellaírói stíljét, módját ismerjük: illúziókat teremt, sokszor beérhetetlen álmképeket, de elrévüléseiben a megismerésnek szinte tragikus igazságát látatja meg – igazságul, emlékezetül fönntart és megtart sokat.”

Csak sejteni lehet ennek a mondatnak az értelmét. Ki tudja, mi lehet a megismerésnek az a „szinte tragikus igazsága”, amelyet elrévüléseiben megláttat a szerző? Érdemes lenne külön tanulmányt szentelni a fogadtatástörténet alakulásának, de centenáriumi írásom célja elsősorban a megjelenés idejének és a könyvecske világának felidézése. Jobban érdekel, hogy mit tartalmaz a kötet, mint az, amit írtak róla. A *Harun al Rasid* Karinthy életében kétszer jelent meg. Először 1924-ben, másodszor négy évvel később, az író *Munkái* sorozatának VI. köteteként, csaknem kétszeresére bővített terjedelemben. Az első kötet, amelynek anyaga vizsgálatunk tárgyát képezi, 30 „kis novellát” tartalmaz. És ha már 1924-ben vagyunk, vessünk egy pillantást az akkor a 37. évét taposó szerző körülményeire is. Karinthy ekkor négy éve él második feleségével, Böhm Arankával.

Közös gyermekük, Ferenc hároméves, de velük lakik az első házasságból származó fiú, a tízéves Gábor, és Aranka előző férjétől származó fia, a nyolcéves Kertész Tamás is. A kávéházi élethez, az irodalmi-baráti társaság fenntartásához, a három fiú neveléséhez és főleg Aranka szeszélyeinek kiszolgálásához pénz kell, igen sok pénz. Karinthy beáll a mókuserékbe, és naponta ontja a cikket, humoreszket, kabaréjelentet, novellát, néha egy-egy verset (ez utóbbiak megjelenését általában vasárnapra vagy valamilyen ünnepi alkalomra – húsvét, pünkösd, karácsony – időzíti).

Talányos és bizonyára nem is a legértékesebb, ám mindenképpen jellemző kötete ez a Karinthy-életműnek. Magába sűríti az írói gondolkodás egyediségét, annak lehetőségeit és korlátait is. Szóbeliségét és szemléletének viszonylagosságát, felcserélhető viszonyítási pontjait. Kétségtelen – miként Császár Elemér leszögezte –, hogy a kötet kis novelláinak alapja, meghatározó eleme az ötlet. Ennek megfelelően a szövegek többsége is az elbeszélés, a tárca, a karcolat és a rajz határvidékén, e műformák metszéspontján helyezkedik el. Az ötlet igen gyakran annyi csupán, hogy az elbeszélő a szokásos viszonylatok helyett fordított nézőpontot alkalmaz. Minden változik, alakul, cserélődik ebben a kötetben, miként az „életben”, még inkább az élőbeszédben. Karinthy kifordított mondása – Verba manent, scripta volant, vagyis: a szó megmarad, az írás elszáll – itt érvényesül a legteljesebben.

A kötet megszerkesztettsége szembetűnő: az első és utolsó írásban is felbukkanó peres eljárás, pontosabban a kihirdetés aktusa keretezi a novellákat. Az első tárca (*Az ítélet*) az életről szól, az utolsó (*Beszélgetés egy jó emberrel*) a halálról. Mindkét művet az inverz szemlélet, a helyzetek, szerepek megfordítása szervezi egységgé. *Az ítélet* narrátora az asztrálestetek szférájában lebeg, ám egyik küldetése során nem megfelelő dimenzióba téved, és a rábízott Szikrát egy asszony szemében helyezi el, mire az arra járó férfi nem tud tovább menni. A perirat szerint a vádlott ezt azért tette, hogy így jusson Élő Apához és Élő Anyához. Ezért a bűnéért – a

szándékos emberteremtésért – ő maga születés általi életre ítéltetik. Az élet ebben a felfogásban – büntetés, miként a felhangzó gyereksírás is jelzi. A végpontot képező *Beszélgetés egy jó emberrel* elítélte érdeklődve társalog a kínzását vallatóipari rutinnal végző Főpribékkal, kedélyesnek tűnő csevegésüknek a kerékbe tört, csigára húzott, parázssal megpörkölt, elgyötört áldozat ájulása vet véget. Vallatott és vallató viszonya megfordul, a megkínzott ember az, aki barátságosan szóra bírja a hallgatag hóhért, mivel nem tudja elviselni még a gondolatát sem annak, hogy a két-három órás procedúrát némán töltsék el. Az elbeszélő számára a szótlanság a legrafináltabb kín, rosszabb mindennél. Ezekben az írásokban – és a kötet szövegeinek többségében – valóban az ötlet fejt ki hatását, az ötlet, amely hol szerepcserék, hol a szokásostól eltérő magyarázatok, hol a viszonylagosság felmutatásának, hol a nyelvi klisékre alapozó, betű szerinti értelmezésnek a formáját ölti.

Hagyományos értelemben vett, árnyaltabb ihletésű novellát ötöt találunk a kötetben, első közülük a kötet címét adó *Harun al Rasid utolsó kalandja*. Feltehetőleg az sem véletlen, hogy az öt novellából három (*Szemét, A Becsületes Ember, Férfibecsület*) egymást követi, egy pedig ezek közelében, előttük található (*Színészsnő*). Besorolhatók ugyan több típusba is, mégis igazi novellaként olvashatók, mivel problémafelvetésük, szereplőik összetett ábrázolása az emberi természet sajátosságait mutatja fel.

A *Harun al Rasid utolsó kalandja* cselekményét a többszörös szerepcserre jellemzi: az igazi kalifa Hasszán álnéven játssza önmagát a vándortársulat előadásain, de amikor némi kihagyás után visszatérne a színpadra, kiderül, hogy szerepét átvette más – újabb szerepcserét láthatunk, ezúttal Harun al Rasid és a Harun al Rasidot játszó színész között, és a közönség természetesen az ál-kalifa, vagyis a ripacs alakítását tartja hitelesebbnek. Az igazi kalifát nem ismerik fel, sem Zorajda, aki számára mindvégig Hasszán, a csepűragó marad (bár a pásztorórákon egyetlen kalifájának nevezi), sem az útját álló örök a palota bejárata előtt. A csavaros történet alaphelyzete mögött a „senki

sem próféta a saját hazájában” mondás ironikus bölcsessége áll.

Háborús közegben vizsgálja a színház paradoxonát az ugyancsak fordulatos novella, a *Színésznő*. Az emberi nyomorúság jelképének látszó félvak öregasszony valójában színésznő, aki az ellenségnek kémkedik – amikor a színpadon játszottá ugyanezt, nagyon rossz volt, az életben viszont sokkal meggyőzőbben alakítja szerepét. Szerepcserére és a helyzetfelismerés tévútjaira épül a *Becsületes Ember*, a *Férfibecsület* és a *Szemét* cselekménye, meglehetősen keserű, szatirikus éllel.

A szerepcsere fogalma nem merül ki szavak vagy szereplők megfordíthatóságában és megfordításában, valójában inkább amolyan dramaturgiai inverzió, egymással felcserélődő nézőpontok, helyzetek sora. A *Kacsapecsenye* a kacsaszemzőgéből láttatja megelőző történéseit annak, amit úgy összegzünk: ebédre kacsapecsenye volt. Az *Idill* a gólyacsalád távlatából nézi a világot, nem csoda, ha a gólyagyereket itt az ember hozza. Az események kimenetele a visszájára változik a *Mirákulumban*: Jézusnak, miután egy lány hozzászegődött, semmi sem sikerül, csodatetteit nem tudja megismételni, a forrás elapad, a gyümölcs elfonnyad a fán, az ötezer kenyér eltűnik, a bor kiömlik, a karja megbénul, testében fellángol a gyehenna tüze, a víz ecetté változik. Igaz, a halottak kilépnek a sírból, a csodatevő viszont meghal. Kudarcai-nak oka egyben a mese – áthallásos – tanulsága: olyan csodát, amely a nőnek megfelelne, még Jézus sem tud csinálni. A *Barack* beszélője női attribútumokkal festi a hamvas héjú, illatos, bő levű, harapni való barackot, amely csakhamar kibomlik csipkái közül, ha úgy teszünk, mintha észre se vennénk, de nyomban meg kell fizetni, akár egy egész élet küszködésével, ha eláruljuk magunkat, hogy kívánjuk. A novella zárlatában a férfitársak számára tanácsokat osztogató megszólalást átveszi a barack szólama, és női nézőpontjából felháborodottan kiáltja az epekedőnek: „Én tisztességes barack vagyok!”

Az ötlet gyakori megvalósulása, hogy a novella a kialakult helyzetnek más magyarázatát adja az addig megszokott helyett, mintegy

legendásítva azt. *Az eskü* Petőfi Duna-parti szobrát látja el új eredetmítosszal: a szerelmes természetű költő hatvan éve csókot kért itt egy szemrevaló kislánytól. Mivel nem kapott, megfogadta, hogy ezen a helyen fog állni örökké, esküre emelt kézzel – és hat évtizeddel később a hajdani kislányból lett anyóka rémülten ismeri fel, hogy egykori udvarlója még mindig ott rostokol, éppen koszorúzzák. *Az első koldulás*-ban az éhező Kovácsnak elapadt összes forrása, ahonnan segítséget remélhetne. Kétségbeesésében lemegy a korzóra, ám a kávéházi terasz előtt megszédül, és mielőtt elvágódna, kinyújtja a karját. Amikor ezt félreértik, és pénzt raknak a kezébe, az újdonsült „koldus” meglepődve továbballag. *Az Iránytű* regevilágában a mágneses vasszilánk mozgását iránytűként követve vándorol a Férfi, elhagyva asszonyokat és tájakat. A műszer végül felfelé mutatva jelzi, hol a kijárat Isten világából, a Határtalan Börtönből, ahol élet van csak, és halál. A tárca ötlete az, hogy másképp magyarázza a tételt: a földi lét Isten világa ugyan, ám élet és halál közé zárva mégiscsak börtön. Az ívként görbülő Fény feltűnése a remény, hogy a Férfi meglelheti a kivezető utat, s túlléphet az élet-halál szembenállás kényszerén, van harmadik lehetőség, a Fény iránya.

Jól bevált módszer, és nem túl bonyolult megoldás, amikor az ötlet kimerül a viszonylagosság és következményeinek érzékeltetésében. A „minden relatív” szemléletére épülő írás a *Régiség*, amelynek kereskedője erősen kritizálja a szépséget és élvezeteket hajhászó fiatalságot, miközben fiatal felesége van – természetesen ezúttal is hatásos érv, hogy „az más”. Az *Álmatlan éj* türelmetlen forgolódoja jobb híján Einstein elméletén rágódva rájön a relativitás lényegére: a fekvés tulajdonképpen az, hogy vízszintesen áll egy helyben. A *Régen van* felismerése pedig csak annyi, hogy minden attól függ, honnan, milyen idősíkból nézzük.

A kis novellák egy része nemegyszer csatlódást vált ki az olvasóból, különösen, amikor a szövegek erőtlen, már-már bárgyú poentirozásra, néhol faviccre emlékeztető csattanóra épülnek. A *Találkozás* alapötlete annyi, hogy a jól ismert helyzetet – egykori udvarló és szíve

hölgye évek után véletlenül összefutnak – más közegben jeleníti meg: férfi és nő helyett két százlábú beszélget a pince mélyén. A *Tolvajország* nemigen megy túl a szóvicc sekélyességén. Tolvajország polgárainak bevett szokása, hogy folyamatosan egymástól lopnak mindent. Miután az odatévedő idegen nem boldogul ezzel az életmóddal, és a város határában kunyhót eskábál magának, ez büntettnek számít – el is nevezik destrukciónak –, mert építette, és nem lopta a házat. A szóvicc abban áll, hogy Tolvajországban nem csupán tárgyakat, pénzt, ingatlant, sőt asszonyt lehet lopni, hanem gondolatot is. Mintha a tárcanovella célkitűzése elsősorban figyelemfelhívás lenne arra, hogy más gondolatának felhasználása is lopás (vagyis: plágium). A *csalódás* szó jelentésárnyalatait aknázza ki *A szerzetes* című tárca. Elbeszélője megkérdezi a kolostorban élő barátot, hogy mi volt az a csalódás, amely miatt elvonult a világtól. A bus reverendás felidézi azt az emléket, amikor a vonatból meglátta egy hölgyismerőset, aki vele szemben egy autóban ült, és vissza is intett neki, de aztán a kocsival együtt elkezdett futni ellentétes irányban, mintha se látni, se beszélni nem akarna vele többé. Egy perc múlva jött rá, hogy nem a nő hagyta el, hanem a vonat indult meg, amelyen ült. A nagy csalódás optikai csalódás volt, de érzékeny lelke még ezt sem bírta elviselni, ezért kolostorba vonult. Abból kiindulva, hogy nemcsak szerelmi csalódás létezik, hanem optikai is, a tárca szövege egy szintre emeli az érzelmi és az érzékszalódást, noha a lelki folyamat és a látószerv becsaphatósága elég távol áll egymástól. De a nyelv közös nevezőt teremt köztük, hiszen az optikai csalódás is csalódás. Az viszont a szatirikus látásmód eredménye – a túlzás, nagyítás alakzatával –, hogy a szem „tévedése”, megtévesztése érzékeny embernél kolostorba vonulást eredményezhet.

Az ötlet megnyilvánulásának szinte intertextuális változata, amikor szólásokra, szállóigékre, ismert mondásokra, frázisszerű, közhelygyanusz szólásokra utaló gondolat áll a kis történetek mögött. *Az idegen* szereplője, a váratlanul betoppanó ismeretlen, aki mindig a nő nyomában jár, folyton a száját lesve, nagyon úgy

tűnik, mintha akarna valamit az asszonytól, aztán mégis békésen távozik. A hazatérő férj közli, hogy a látogató, Skurek nevű üzletfele, süket, és erősen rövidlátó is. Azt, hogy a szerelem süket és vak, régóta tudjuk. Az ötlet erre a szólasmondásra számítva ki is merül abban, hogy a nagyothalló és rosszul látó ember viselkedése alapján a nő azt hiszi, a férfi szerelmes belé. Az *Öreg és fiatal* elbeszélője időutazó gépmadárral 1940-ből 1810-be repül, ahol a kávémérésben egy fiatal festő a hajóért, lóért, sebességért lelkesedik. Látomása szerint egyszer majd Új Poéta jön, robogó kocsin, sőt gőzszekéren, rajta a Holnap hőse. Lázás rajongásában melleleg az akkor még meg sem született Petőfi *Vasuton* című versének (rosszul) citált sorait szavalja, majd ezt követően széttárt karokkal deklamálva ordítja Ady nevezetes versének részletét, nevetségessé téve Ady költészetének programosságát. Az ötlet alapja az Ady-sor – „Röpülj, hajóm, / Ne félj, hajóm: rajtad a Holnap Hőse” – szó szerinti felidézése, más környezetben.

Erre a szinte szójátékszerű, témáját a szó szoros értelméből merítő ábrázolásra példa a *Fekete mise* című novella is. Ez volt az a hírhedt írás, amely miatt Karinthy másodszer állt bíróság elé. (Először tizenöt évvel előbb, szintén szemérem elleni vétségért, amelyhez a *Fekete mise* kapcsán a vallásgyalázás társult.) A per a *Harun al Rasid* kötet megjelenése után indult, de nem a kötetkiadás, hanem *Az Eszben* történő első közlés miatt. Súlyosbító körülménynek számított, hogy a *Fekete mise* nagy példányszámmal, igen olvasott napilapban jelent meg. Kétségtelen, hogy a templomi orgián a pap a sátánt, a Paráznság Ördögét hívja, de ennél sokkal furcsább a novella befejezése. A pap imájára az oltárból lángoszlop csap fel, majd annak helyén pici rózsabokor támad, ahonnan mosolygó csecsemő dugja ki a fejét, mire a templom hetériai „tisztán és fehéren, meztelenül”, „buggyanó emlíket nyújtogatva” tolongnak az Újszülött felé.

A perbe fogott írás ismét hírhedtté tette a népszerű szerzőt, akinek erre már igazán nem volt szüksége. Jobbnak is látta, ha a novellát kihagyja életműkiadása bővített kötetéből. A fővárosi ügyészség vallásgyalázás és szemérem

elleni vétség címen emelt vádat ellene. A tárgyalásra 1925. április 2-án került sor a budapesti királyi ügyészség büntetőtörvényszék Törekly-tanácsa előtt. Karinthy elismerte, hogy a novellát ő írta, és az ő tudtával jelent meg, de a bűnösségét tagadta. A szakértőként meghallgatott Herczeg Ferenc – akit Karinthy számos alkalommal kigúnyolt, nevetségessé tett az Így írtok ti-ben és más humoreszkjeiben is – igazi úriember módjára a személyes vonatkozások kikapcsolásával irodalmi értéknek minősítette a novellát, habár kijelentette, hogy közzétételét a „mostani viszonyok között” tapintatlannak találja. „Most, amikor vallási kérdésekben nagyon érzékenyek az emberek, nem tapintatos ilyet írni.” Azt, hogy Karinthy fekete misét választott tárgyaúl, nem tartja megbotránkoztatónak, ez állandó irodalmi téma, és irodalmi felfogás szerint a szerző ilyen esetben elválasztja magát témájától. A novella technikailag nem tartozik a legsikerültebbek közé, erkölcsi alapja azonban kifogástalan. A groteszk és szatirikus keretben nagyon szép, erkölcsös gondolatot hozott ki Karinthy. Novellájának értelme és megírásának oka egy volt: a gyermek. A szerzőt fölmentették a szemérem elleni vétség vádja alól, vallás elleni kihágásért azonban nyolcnapi elzárásra ítélték. Mivel mind az ügyész, mind Karinthy és védője fellebbezett, másodfokú tárgyalásra került sor szeptember 30-án. Az ügyészt nem győzte meg Herczeg Ferenc szakvéleménye. Noha kijelentette, hogy tiszteli őt mint író, de jogi kérdésben mégsem fogadhatja el szakértőnek. A védő hivatkozott arra, hogy már az elsőfokú ítélet megállapította, a novella eszméje erkölcsös és fennkölt, a stílus túlzásfoltosága éppen azt mutatja, hogy irodalmi karikatúra akart lenni. Sőt mi több, már megállapították, hogy magas irodalmi értékű és nemes alapgondolatú novelláról van szó. A királyi ítélőtábla – magáévá téve az elsőfokú bíróság indoklását –, helyben hagyta annak ítéletét. Vagyis mind a felmentés a szemérem elleni vétség vádja alól, mind pedig a vallás elleni kihágásért kirótt nyolcnapi elzárás jogerőre emelkedett. Az ügyész a felmentés ellen semmisségi panaszt jelentett be, az ügyvéd ismét fellebbezett. Az ügy további alaku-

lása homályba vész, csak annyi bizonyos, hogy a *Pesti Napló* 1925. október 17-iki számának 10. oldalán, a *Napi hírek* rovatban a következő szösszenet látott napvilágot: „Karinthy Frigyeszt kérdezték a minap valami hivatalos ügyben: – Volt már büntetve? – Igen, kérem – hangzott a válasz –, rovott jövőjű vagyok. – Hogy-hogy? – Elítéltek nyolc napra, de még nem ültem le!” Az 1926-os „*Ki kérdezett...?*” kötet *Szemérem* című elmélkedésében (a tervezett Nagy Enciklopédia egyik fogalom meghatározásaként) feltehetően erre az esetre emlékszik: „Minap egy törvényszéki tárgyalás központjába sodródtam, ahol a tárgyalás anyagát alkotó sajtópörrel kapcsolatban szóba került a *szeméremsértés* jogi problémája – hogy hol kezdődik, mik az ismérvei, miért üldözni való, mitől ártalmas. A vád alól tisztán kerültem ki, így talán nem követek el illetlenséget, ha most már kívülről, *sine ira et studio*, magam is hozzászóllok a dologhoz.” Valószínű, hogy az elzárást később sem fogatosították, meglehet, büntetését kiváltotta némi szórakoztatással, miként a *Felolvastam a fogházudvaron* című 1928-as cikke tanúsítja. Az utolsó novelláskötetében, az 1936-os *Nevető betegekben* megjelent *Fogházigazgató* című elbeszélése egy kisvárosi szerzői esttel összekötött alkalmi börtönlátogatás benyomásait rögzíti.

Talán valamelyest kiábrándító, hogy a *Fekete mise* az írófejedelemnek tartott Herczeg Ferenc kijelentése ellenére sem állja meg a helyét a magas irodalmi értékű alkotások között. Csakhogy – értelmezésem szerint – nem feltétlenül vallási és erkölcsi okok miatt. Az olvasói elégedetlenségre más magyarázatot is adhatunk. A történet ugyanis egyszerű intertextuális ötletre, a korszakban meglehetősen divatos nóta első sorának felidézésére épül. Emlékezzünk az írás utolsó előtti mozzanatára: az oltárból felcsapó lángok váratlanul rózsabokorra változnak, a bokor ágai mögül pedig egy mosolygós csecsemő tekintget barátságosan a meglepetéstől elámuló és az újszülött látványától hirtelen megigazuló hetérákra, az orgia valamennyi, hirtelen megtérő résztvevőjére. Nem bibliai példázat ez, nem Mózes égő csipkebokra ad jelet, sőt a kíváncsi-an szemlélődő újszülött sem a Kisjézus. Szavak

játékáról, mondás-felidézésről van szó itt is, hiszen a jelenet kapcsán – a betű szerinti jelentés logikáját követve – mi más juthatna az olvasó eszébe, mint a néha még ma is, de akkoriban sűrűbben énekelt nóta, a *Rózsabokorba' jöttem a világra*. Borzó Miska cigányprímás közkedvelt dala Csepreghy Ferenc *A piros bugyelláris* című népszínművének betétszámából vált nótaműsorok önálló „slágerévé”, amely az 1878-as bemutató óta időnként manapság is felhangzik műsoros esteken: „Rózsabokorba' jöttem a világra, / Nem dajkált az édesanyám hiába. / Járt utánam három falu legénye, / Én meg csak úgy hitegettem, válogattam, csalogattam belőle.” A szabados életű hölgy éneke igazán orgiához illő vallomás – némi asszociációval a rózsabokorra

alakuló képet ezért illeszthette a történetbe a szerző –, másrészt a vidám csecsemő önfelelt ártatlanságának vonzása és a romlottak gyors átváltozását eredményező, lehengető hatása kiegyenlítő megnyugvást, békítő jóra fordulást hoz a novella végére. Talán nem minden alap nélkül gondolhatunk arra, hogy a bíróság előtti védekezésben mind Karinthy, mind védője, sőt a szakértőként fellépő Herczeg Ferenc is a *Fekete mise* magas irodalmi értékét alaposan leszállító, olcsó érvnek vélhette ezt az összefüggést a populáris kulturális kontextussal, amelynek említése, különösen, ha bárki erre érvként hivatkozik, alaposan megtépázta volna a nemzetközi tekintélyként emlegetett szerző kikezdetlenségét.

Orákulum (2024; akril, tempera, vászon; 100×100 cm)

A bús férfi százesztendő's panasza

Előjáróban

A bús férfi panasza Kosztolányi Dezsőnek 1924 júniusában a Genius könyvkiadónál megjelent verseskötete. Egyetlen versciklus, amely eredetileg ötvenhat, cím nélküli, egymástól vastag kezdőbetűvel elválasztott, a tartalomjegyzékben kezdősorával beazonosított versből áll. Közülük huszonhárom már korábban, a békéscsabai Tevan kiadónál megjelent verseskötetekben helyet kapott (*Mágia*, 1912; *Lánc, lánc, eszterlánc*, 1914; *Mák*, 1916; *Kenyér és bor*, 1920), ott még mindegyik külön címmel.

A kötetnek ezt követően új kiadása nem jelent meg, de anyagát Kosztolányi természetesen belefoglalta a halála előtti esztendőben, 1935-ben kiadott *Összegyűjtött költeményeibe*, három vers híján. Azokat kivette belőle, és visszarakta korábbi helyükre, a *Kenyér és borba* – így a ciklus ma ötvenhárom verset foglal magába.

Mire *A bús férfi panasza*ig elér, Kosztolányi hét verseskötetet, kilenc novellagyűjteményt, egy drámát, két vegyes (kisprózából és versekből összeállított) könyvet, és harminchárom, különféle műnembe tartozó műfordításkötetet publikált, a *Pacsirta* című regénye pedig épp megjelenőben van – a pályája csúcán álló, negyvenedik életéhez közeledő, érett és befutott, saját bújában tehát felette jártas költőnek összefoglaló igényű, jelentős vállalkozásaként és teljesítményeként tekinthetünk erre a könyvre.

Séta panasztól panaszig, avagy Kosztolányi, a panasszista költő

Ha nem félünk a finom, de hatásos túlzásoktól, úgy is mondhatjuk: *A bús férfi panasza*

voltaképpen *A szegény kisgyermek panasza*inak megjelenésekor fogant meg. Hiszen már címében is ezt az 1910-es verseskötet idézi meg, amelynek első (és szinte rögtön második és harmadik) kiadása végre meghozta Kosztolányi számára az annyira áhított rangot és elismerést, és amely a fiatal költőnek valóságos talizmánja lett: folyamatosan újra és újra kiadatta (élete során, egyedülálló módon, összesen hét alkalommal), és a negyedik kiadástól kezdve (Tevan, 1913) folyamatosan bővítette is, egyrészt új, de másrészt és még inkább későbbi köteteiből kioldozott verseivel, míg nem az eredetileg harmincnégy verset tartalmazó ciklus hatvanhat versesre dalmahodott. E bővítés első jelentős állomása az 1913-as negyedik kiadás: Kosztolányi röviddel korábban kezdett együtt dolgozni Tevan Andorral, és közös munkájuk kettős eredményeképp mutatkozott be egyfelől a *Mágia* című vadonatúj kötet, másfelől *A szegény kisgyermek panasza* bővített, bibliofil igényű, új kiadása. Kosztolányi és Tevan kapcsolata a húszas évek elején megromlik, ezután a költő az 1920-ban alapított Genius kiadóvállalat egyik favorizált szerzőjévé válik. 1921-ben itt jelenik meg *A véres költő* (későbbi, ismertebb címén: *Nero, a véres költő*) című regénye, majd gyors egymásutánban négy Oscar Wilde-fordítása (*Salome*, 1921, 1923; *Dorian Gray arcképe*, 1922; *Firenzei tragédia* és *A szent parázna* [egy kötetben], 1923) és Paul Gerald *Té meg én* című, azóta is népszerű verseskötete (1923). Időközben készül *A bús férfi panasza*ira, a leendő ciklust beharangozó első folyóiratkiadás 1920 decemberéből, az *Új Magyar Szemlé*ből való. Egy évvel később a *Bácsmegyei Napló*ban (a Szabadkán született Kosztolányi haláláig rendszeresen publikál szü-

kebb pátriájának, a Bácskának folyóirataiban) ezzel az annotációval ad közre egy kisebb válogatást az új anyagból: „Négy vers. Mutató a »Bus férfi panaszai« című verssorozatból, mely a »Szegény kisgyermek panaszai«-nak folytatása.” Sőt 1923-ban a *Prágai Magyar Hírlap*ban egyértelműen ki is jelenti: „»A szegény kisgyermek panaszai«-nak folytatását írom, amelynek címe »A bús férfi panaszai« lesz.” Jellemző és nyomatékos gesztusként értékelhetjük tehát, hogy a folytatás előtt, mintegy emlékeztetőül és lezárásul, a Geniusnál 1923-ban megjelenteti *A szegény kisgyermek panaszainak* friss, ismét tetemesen bővített változatát – ugyanabban a Leidenfrost Sándor tervezte Miniatűr könyvtár sorozatban, amelyben nemsokára *A bús férfi panaszai* is napvilágot lát majd.

A címek egybecsendülése és a sajtóközlemények után a szerkezet is egyértelműen a kapcsolatot hangsúlyozza. Kosztolányi *A szegény kisgyermek panaszai*ban alkalmazta először azt a hatásos kompozíciós megoldást, hogy az egész kötetet egyetlen ciklusként építi fel, amelyen belül az egyes verseknek nincs külön címük, így az egész ciklus akár egyetlen, hosszabb-rövidebb részekre tagolt, de egységes tematikus és hangulati keretbe zárt költeményként is olvasható. *A bús férfi panaszai*ban ugyanezzel a megoldással találkozunk – ráadásul az új ciklus több darabjában szövegszerűen is utal a *Kisgyermek*-kötetre mint előzményre:

Húsz éves voltam hajdanában, sápadt és vézna kislfiák,
most túl a harmincon ijedten hallottam ezt az áriát.
Húsz évesen arról daloltam, ki kisgyermekként égre kelt,
most éneklek húsz éves másom, ki egykor arról énekel.
(*Nem tudtam én dalolni nektek az újról, csak a régiről...*)

Mert vén Szabadka, áldalak,
Mit hosszú, bús évek alatt
Hittem, sorsnak, hazának.

Te álom voltál és regény,
Poros hárfája „A szegény
Kisgyermek panaszá”-nak.
(*Ha volna egy kevés remény...*)

Eszembe jut a kisgyermek panassza,
A palatábla és az első skála,
Szegény anyám bús, gyöngyvirágos arca,
Szegény apám sötét Kossuth-szakállá.
(1914)

Ez a folytatás-státusz egyszerre szárny és béklyó. Egyfelől az ismert és népszerű korábbi verseskönyv erős ajánlólevelet jelent az újabb kötetnek, másfelől az ismétlés gesztusa akár felvetheti a teremtőerő elapadásának gyanúját. Németh László például erre célzó véleményét már-már bántó módon fogalmazza meg: „Ez a ciklus azonban nem olyan friss, nem olyan lenyűgöző, mint volt a hajdani. Nem beszélhet többé a gyermek felelőtlenségeivel s az elkoptatott formák sem ingerlik ellenállásukkal. [...] Unja őket, mint a nőt, aki úgymint megtesz mindent, minek kényszeríteni.” Ám szárnyként és béklyóként egyaránt nagy kihívást jelent: Kosztolányinak, ha megidézte az egykori ciklus szellemét, birokra is kell kelnie vele, fölébe is kell kerekednie.

Ha csupán a kötet fogadtatásából indulunk ki, akkor bizony a szegény kisgyermek játszva lebírt a bús férfit. A kortárs kritika megosztott: ha nem is akad még egy a Németh Lászlóhoz fogható elutasítás, Kosztolányi azért kap hideget is a meleg mellé, eleget. És csöndet is a tetejébe: feltűnő például, hogy a *Nyugat*ban nem jelenik meg recenzió a kötetéről, míg *A szegény kisgyermek panaszairól* annak idején Karinthy Frigyes és Lengyel Menyhért is írt. Ez persze önmagában nem jelent katasztrófát, de a *Színházi Élet* kommunikészerű, buzgó dicshimnusz vagy Forbáth Sándor merész pallér-metaforája az *Új Idők*ben („»A bús férfi panaszai« méltán tetőzheti be azt a házat, melyet Kosztolányi Dezső a magyar irodalom legszebb utcasorán épített magának”) talán mégsem kárpótolja őt a nagy pályatársak elismeréséért. Nem tudni, mennyire csalódott – az viszont bizonyos, hogy legközelebb csak négy év múlva jelentkezik új verseskötettel, amelyben látványos újításként csupa – külön címmel bíró – szabadvers sorjázik, és melleleg

nyoma sincs semmiféle cikluskompozíciónak (*Meztelenül*, 1928). A két panaszkötet kedvelt bővítési eszközeivel: a korábbi kötetekből való versátemeléssel pedig mindörökké felhagy, sőt: *Összegyűjtött költeményeinek A bús férfi panaszai*-közléséből három verset vissza is tesz eredeti helyére, a *Kenyér és borba* (a *Hitvest*, a *Vérést* és a csodálatos *Boldog, szomorú dalt*). Talán ha olvashatta volna az utókor nagy literátorainak, többek közt Vas Istvánnak, Szauder Józsefnek, Rónay Lászlónak, Tandori Dezsőnek és a könyv magaslati levegőjéről beszélő Térey Jánosnak rehabilitáló ítéleteit, nem fordul ennyire határozottan új irányba.

Vagy talán mégis: *A bús férfi panaszai* ugyanis nemcsak folytatás, hanem egy költői korszakot markánsan lezáró összegzés is, egyben pedig egy új, a *Számadással* inkább abbahagyott, semmint befejezett költői korszak nyitánya.

A Szphinx talánya

Melyik az a lény, amelyik reggel négy, délben kettő, este három lábon jár? – kérdezte a rettegetes Szphinx, a talányt pedig Oidipusz válaszolta meg: az ember. Gyermekként négykézláb mászik, felnőttként két lábon megy előre, élete alkonyán pedig botra támaszkodva botorkál. Az emberi élet teljességét jelképező három életkori stáció ugyanez a Szphinx-talány, amelyre feleletül Kosztolányi *A szegény kisgyermek panaszai* után megírja *A bús férfi panaszait*. Innen nézvést már egyáltalán nem ismétlésről, a régi favorit újravaglásáról van szó, hanem egy folyamat természetesen bekövetkező, immáron elért, elkerülhetetlen állomásáról.

De vajon mennyire tudatos a hármasságnak ez az ideája a lírai életmű egészének vonatkozásában? Létezhetett-e efféle, az egészét ívvé formáló mesterterv vajon? Nos, Kosztolányi sokat próbált kompozíciós zsenijén túl egyértelmű bizonyíték nyilván nemigen van rá, de néhány itt-ott elszórt utalás mégis mintha ebbe a közös irányba mutatna.

A hármasság mint teljesség már *A szegény kisgyermek panaszai* záróversében felbukkan:

A te utad még a végtelenbe visz,
De én előttem már a semmi van.
A semmiség. Még egynehány merész év,
Aztán a férfikor s a sárga vénség.
(*Menj, kisgyerek...*)

Azután mintha erre a hármasságra – még-hozzá dantei összefüggésben! – reflektálna az új kötet harmadik versének három strófája:

Ki énekeltem az eget,
A gyermekkort, most rettegek.

Sár és tűz az én férfibúm,
Haragvó purgatórium.

Aztán mi végül zsarnokol,
A vénség jó el, a pokol.
(*Már elmondtam, mint kezdtem el...*)

Ugyanez a ciklus egy későbbi darabjában is megjelenik:

Isten fölöttem és az ég
S lenn a fényes pokol.
(*Május...*)

Ne feledjük, ez az a két kötet, amelyet a leg-mohóbban hizlal Kosztolányi más versesköteiből. *A szegény kisgyermek panaszai*ba ugyan még az első kötetből (*Négy fal között*, 1907) is átkerült három vers, de mind a *Kisgyermek*, mind pedig a *Bús férfi* bővítésének fő vadászterülete a Tevan-kötetek. A *Mágiából*, a *Lánc, lánc, eszterláncból*, a *Mákból* és a *Kenyér és borból* végül összesen hét vers kerül át *A szegény kisgyermek*, huszonhárom pedig *A bús férfi panaszai*ba. Úgy tűnik, a költő afféle vadalanynak tekinti az 1912–1920 között megjelent kötetait, amelynek arra érdemes hajtásait a két összegző, fontos ciklusába kívánja azután átoltani. Az oltás tökéletesre sikeredik: a forradás legkisebb hege nélkül, tökéletesen illeszkednek a máshonnet kivett versek az újakhoz, ez pedig egyszerre mutatja Kosztolányi mondandójának köteteken átívelő tartósságát, és dicséri szer-

kesztőtehetségét. Ez a sok átoltás talán a legfigyelemreméltóbb jele annak, hogy Kosztolányi különös nyomatékot ad a négy és a két lábón járás emberi korszakainak a költészetében. A három lábón járás harmadik pontja hiányzik csupán e tripodból, a befejezés – mindössze egy említés értesít minket arról, hogy az elképzelés szintjén létezett. Kosztolányi Dezsőné férjéről írt könyvének *Csüggedés – Betegség* című fejezetében olvasni: „tervezi, hogy megírja *A szegény kisgyermek panaszai*-nak s *A bús férfi panaszai*-nak folytatásaképpen *A beteg öregember panaszai*-t, versekben”. Sosem tudjuk meg, a *Meztelenül* és a *Számadás* darabjai közül válogatott volna-e a költő ebbe az utolsó összegzésbe, illetve egyáltalán azt sem, hogy a csodálatos *Számadás*-ciklus mennyiben tekinthető *A beteg öregember panaszai* első, nyers változatának.

Interjeremiáda, azaz séta a panaszok között

A ciklus lírai életműben elfoglalt helyének firtatása után néhány szó erejéig álljunk meg a kötet önbecsének mérlegelésénél!

A forma szédítően változatos: a strofikus, jambikus lejtésű versek mellett kötött formák: szonettek, ritornell, hexameterben írt, klasszikus elégia, rímtelen drámai jambus, két-, három- és négysoros versszakok váltakoznak nábobí gazdagságban. A poétikai mindent-tudás önfeledt, izmos magabiztossága, mint majd a *Számadás*ban, de még annak rezignációja nélkül. Ez a kötet, talán az előző panaszkötettel való összeméredzkedés miatt, minden melanholiája mögött magával ragadóan dinamikus: dolgozik, tusázik, egész erejével diadalmaskodni: hatni akar.

A nyitás, mint azt a kezdővers zárlata pontosan meg is határozza, az emlékezésé. Mint ha az ismerős eposzi konvenciókat látnánk: az útját járó ember magához intézett invokációja (*Csak hús vagyok. Csak csont vagyok...*) után a kisgyermek képét előtérbe helyező, a *Négy fal között* slágerdarabját, az *Üllői úti fák*at is megidéző, de hozzá rögtön az azóta eltelt esztendő nagy traumáit, a háborút, a forradalmat, a köl-

tő halottjait is mintegy enumerációval meglevenítő és egybefoglaló, több idősíkon mozgó propozíció következik (*Nem tudtam én dalolni nektek az újról, csak a régiről...*). Az ebben eszenciálisan megnyilatkozó szimultaneitás válik azután a ciklus egyik legjellemzőbb szervező elvévé: a harmincöt éves költő számvetésére (*Már elmondtam, mint kezdtem el...*) a Szabadkát végérvényesen múltként látó, száanalommal és együttérzéssel festő vers (*Ha volna egy kevés remény...*) következik, amelynek zárlata ugyanúgy a vonathoz vezet, mint *A szegény kisgyermek panaszainak* első és utolsó előtti verséből egyberakott keret. Azután folyton előre- és visszalépve az időben (a harmincöt éves költő kicsivel később már harminckettő lesz) haladunk lassan a jelenbe épült múlt és a múlttá bomló jelen állomásain át a halálos jövő felé. A tizedik vers még az édesanyáé (*Én nagyon sokakat szerettem...*), a huszonegyedikben bukkan fel a feleség (*A repülő...*), a huszonharmadikban a fia (*1914...*), de közben vissza-visszatérnek a gyerekkor emlékei, a *Kisgyermek*-kötet végén megénekelt New York Kávéház, amelynek irodalmi közönségét Kosztolányi csakugyan meghódította, és immár törzsvendégként, a bús pesti nép ismerőjeként, a *Boldog, szomorú dal*ból ismerős jómódban van jelen azokkal a társakkal (név szerint Csáthot, Adyt és Cholnokyt említi), akiket azóta elveszített. A *Kisgyermek*-allúziók állandók: az olcsó angyalok a *Lecsuklik minden pilla most...* kezdetű versben a hajdani rosszleányokat idézik (*A rosszleányok – mondják – arra laknak...*), a zongora a *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik...* kezdetű költeményt éppen úgy eszünkbe juttathatja, mint a *Mágia*-kötet *Kedves* című darabját, a Ferenc József hídon zokogó fiatalember képe szintén a *Mágiából* ismerős, a *Halálba hívó délután...* napszakszimbolikájában *A délutánoktól mindig futottam* kezdetű *Kisgyermek*-versre rímel, lezárásában ráadásul a *Pipacsos alföldi út, forró délután* című *Mágia*-versre is – és a lajstrom még hosszan-hosszan folytatható. A múltja tükrébe néző férfi újra és újra egybefonja az emlék és a szemét képét magában:

Merengek tévován e fáradt-fényű fürdőn,
Szemét közt turkálók, nem csitult bánatommal,
Emlékeket vetek föl megmozduló botommal,
S nézem a tükrökön meggyérült, régi fűrtöm.
(*New York, te kávéház, ahol oly sokszor ültem...*)

A hosszú úton könny van és szemét.
Vér és szemét, csak bánat és szemét.
Emlékeinknek lombja is szemét.
(*Mily messze van éntőlem már az ég...*)

Vén limlomok vannak szívünkbe zárva,
Mint a szekrénybe fájó, ócska kelmék.
Terítsd ki őket, lelkem, még ma emlék,
Holnapra rongy lesz, megcsúfolt és árva,
Le is gázolják, szóttlanul a sárba.
(1914)

– mégsem bír szabadulni az emlékeitől, mert a földet inogni érzi két lába alatt. A háború nemcsak a régi, békés, elveszett idillt gyászolja meg vele, de fiára gondolva is borzasztja (*Lásd, kisfiam, ezt mind neked adom most...; Úgy írom néked, kisfiam, e verset...*), s a régi barátok többször is megénekelte alakját (a Csáth Gézára tett utalások egyben a *Kenyér és borban* megjelent, *Csáth Gézának* című versre is vonatkoznak) szintén a háború sodorta tova.

És mert a férfikor határmezsgye is, mely a gyerekkor és a „sárga vénség” között húzódik, kataforákkal is találkozhatunk: a *Most harminckét éves vagyok...* és a *Múlt este kissé lehajoltam* önmagának tükröt tartva szembesíti a jelen és a közelgő elmúlás idősíkjait, a *Hajnal, éjfél közt* *ocsúdva mély sötétbe fölriadtam...* pedig mintha

a *Hajnali részegség* előképe lenne. De az időszembesítés legfigyelemreméltóbb következése talán mégis a közös végzet megfogalmazása ebben a ciklusban, amely egy erős egyes számból indulva („Én, ember, én. Emlékezem.”) zárlatra egy erős, patetikus többes számig jut el („Jaj, jaj nekünk.”), megelőgezve ezzel a *Számadás* című vers vagy a *Halotti beszéd* megrendítő együtterzését.

Dió (vagy gesztenye) helyett mák

Nem tudom, lezárásképp illendő-e másik költőre hivatkozni, de hadd tegyem meg. Radnóti a *Mint észrevétlenül* című versében beszél a változásról, amelynek egyik tünete, hogy a férfikorba ért embernek „kedvence már a mák s a bíborhúsu meggy, / a bús kamaszt igéző méz és dió helyett.” Jómagam sokáig – talán óbudai gyermekkorom okán is – *A szegény kisgyermek panaszait* éreztem közelebb magamhoz, amelynek azután összeállíthattam a kritikai kiadását is. Most, hogy *A bús férfi panaszainak* kritikai kiadásához fogok, a méz és dió helyett (*A szegény kisgyermek panaszai* egyik idilli helyén majdnem ugyanez: „a sárga gesztenyén végigcsorog a rózsaméz”) már sokkal jobban élvezem a mák és a meggy fanyarul édes, sötét aromáját, *A bús férfi panaszainak* – Rónay László szép kifejezésével élve – verses regényét: a még-vágyakozásnak és a már-bölcsességnek örök-férfikorú, erejét érző és hanyatlását tudó, remeklő összességét.

És hát szeretnék félannyira friss lenni százévesen, mint ez a kötet.

...temetetlen Hold...

Jegyzet Szép Ernő *Bűneim* című kötete kapcsán

Több olyan év volt Szép Ernő életében, amikor nem egy, de két vagy három kötettel is olvasói elé állhatott. Ilyen volt az 1924-es esztendő, amikor válogatott versei mellett (*Elalvó hattyú* Budapest, 1924, Amicus) *Bűneim* címmel az Athenaeum gondozásában közreadott egy kisprózafüzért is. Egészen pontosan azt megelőzőleg, hisz az első sajtótudósítások szerint ez utóbbi március végén már a könyvesboltokban (és a könyvügynököknél) volt (*Ujság*, 1924. március 29., 6. p.), míg a versválogatás május második felében látott napvilágot. (*Corvina*, 1924. május 24., 83. p.) A megjelenés éve a két világháború közti könyvkiadásban kivételesnek tekinthető módon nem szerepel sem a belső címlapon, sem sehol másutt a könyvben, ami máig bibliográfiai tévedésekre ad alkalmat. Az OSzK katalógusában ugyan a helyes évadat szerepel, ám a kötet kapcsán helyenként előfordul az 1920-as esztendő is, így például Tandori Dezső második, Szép Ernőt az irodalmi kánonban elfoglalt helye megemlése szándékával fölmutató válogatásában. (*Szép Ernő – A titkos világtipp*. Budapest, 2008, Pro Die Kiadó, 116. p.: „é. n., de 1920 körül”) Tévedésének valószínű oka az lehetett, hogy az Athenaeum az annak idején, 1919. január végén Szép Ernő ugyancsak általa kiadott *Lila* ákác című nagy sikerű regénye 1920-as harmadik kiadásának megmaradt példányait a feltehetőleg gyorsan fogyó *Bűneimmel* egybekötötte, és díszes, keményfedeles kolligátumban is piacra bocsátotta. Mivel a puhafedeles, a világháború utáni gyenge minőségű papírra nyomott példányok ma kézbe véve már mindenestől szétesnek, magam a kolligátumból

dolgoztam, s így tehetett 2008-ban Tandori is. E példányok második felében látható a *Lila ákác* harmadik kiadása megjelenési éveként az 1920-as évszám, ez téveszthette meg Tandorit. Kétségtelen emellett, hogy a *Bűneim* 1924-ben jelent meg, ma tehát százéves szemmel nézhetünk rá.

A kötet nyolcvanöt kis (sokszor egyetlen oldalt sem betöltő, s a három oldalt csak kivételképp meghaladó) írást ad. A *Nyugat* két ízben is hozott belőle előzetest, először 1921 őszén (~/20. szám, október 15., 1521–1526. p.), majd 1922 tavaszán (~/7. szám, április 1., 481–484. p.). Szép Ernő ekkor még nem dönthetett a végleges címről, az első összeállítás a „*Bűneim*” címet viselte, ám a második fölött a „*Felhők*” állt. *Bűneim* címen hozott belőle szemelvényeket 1921 végén a Pozsonyban induló *Tűz* című folyóirat is (1921/1–2. szám, 40–41. p., és 1921/3. szám, 53–55. p.). E közlések mindössze sem teszik a könyv negyedét. A további írások előzetes hírlapi és/vagy folyóiratbeli közzétételének egyelőre nincs nyoma, amit kielégítően magyaráz a korszak időszaki kiadványainak a teljességtől egyelőre messze álló digitális feltártsága. Mindenesetre lesz mit keresnünk, mert aligha hihetjük, hogy Szép Ernő e mindennapi bevételi forrásról akár a legkisebb írás erejéig is lemondhatott volna.

A kötet a maga idejében megkapta a szerző addigra kivívott rangjának járó kötelező figyelmet, ám annál a jelek szerint semmivel sem többet. Az elismerő mondatok mögött mintha nem lobogott volna valódi lelkesedés, a magyar (s nem kis részt az egész világ-) irodalomban

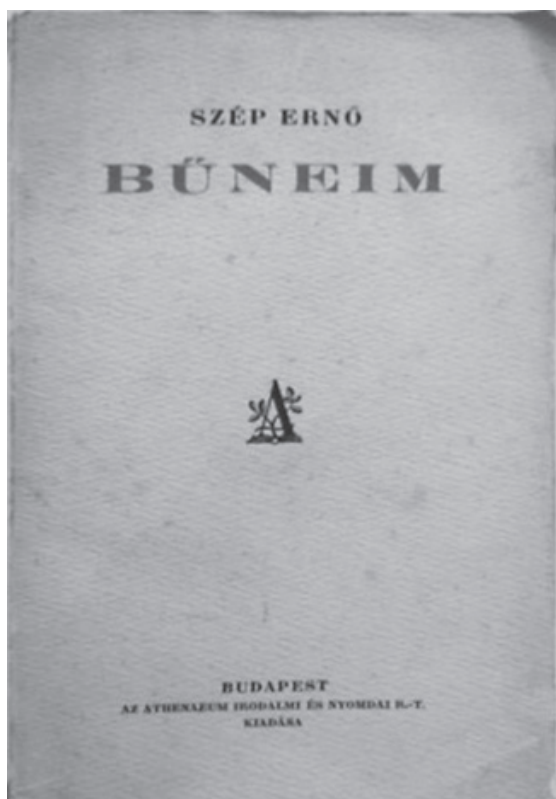
egyedi és szokatlanul végletes írói megközelítés alapkérdéseit pedig senki nem bolygatta. A könyv fölkerült a hívek polcára, s ott is ragadt a hasonló lélegzetvételű hírlapi írásokat egybegyűjtő kötetek – a *Kucséberkosár* (1909), az *Irka-firka* (1913), a *Sok minden* (1914), az *Élet, halál* (1916), a *Kenyér* (1917) és az *Október* (1919) – mellett. Le is zárta azokat, több olyan kötet, amely Szép Ernő továbbra is nagy számú hírlapi írásait hozta volna, életében több nem jelent meg. (Már, ha nem számítjuk ide az *Egy falat föld, egy korty tenger* című 1927-es válogatást, amelyben dél-európai és észak-afrikai útjának a hazai élettől távol eső beszámolóit gyűjtötte egybe.) A *Bűneim* írásai így hamar feledésbe merültek, hogy egynéhányuk csak majd bő nyolc évtized múltán bukkanjon elő Tandori Dezső fönt említett kötetében. Ez utóbbi azonban a hozott szövegek tekintetében sem helyettesítheti a teljes szövegközlést, nem is ez állt Tandori szándékában. „A *Bűneim* – írja – egybefüggő »hosszú mű«, füzér, melynek egy-egy szemét egészben, más részeit elenyésző vagy jelentősebb kihagyásokkal részletekben közöljük.” (*I. m.: Uo.*) Tandori (alább még idézendő) ítéletét tekintve mindenesetre jellemző, hogy a *Bűneimből* első kánon-bolygató kötetében (*Járok-kelek, megállok – Szép Ernő válogatott művei*. Budapest, 1984.) még nem merített, nyilván nem azért, mert akkor még kevésbé értékelte volna, hanem feltehetőleg azért, mert még maga sem tudott róla. E részben jegyzem meg, hogy a könyv 1927-ben Németországban is megjelent, a heidelbergi Merlin Verlag kiadásában, Kosztolányi *Pacsirtájával* egyidejűleg. Hatástörténetének, ha volt, kikutatása szép feladat volna egy szakdolgozó germanista számára, mi itt annyit jegyezhetünk meg, hogy a német cím – *Sünden* – valamilyen megfontolásból láthatólag eltüntette az írói szerep Szép Ernő számára múlhatatlanul fontos személyességét. Jellemző mindenesetre, miként fogalmaz az *Ujság* névtelen recenzense, a lapé, amelynek akkor Szép Ernő – *Az én újságom* rovatcím alatt – már harmadik éve állandó cikkírója volt: „De az igazi Szép Ernő a német közönség számára mégis idegen marad. Szép Ernő munkáit

idegen nyelvre csak Szép Ernő ültethetné át, hogy a leheletfinom nüanszok egyetlen paránya is el ne vesszen. Mégis így a különben kitűnő, de az eredetihez messze fel nem érő fordítás is megcáfolja azt a régi legendát, hogy Szép Ernő tipikusan Pestnek ír. Mert, ha témái a pesti aszfaltból is fakadnak, ha gondolatait a pesti levegő is indítja el, mégis túlnőnek rajta, felkúsznak a nagy emberi érzésekig, hogy ott egyetlen kis gesztussal az élet egyszerűségeit reprezentálják.” (~, 1927. október 14., 11. p.)

A kötet a következő felütéssel indul: „Nem merek a háború felől szólni. Még mindig hallgatok. Nem merem a szám kinyitni. Örülök, hogy senki se tud rólam, hogy az emberek nem vonnak felelősségre. Csend van. A szívem verése elállott. Így állok itt, a homlokomban robbanás, a szemem és a szám el van meredve. Csodálkozom, emlékezem és nem hiszem! Úgy állok, mint a szobalány, aki leejtette a vázát.

Leejtetem a világot.” (3. p.)

Igen. Utalásos vagy kimondott alakban minden átsejlik e bekezdésben, az évtizede formálódó Szép Ernő-i világlátás minden fontos eleme. Vajon leírható-e a rossz, a bűn, a gonosz, vagy hallgatással próbáljuk meg lehetetlenné tenni? Egy 1918-as cikkében odáig megy, hogy kipontozza a *háború* szó középső betűit... (*Az omnibusz kimegy a világból. Az Est*, 1918. április 28., 5. p.) Itt van azután a világnívá tágított büntudat és a rosszért való személyes felelősségvállalás végletes tétele, amely a címben szinte hivalkodón tolakodik a szemünk elé, s amely nem csupán a kötet írásait láncolja prózafüzérré, de mindvégig az írói életút sötét fénySORA marad. Nézzük csak, miként köszönnek vissza e tételek a történelem legsúlyosabb emberi tapasztalatának élményét követően, Szép Ernő valóban világirodalmi rangú (bár azt el soha nem nyert) 1945-ös könyvében, az *Emberszágban*. „Nem először hallok olyat – írja a nyilas hatalomátvétel előtti napokat idézve –, hogy a zsidókat Németországban gázkamrába halálra fullasztják. Ezt nem hittem el. Sőt még ma se hiszem. Esméletem mélyén nem tudom elhinni, nem tudom.” (~, Budapest, 1945, *Keresztes*, 38. p.) Hozzáteendő ehhez, hogy – jelenlegi

ismereteim szerint – Szép Ernő az *Auschwitz* szót soha le nem írta, s a *koncentrációs tábor* is tán csak egyszer. Majd a kötet végén: „Így állok én is elrélvélve néha, mint ezek itt, a világ bűne gyötör engemet. Így állok tíz percig, tizenöt percig, azt se tudom, hogy megállottam. A háború jár a fejemben. Szinte gondolatlanul. Ő hiszen kigondolkozhattam magam már a régi háborúban. Ezt a háborút mintha már szív nélkül szenvedném, mintha kiégett volna a szívem, elmeszesedett volna avval az első háborúval. És azóta chaosz az eszméletem. Nem számoltam el azt az időt, még most se számoltam el magam előtt, az emberek előtt, az isten előtt. Mintha bujkálnék azóta, csalnék, hazudnám minden szavammal, minden pillantásommal, minden lélekzetemmel.

Most is, mint a régi háborúban, elképedek néha: hogy merik ezt csinálni amit csinálnak, hogy merik mikor itt vagyok a világon? Hiszen látok hallok mindent. Hogy nem döb-bentek meg, hogy hogy ki nem sül szégyenükben a szemök, hogy hogy nem hagyták azonnal abba?

Olyan tüzelő kinnal gondolom ezt, akár az eszelős.

És az is üldöz, most is, az hogy én vagyok az oka, én vagyok mindennek az oka. Az én mellkasomba tette belé a szívet a Teremtő, leküldött az emberek közzé vele. És én nem tudom, hogy lehetett hogy meg nem mutattam nekik a szívemet, az ő szívöket. Aludtam én? Itt várt a gégémbe az életmentő szó, a megváltó, a szó melynek a boldogságot kellett ráparancsolni a Földre. És én hallgattam.

Nem tudom, hová figyeltem. Leejtettem a világot. Eltört.” (*I. m.*: 138. p.)

Látjuk, szó szerint ismétlődik itt a *Bűneim* felütésének 1924-es kulcsmondata. S hogy e képlet már mit sem változott, annak ékes bizonyítéka Szép Ernő halála előtti utolsó kötetének címe, amely egy vékony novellaválogatás címlapján állt: *Vétkeztem* (Budapest, 1951, Szépirodalmi Kiadó).

Nem titkolhatom az olvasó előtt, hogy ez a világgép nem nyerte el a tetszésemet. Nem is elsősorban azért, mert láthatólag az önhibázató áldozatiság mára már jól ismert lélektani tünetegyüttesének szellemiesített változata, hanem mert erkölcsi természetű maximaként nehezdedhet a művészi világlátás egészen más jellegű törvényeire. Mindemellett tudom, hogy az alkotás effajta háttérképleteit önmagukban vizsgálni dőreség, hisz a valódi (írói, költői, s a többi) tehetség értéke sosem ezeken múlik, a jó író a saját mániái sem képesek korlátozni. Márpedig nem lehet kétséges, hogy Szép Ernő jó író, a legnagyobbak közül való volt. És ugyanilyen jó költő is, vagy – újra Tandori szemzőgéből – jobb és nagyobb költő és író, mint ahová az újabb kánonok szorították. Egy szempontból külön is érdekes Tandori összegzése: „Megismerhettünk egy költő-írót, akinek hatalmas halmaz munkája volt, ezekből pár tucat vers, talán 200-300 prózai darabocska biztosítja (el nem ismert) magas világirodalmi rangját.” (Tandori Dezső: *I. m.*, 243. p.) Föltűnő, hogy e mondatban – s ez áll mind a két szóba hozott kötetére! – egy szó sem esik a regényíró Szép Ernőről, jóllehet a *Lila* ákác (1919), valamint (ízlésem szerint) a *Dali-dali dal* (1934), a már

szóba hozott *Emberszag* (1945) és a kéziratban maradt, majd kötetként épp 2008-ban napvilágot látott *Natalia* egyiként a magyar regényirodalom élvonalába tartozik, amely (jó fordítások esetén) részét képezi (képezhetné) más nagyobb (és kisebb) irodalmaknak is, vagyis a világirodalomnak. Nos, ha feltételezzük is, hogy Tandori a dolognak ezt a részét tudottnak vette, s ezért nem tért ki rá, meglepő marad, hogy a világirodalmi rangot épp a cikkek és a kisprózák révén perli Szép Ernőnek – a megfogalmazásból ráadásul az sem derül ki, vajon e halmazba néhány novellát is beszámíthatunk-e. Magasra tette tehát a lécet épp abban a kötetében, amelyben a *Bűneim* néhány írását először tárta elénk. Szép Ernő publicisztikájának hatalmas értékeit nekem sem volt nehéz felfedeznem, s kivált azt a tényt, hogy annak túlnyomó részét ma már senki nem ismeri, mert sosem jelentek meg semmiféle kötetben. (Tandori könyvtári-hírlaptári kutatást sosem végzett Szép Ernő-ügyben, ám múlhatatlan érdeme marad, hogy a főntebb említett korabeli cikkválogatások írásait játékba hozta.) Legutóbbi összeállításomban ezekből adhattam közre egy (több mint két és félszáz budapesti vonatkozású írást tartalmazó) válogatást, amely a hírlapíró költőt és a várost egyaránt új fénybe helyezi. (Szép Ernő: *Mikor városunk még szebben hanyatlik – Kiadatlan hírlapi írásai Budapestről 1911-1952*. Budapest, 2023, Balassi Kiadó).

Nem esne tehát nehezemre csatlakozni Tandori fönt előtárt ítéletéhez, annál is inkább, mert a *Bűneim* írásainak némelyike iránt, vagy pontosabban: az írások egy-egy részletéért-mondatáért magam is elragadtatottan lelkesedem. Mégis, illetve épp ezért hangot adok a fenntartásaimnak is, amelyek rendre épp a fönti bűnösség-mitológia túlzott érvényesítési vágyából fakadnak. Részletes bizonyításra nincs helyem, álljon itt csak egyetlen példa. Szép Ernő sokat és sokszor írt a koldusokról és a szegénységről, a fönti összeállításban a tárgynak magam külön alfejezetet is szentelhettem. Szép Ernő a *Bűneim*ben hét egymást követő kis szövegben is (*Beléakadtam a koldusba; Megint csak*

a koldus; Még mindig; Nincs nyugtom tőle; Nem szabad adni; Bűn, bűn, bűn; Mégis adok a végén – 53-65. p.) körüljárja a tárgyat. Nos, ezekben jól megfigyelhető, hogy a szempontok, gondolatkalandok és észleletek hullámzó színvonala a bűntudat szövegszervező szempontjának túlzó kiterjesztéséből adódik. Pedig máshol, pár évvel később ő írta le ezeket a dosztojevszkiji erejű sorokat is (Budapest közpadjai kapcsán): „Tisztelem ezeket a padokat, szeretem. Elcsudálom minden májuskor, amikor kiteszik őket. Nem tudom, hová dukál megköszönöm, melyik minisztériumba, melyik városi ügyosztályba, hogy engedélyezve lesznek a padok. Sugalmam van egyenesen a felhőkhez hálálkodnom azért, mert az embereket itt le engedik ülni a padra merengeni, panziózni. Hiszen meg is vonhatnák az illetékesek a szegényektől az örömet. Mert hiszen a szegénységnek nem járnak örömök, figyelme, gyöngédségek. Mert a szegénység bűn, tudom én azt, érzem. Ha a szegénység hivatás volna, vagy ha betegség volna, vagy ha természetes állapot volna, megértés, kímélet, emberség járna annak. De a szegénységhez goromba a Szó, és tüskét ereszt ellene a Szív. A szegénységet kerülik, mint a mocskot, és megvetik, mint a hazugságot. Böjttel és kemény fekhellyel sújtják a szegénységet. Bűn az, látjátok, bűn. Értem már, miféle nehezett vittem el magammal a padról, amikor fölkeltem onnét a többiek közül.

Bűntudatot, igen.” (*A Reggel*, 1930. május 26., 14. p.)

Ilyen az, látjuk, amikor a helyükön vannak a dolgok, és a *Bűneim* írásainak többsége mégiscsak ilyen. Kiemelkednek belőlük azután súlyos szavak (mint a jelen írás címe), mondatok vagy egész bekezdések, amelyekből szívesen hoznék itt néhányat, ám erre hely sincs, meg nem is szeretem a szövegek effajta kizsákmányolását, amelyek mindig egészükben érdekesek. Álljon itt egyetlenegy mégis, zárásul:

„A gobelinek bágyadt vidékén akartam lovagolni, itt hagyva a méltatlan, trágás mezőket.” (66. p.)

*

▶ FANCSALI RÓBERT

Posztmodern irodalom Európa peremén

A hetvenes-nyolcvanas évek irodalmát Magyarországon a prózafordulat nagy utat bejárt fogalma határozta meg. Hogy ez miben áll, arra a jelen munkában szükségszerű lesz kitérni, jelen vizsgálat központi kategóriája azonban a határokon átívelő *posztmodern* mindig is képlekeny kategóriája kell legyen. A dolgozat terjedelmi keretei, illetve az összehasonlító típusú elemzés kritériumai arra köteleznek, hogy egyszerre csak egy szempont mentén értekezsem a régió irodalmainak új prózájáról. A jelenlegi gondolatmenet vezérlőelvéként a *kortárs*, azaz a 80-as évekbeli, valamint az azt közvetlenül követő rendszerváltó generáció *repcióját*, és főként a szomszédos irodalmak, kritikusok és irodalomárok erre vonatkozó hozzáállásának a vizsgálatát és összehasonlítását tettem meg. A vállalkozás veszélye természetesen nagy, ahogy ugyanis Palkó Gábor is megjegyzi éppen a posztmodern és Esterházy Péter viszonylatában, az efféle összevetések mindig leegyszerűsített életmű-konstrukcióra épülnek, vissza-visszatérő témákat emelnek a vizsgálatok középpontjába, és kritikus hangsúlyeltolódások elrejtése árán építik ki az életmű-sémát.²

Mégis mit jelent ez a posztmodern? Vannak, akik, vélhetően leegyszerűsítően, a fogalmat pusztán a szervezetlenség szinonimájaként használják (a prózai koherencia ellenfogalmaként). Ha mégis mélyebbre akarunk ásni, és talán helyes kiindulásként a klasszikus gondolkodókat kérdezzük a posztmodern miben-

létéről, bár minden bizonnyal leegyszerűsítően, afféle válaszokhoz jutunk, hogy a modern és posztmodern határán születő művek, irányzatok immár nem a megismerhetőség, hanem a létezés kérdéseiben bizonytalanodnak el. Megkérdőjeleződnek a nyugati civilizáció tartószlopai, mindaz, amiben a felvilágosodás óta hisz a nyugati ember: az univerzum objektív létezése és megismerhetősége, az emberi értelem, az igazság létezése, az emberi élet értelme, a nyelv hatékonysága, a kommunikáció lehetőségessége. Ugyanígy alapvető fogalmaink is: az autonómia, a transzcendencia, a tekintély, az egység, a középpont, az eredet, a cél és a zárlat. Az irodalom felé közelítve biztosan állítható, hogy a posztmodern szöveget eklektikusság, idézetek sokasága, metairodalmiság, irónia, paródia, pastiche, a világnak mint szövegnek az eszméje jellemzi – ahogy a tekintélyes olasz kritikus, Romano Luperini is megfogalmazta ezt.³ Természetesen az itt vázolt fogalomértelmezés még számos irányba tágítható lehetne. És kardinálissá válik a hozzáférhetőség kérdése is: populáris versus magas irodalom, mely csak a beavatottak szűk körének hozzáférhető. És felmerül az állandó kérdés, hogy ez a típusú befogadás vajon igényel-e speciális olvasásmódot.

Nem kikerülhető dilemmaként állandóan jelen van a korszakhatárolás problémája is. A magyar irodalomban 1986-ot tartjuk a prózafordulat évének mindazzal együtt, hogy az évszám talán inkább egy korszak csúcsát je-

² Palkó Gábor, *Esterházy-kontextusok*, Ráció, Budapest, 2007, 34.

³ Luperinit idézi Takáts József, *Az inga visszaleng – Elbeszélő próza a kétezres években*, Helikon (XXIX évf. 3), 2018, 344.

lőli, mindenesetre azt az évet, amelyben a két nagy volumenű remekmű, mondjuk úgy, hogy a korszak csúcstermékei megjelennek: Esterházy Péter, *Bevezetés a szépirodalomba*; Nádas Péter, *Emlékiratok könyve*. Jómagam azonban problémásnak gondolom az 1986-os korszakhatárt. Elfogadhatóbbnak tűnik az 1975-ös év, amelyet Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténete jelöl ki Mészöly *Alakulások* című novellája mentén⁴, de Németh Zoltán egyenesen az 1950-es évek végéig, az *Iskola a határonig* megy vissza a posztmodern korszakolását illetően. Adódik a kérdés: nevezhetünk-e anakronizmus nélkül posztmodernnek egy olyan művet, melyet szerzője és kortárs olvasói a megírás, megjelenés idején nem tekinthettek annak, mivel e fogalom nem volt ismert az általuk belakott kulturális térben. És mit kezdjünk azon szerzők felvetéseivel, akik már Esterházy kapcsán is a posztmodern utáni prózáról beszélnek? E téren azokkal értek egyet, akik szerint a jelzett évtizedek jellemzésére a posztmodern szétfolyó, megfoghatatlan kategóriája helyett szerencsésebb volna nyelvkritikai irodalmat mondani. Az világos, hogy a posztmodern bárminemű értelmezésének, és adott elméletek elfogadásának ugyanúgy folyamatként értelmezendő, nemzetenként, koronként – jellemzően adott személyekhez kötődő – fázisai vannak, amelyek az aktuális kánont jelölik ki, végül az idők során beépülnek a nagy egészbe, amit irodalomtörténetnek nevezünk.

A közép-európai irodalmak ennek megfelelően teljesen eltérően viszonyulnak a posztmodern korszak kijelöléséhez és annak helyi jelentőségéhez. A szerb irodalomban például egy egész irányzat jött létre az áldokumentum formájában írt „posztmodern trükkregény” körül, amely a fő csapásvonalát adja a szerb posztmodern prózának. Ez jellemzően „nem követi a közvetlen mimetikus narrációt, és olyan információkat iktat a könyvbe, melyek

révén azt a látszatot kelti, hogy az éppen olvasott szövegnek van egy másik létformája is, s a kezünkben tartott regény csak változata egy állítólagos, általában fiktviként elgondolt eredetinek”.⁵ Danilo Kiš és Milorad Pavić is írt ilyet. A legnevesebb darabja ennek az irányzatnak Pavić 1984-ben megjelent *Kazár szótárja*. Lengyelországban a posztmodern kifejezés a '70-es években terjedt el, de az irodalomtudomány ezt amerikai jelenségként kezeli, és lengyel művekre csak a '80-as évek végétől kezd el használni. A nemzetközi kritika azonban minden fenakadás nélkül posztmodernnek aposztrofálja Sławomir Mrożek és Tadeusz Różewicz műveit, akiket odahaza a neoavantgárd keretein belül értelmeztek a lengyel irodalmárok. Różewicz a nyitott mű megalkotására tesz kísérletet több regényében is a '60-as években, ám ez inkább a borgesi minták, semmint a kiforrott posztmodern írásmód követése részéről. Egyesek posztmodern stílusjegyeket még Gombrowitz életművében is kimutathatónak vélnek.

A szlovén irodalomban Andrej Blatnik metafikciós regényével (*Fáklyák és könnyek*, 1987) kapcsolatban emlegetik a posztmodern írásmódot.⁶ Horvátországban nagyon korán, már a 70-es évek elején megjelenik Ivan Slamnig és Antun Šoljan révén a posztmodern irodalom fogalma. Ugyancsak itt 1984-ben korszakjelölő irodalmi folyóirat indul, a *Quorum*, amely köré a fiatal generáció jelentős alkotói gyűlnek, és hozzájuk köthető a „farmernadrágos próza” öröksége: megjelenik a tömegén kívül álló egyén és az urbánus lét mint az írás alapvető közege. Elterjedtté válik az intermedialitás, a kanonizálttól eltérő nyelvhasználat, valamint a nyelvvel való játék, és szerepet nyer az irodalom és az azon kívüli művészeti ágak és irányzatok keveredése is: a média, a képregények, a rock és az underground zene.⁷

Amerikában J. D. Salinger, Jack Kerouac, a lírában pedig többek között Allen Ginsberg

4 Kulcsár Szabó Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Argumentum, Budapest, 1994, 121.

5 Milosevits Péter, *A trükkregény fogalma*, 2000 (16. évf. 7–8), 2004, 12–15.

6 Részletesen lásd Németh Zoltán, *A posztmodern Közép-Európája; Közép-Európa posztmodernjei (A szingularitás lehetőségének és lehetetlenségének kérdéseiről)*, Tiszatáj (69. évf. 10), 2015, 78–85.

7 Medve A. Zoltán, *Az újabb és a (majdnem) legújabb horvát prózáról*, Litera, 2007.03.01. = <https://litera.hu/magazin/tudositas/az-ujabb-es-a-majdnem-legujabb-horvat-prozarol.html>

képviseli a beat- és hippikorszakot, amely mint ellenkulturális kontextus a gazdag–szegény, a férfi–női, a szabadság–rabság, az előadó–néző és a továbbiakra nézve legfontosabb: a szubkultúra–magaskultúra közti ellentétet viszonylagosítják. Legkönnyebben innen érthető a posztmodern előfutáraiként vett értelmezés, ami a mi régióinkban helyenként össze is mosódik. Bár a magyarországi irodalomban jelentős alkotásokat ma már nem tartunk számon e téren, a vajdasági magyar irodalom farmer-nadrágos alkotásaiban a '60-as években már nem a hagyományos, metonimikus prózanyelv érvényesül, hanem egy kísérletező, a posztmodernbe hajló poétikai hozzáállás. „Ezek a művek többé-kevésbé szétrobbantják a formát, a mondathatárokat, a logikai-lineáris sorokat, az ok-okozati rendet, és bátran élnek a montázsolás, a töredékesség módszereivel, a heterogén elemek által létrehozott káosz strukturáló elvvel. Megjelenik a metaforikus jelhasználat, az önmagára reflektáló nyelv, a nyelvjáték, a jelentések manipulációja, a nyitott mű”.⁸ Domonkos István, Gion Nándor vagy Tolnai Ottó korai műveit, utóbbinak főleg az 1968-ban megjelent *Rovarház* című központosítás nélküli, a fejezeteket pornográf képekkel nyitó, helyenként eltérő betűmérettel és számtalan más formabontó eljárással operáló regényét nevezhetjük valóban posztmodernnek. A jeans-próza Kulcsár Szabó Ernő szerint azért nem volt hosszú életű és jelentős idehaza, mert ez az aktuális nemzedéki kortudatot reprezentálta ugyan, és a kilátástalan szerepkeresés tapasztalatának generációs kérdései mentén alkotott irodalmat, de ezáltal csak a téma, a hangulat és az élmény szintjén hozott újat, formailag nem. Az ilyen szövegek a világot éppúgy direkt elbeszélhetőnek látják, mint a '60-as évek realista prózája.⁹

A magyarországi irodalomban a realista írásmódtól való különbözőséget az '50/'60-as évek fordulójától kezdve az elbeszélés és a történet közti távolság megnövekedése jelenti, azaz hangsúlyosabbá válnak a történetmondás

körülményei, az abban foglalt értelmezési útmutatások, egyszóval a beszédmód, amely által a szöveg megszűnik pusztán valóságábrázoló funkciót betölteni. A posztmodern szövegirodalom előzményeit tárgyalva a magyar irodalomtudomány figyelmen kívül szokta hagyni Örkény István életművét, holott a szövegformálási technikák terén véleményem szerint Örkény egyértelműen a posztmodern írásmód előfutárának tekinthető. Már sokkal az intertextualitás fogalmának megjelenése előtt számos esetben kimutatható nála ugyanazon szövegrészletek újbóli felhasználása eltérő kontextusban, amely szövegrészletek így funkcióváltáson mennek át. Még ismertebb az egyperceseknek az a csoportja, amely a ready-made technika mintájára talált tárgyak, talált szövegek idézését (gyászjelentés, reklámszöveg, használati utasítás stb.) teszi meg szövegalkotási eljárása alapjának. Ez a fajta idézettechnika a közlésformák egyenrangúsításán alapszik.

Arra, hogy a posztmodern felé nyitó formaelvek az epikai struktúra szintjén jelentősen elmozduljanak, a '70-es évtized közepéig kell várni. Mészöly tapasztalati tárgyias elbeszélő stílusa a *Filmmel* (1976) narratív eszközhasználat tekintetében mutat teljesen újszerű, előzmény nélküli prózát a magyar irodalomban. Az elbeszélés egy kamera abszolút tárgyilagosságával írja le egy idős házaspár sétáját, az elbeszélő, a felvételt készítő által állandóan kommentálva a történéseket, így törekedve a tökéletesen pontos rögzítés megvalósítására. A medialitás szempontjából az elbeszélés tárgyát az képezi, hogy miként rejti el magát egy médium (a szöveg) mint a valóság egyfajta előállítója, miközben azt közvetíti, miként állítja elő egy másik médium (a kamera) ugyanazt a valóságot. A séta, a kvázi történet, másrészt a kamera által való rögzítés, valamint az elbeszélő kommentárjai mesteri módon mutatják be a történet és az elbeszélés megkülönböztetését. E kettő szétválasztása organikusan kapcsolódik a kor aktuális nyelvfilozófiai és gondolkodástörténe-

8 Juhász Tibor, *Farmernadrágos próza – Interjú Csányi Erzsébettel és Milosevits Péterrel*, Kortárs Online, 2021.04.18. <https://www.kortarsonline.hu/aktual/farmernadragos-proza.html>

9 Kulcsár Szabó Ernő, *A magyar irodalom története, i. m.*, 152.

ti kérdéseikhez, amennyiben belátjuk, hogy egy dolog leírása, egy történet elbeszélése vagy a személyiség önértelmezése mindig a nyelv által meghatározott, „azt mindig megelőzi a fölérendelt nyelvi diskurzus, és a világ ott rögzített szimbolikus rendje.”¹⁰ E nyelvfelfogás irodalmi belüli láthatóvá válása az, amelyik az irodalmi fejlődést új pályára állítja. Az *Alakulások* című novella a francia nouveau roman poétikája szerint a szöveg, illetve a szövegiség aktuális létrejöttének folyamatát alkotja meg a munkanapló formai keretei által, és a megszakításokon keresztül érvényesülő rend bemutatásával látványosan sikerül a szövegszervező eljárások jelentőségét, sőt előtérbe helyezését láttatni.

Lengyel Péter a *Cseréptöréssel*, Nádas Péter az *Egy családregegy vége*, Bereményi Géza pedig a *Legendáriummal* a családregegy műfajának megújítását, valójában teljes újrártelmezését hajtja végre. Nádas regényének főhőse fennmaradt tényekből próbálja édesapja élettörténetét és az egyes azt befolyásoló viszonylatokat az oknyomozás epikus hagyományában rekonstruálni. Lengyel szövege (1978) jól rezonál az imént tárgyalt nyelvfelfogásra, amennyiben központi elvként azt mondjuk ki, hogy a világ létező dolgai a történetté alakítás nehézségei és akadályai következtében mindig csak áttételesen, az adott narratíva szerinti értelmében jelenhetnek meg. Másként szólva az mondható, hogy a szöveg immáron sohasem a világ rekonstrukciójaként tételeződik. Bereményi Géza a *Legendáriumban* (1978) a műfaji korlátokat hasonló radikalitással bontja meg. Nagy újítása az, hogy a családi szájhagyomány, a saját emlékek és egyéb forrású közlések egymás mellett, egyenrangúan jelennek meg, az egyes fejezetek egy-egy családtag szólamaként artikulálódnak, a történetrészek közti hézagok és az ellentmondások nem kerülnek kiegészítésre vagy feloldásra, nem párosul hozzájuk elbeszélői kommentár, így egységes valóságértelmezés.

Narratív szempontból pedig megállapítandó, hogy a nézőpontok és az egyes formai eljárások is eltérőek maradnak. Nádas az *Egy családregegy vége* (1977) a műfajjal és egyáltalán a nagy elbeszélésekkel szembeni végletes kételyeit fejezi ki. Kulcsár Szabó Ernő véleménye szerint a történet szerinti kétezer éves családtörténet végétértével az utolsó nagy elbeszélés széthullásának vagyunk tanúi.¹¹ Az eddig említett művek érdekes módon két éven belül jelentek meg, és mindhárom a családregegy műfaját újraértelmezve hozott valami egészen újat a magyar irodalomba. Bár kétségtelen, hogy az új irodalmi törekvések eszmeiségében fogantak, sőt egyes prózapoétikai motívumaik határozottan elkülönültek az elődeikétől, én a magam részéről, a megszokott kánonalakító véleményekkel valamelyest szembemelve, mégis úgy gondolom, hogy ezek a művek nem tekintendők szigorú értelemben vett posztmodern szövegeknek. Úgy vélem, hogy e szövegek újításait az a világszemléleti változás határozza meg inkább, amely a világháborúk utáni, már a totalitárius kelet-európai rendszerekben szocializálódó nemzedéket jellemzi. E „kontinuitástapasztalat hiányában, árvaságban, csonka családokban nevelkedő, érzelmi-családi-egzisztenciális hézagok közt magára eszmélő nemzedék tagjai már nem vállalkoznak több generáció sorsának összefüggő ábrázolására, helyette a gyerekkor artikulálatlan benyomásait, a család szétesését, a széthullást, felejtést, nemtudást teszik regény-témává” – fogalmazza meg Visy Beatrix egyik esszéjében.¹²

Nem így a *Termelési regény* (1979), melynek kapcsán már nem lehet kétséges a posztmodern megjelölés jogosultsága, és amelynek révén először merül fel megalapozottan a szövegszerűség (textualitás) meglehetősen tág fogalma is, amely alatt persze poétikai problémák sokasága vizsgálendő, de fő tételként rögzíti, hogy a szöveg létrehozása művi, mes-

10 Palkó Gábor, *Előszó = Prózaforradalom, szerk.: Györffy Miklós – Kelemen Pál – Palkó Gábor, Kijárat, Budapest, 2007, 10–11.*

11 Kulcsár Szabó Ernő, *A magyar irodalom története, i. m., 152.*

12 Visy Beatrix, *Rondó Lengyel Péterhez*, Kortárs Online, 2020.11.02. = <https://www.kortaronline.hu/aktual/lengyel-peter.html>

terségbeli aktus, amely mindig minden esetben stilizált. A kritika bevett fogalomhasználatát átvéve elmondható, hogy az irritáció, a lineáris történetvezetésre hagyatkozó hagyományos olvasásmód kikezdése, sőt ellehetetlenítése itt éri el a magyar irodalomban az addigi, de talán máig érvényes csúcsát. A mű szerkezeti felépítése (az állandó hivatkozásokkal felkínál a lineáristól eltérő olvasási irányokat, miközben a főszöveg és a hivatkozások sokaságát adó másik rész a könyvet két különálló szöveggként engedi értelmezni), a fordított zárójelezés és egyéb unortodox tipográfiai megoldások, a számtalan jelöletlen idézés és a parádés nyelvjátékok, az idők egymásra íródása, sőt maga a termelési regény műfajának az újírása mind-mind a hazai irodalom addig ismeretlen szintjét tárja fel. Márton László *Nagy-budapesti Rév-üldözés* (1984) című novelláskötetére is erősen jellemző a narratív eszközök színes használata, már-már stíluskavalkádnak nevezhető a kötet, amelynek alapvető technikája az ironia, a játékoság, az önreflexivitás. A merész narratív síkváltások és (szabad) képzettársítások logikája könnyen fölidézheti a hetvenes évek (neo)avantgárdjának törekvéseit, ahogy a fogalmak összemósódására a lengyel próza kapcsán utaltam, ám a hagyományhoz, az irodalmi elődökhöz való viszonyulás vizsgálatával ez az értelmezés háttérbe szorul.

Az 1986-os évhez érkezve az *Emlékiratok könyve* posztmodern besorolása, ahogy Nádas életműve teljes egészében, számomra mindig problémás. Hogy a nemzedéki korszellem nagy kérdései távolról is kihallatszanak Nádas könyveiből, az nyilvánvaló, ahogy az is, hogy a pályáját a '70-es években kezdő írógeneráció említett korszelleme törvényszerűen leválaszthatatlan a posztmodern művészetfelfogásról. A Nádas mozgató individuumkép és annak elmondhatósága, az emlékezés újfajta irodalmi megmutatkozása, a testhez való emberi viszony, sőt a nagy elbeszélésektől való óztkodás (a könyv terjedelme e tekintetben félrevezetheti a felületes érdeklődőt) mind felsorolhatók a posztmodern ismertetőjegyeiként, ahogy a könyv heterogén szerkesztése is ebbe az irányba mutat. A maga-

sértelmiségi, intellektuális attitűdről le nem választható, németes tárgyias-esszéista esztétikát, a legmagasabb fokú pontosságra és hitelességre törekvő nyelvezetet, a regényben boncolgatott filozófiai és lélektani alapkérdéseket én a magam részéről mégis inkább a posztmodern ellenében hatónak érzem.

A *Bevezetés a szépirodalomba*, Esterházy nagyregénye (1986) abból adódóan, hogy öt korábban önálló regényként megjelent szövegre épül, eleve kizárja, hogy zárt epikai alkotásként kezeljük. E nyitott jelleget tovább erősíti számos egyéb prózapoétikai eljárás, amelyekkel operál, így például a szövegmontázs-technika, a jelölt vagy jelöletlen idézés mód, az utalás, a rájátszás, a gyakori ismétlődés és a szándékos szövegrontás. Ami miatt mégis regényként értelmezhető ez a szövegegyüttes – az evidens szerzői szándékon túl –, az az elbeszélő önmagát egy helyütt „szövegalkotónak” megnevező attitűdje. Ez a szövegalkotó módot ad, javaslatot tesz arra, hogy az olvasó szabadon válogasson a szövegekből, belelapozzon a könyvbe, visszatérjen, újraolvasson, megnézze és tanulmányozza a képeket, az idézetmutatót, a széljegyzeteket stb.

A posztmodern korszak Romániában néhány év késéssel ugyan, de sokkal szervezettebb keretek között tűnik fel, mint az eddig említett irodalmakban. A '80-as években több irodalmi kör alakul, csak a legnagyobbakat említve: a Târgoviște-i Iskola, a Junimea (Fiatalság) Ovid S. Crohmălniceanu vezetésével, Kolozsvárott az *Echinox* folyóirat köre, és a legjelentősebb: Nicolae Manolescu Hétfői Köre Bukarestben. Közmegegyezés szerint a két világháború közti aranykort követő első jelentős irodalmi hatásról beszélhetünk Romániában. A '80-as évek elején egy új író-költő generáció jelenik meg, amely a nyolcvanasok (optzeciștii) néven került be az újabb irodalomtörténetekbe. Kezdetben a líra dominanciája megkérdőjelezhetetlen. A nyolcvanasok költészete két fő irányba mozdul el. Az egyik csoport (textualisták) verseit a francia eredetű textualizmus (Oulipo, *Tel Quel*) határozza meg. Jelentősebb tagjai Mircea Nedelciu és Gheorghe Crăciun. Az általuk képviselt elméleti terrorizmus – ahogy Mircea Cărtărescu

fogalmaz¹³ – a strukturalizmus felé mutat, izgalmas narratív játékokkal és szokatlan formai újításokkal él. A hétfőiek (mikro)realista csoportja (lunedistii) ezzel szemben nem a szöveggel, hanem a valósággal szemben elkötelezett. Eltökélték az absztrakt és a modern objektivitás háttérbe szorításában, hozzáállásukat a pragmatizmus határozza meg. Verseik hosszabbak és rendezetlenebbek, de képekben gazdagabbak is. A külső valóság mindig a szubjektum szűrőjén keresztül mutatkozik meg. A San Franciscó-i iskola, az amerikai beat generáció bővületében alakítják művészetüket. A nyolcvanasok prózáiróinak hivatalos bemutatkozása a *Desant* '83 kötettel történik meg a címben jelzett évben. Ez a próza egy kicsi, periférián létező világot mutat meg prózapoétikailag igencsak színesen, a személyes tapasztalatot és a különböző médiumokat játékba hozva. Tematikailag is formabontó, hiszen korábban nem ismert közösségek (szélhámosok, kamionsofőrök, cigányok) világa kerül a figyelem középpontjába, mindegyik a saját szociokulturális kontextusával, habitusával és nyelvezetével. A kötetben kizárólag rövidprózával jelentkeznek a fiatal szerzők, és ez a tendencia meghatározó marad a következő években is. Bár számszerűsítve is kisebb a regény műfajának a jelentősége, láthatatlanságának oka inkább a nyitottság hiánya úgy a kiadók, mint a közönség részéről. Radu Petrescu és Mircea Nedelciu regényei nem érték el a rövidprózájuk színvonalát. Az egyébként remek Cușnarencu- és M. H. Simionescu-regények a műfajjal szemben támasztott korabeli elvárásoktól olyannyira távol állnak, hogy akkori szemmel nézve az érdekeség kategóriáján nem voltak képesek túlnőni. A román posztmodern talán legizgalmasabb műve lehetett volna a közösségi alkotásként induló, de máig ki nem adott regény, *A fiatal házások autóbusza* (*Autobuzul de Însurăței*).

A régió itt sorra vett irodalmi (és tágabban nézve kulturái) az idők során minden bizonnyal hatottak és hatással voltak egymásra. E viszonyrendszereket és az egyes hatásokat, illetve közös jellegzetességeket mindig is az összehasonlító tudományok feladata elvégezni. A kelet-közép-európai irodalomtudomány és kritika ezt a munkát általában jószérivel és egyébként kitűnő hatásokkal el is végzi, és éppen ezáltal válik jól láthatóvá, hogy a posztmodern korszak milyen jelentőséggel bír az irodalomban. E szomszédos országok esetén is merőben eltérő a korszak megértését és elbeszélését célzó nézőpont és nyelvezet, ahogy a megvalósult művek is a legváltozatosabb módokon szólalnak meg. Ezen irodalmaknak mégis egy közös regionális, és meggyőződéses szerint a nyugati kánontól jórészt eltérő szelleme van. Személyes értelmezésemben Esterházy nagy kérdésére, hogy mi az, vagy mennyi az, ami a világról érvényesen elmondható, a *Bevezetés...* kapcsán a könyv szerkezeti felépítésén keresztül, a szöveg, az olvasó és a világ hármass viszonyrendszerében lehetséges adekvát választ adni. E könyvekre úgy érdemes tekinteni, mint egy kiállításra, mi több egy múzeumra, ahol az ember tárlatvezetés nélkül, szabadon járhat, lapozgathat, megállhat, egy kép vagy szövegrész előtt több vagy kevesebb időt eltölthet, merenghet, értelmezhet, visszatérhet, újraolvashat, újraértelmezhet, és azt tapasztalja, hogy mindegyik kiállított kép, tárgy vagy szövegrész valami relevánsat állít a világról. Ennek mentén, azt hiszem, a posztmodern a tárlatvezetést tiltja ki a múzeum intézményéből, hiszen ahogy a nagy elbeszélésekbe vetett bizalom megkopik, az tökéletesen rímel a tárlatvezetés céljának elvetésére, hogy egy átgondolt koncepció mentén egy életműről vagy egy korszakról átfogó képet kívánjon megmutatni.

13 Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*, Humanitas, București, 1999, 52.

Hímtagra húzott történelem

Antihistorizmus és ön-/múltidézés Cserna-Szabó András Zerkó című regényében

„Ha nem olvasol, hát dalolok most,
fordulj, bébi, a Nagyokoshoz!
Fürtös, láncos, táncos meg nyalka,
aj de szép, térdig ér a farka.

Orbán János Dénes¹⁴

Habár egy könyv recepciója a megjelenés után feltartóztathatatlanul robog előre, nem számlálva a befogadókat és az értelmezőket, a hatástörténetét könnyen hátrahagyva egyszer csak néhai olvasmányá csendesül. Ám nem így a *Zerkó – Attila törpéje*, melynek 2022-es papírborítós, keménytáblás első kiadása után a Helikon,¹⁵ kicsit más borítóval – melyen a főhős aranyszínű, méretes fallosza egy nevet követő, kicsiny vesszővé szelődött –, a Cserna-Szabó-életműsorozat kötetéhez igazodva, megjelentette a regény második kiadását 2023 júniusában.

Hayden White immár klasszikusnak nevezhető munkája óta tudjuk, hogy a történelem terhe nem csak a referencialitással való leszámolási kényszer miatt nyomja a vállunk, sokkal inkább a történelmi tény mint objektív létező helyébe lépő retorika és narratív struktúra nehezedik ránk egyre nagyobb súllyal. Mióta tehát a posztszukturalista történetírás sutba vágta a történelmi tény, sok víz lefolyt a Dunán a dinnyehéjjel együtt. Ahol pedig „Dunának,

Oltnak egy a hangja, / Morajos, halk, halotti hang” (Ady Endre), ott nem elhanyagolható Cserna-Szabó András *Zerkó* című könyve szempontjából sem a József Attila-i rothadó gyümölcsös örökség („A rakodópart alsó kövén ültem,/néztem, hogy úszik el a dinnyehéj”).

Zerkó több szempontból is irodalmi (torz) szülött, egy nevét és identitását kereső, nyelvtét gyakran váltogató irodalmi figura, akit egyetlen biztosnak hit fogódzójától, origónak számító fix kapaszkodójától (méretes pénisz) is megfosztanak a regény cselekménye során. A Zerkó néven emlegetett szereplő és történetmondó Cserna-Szabó Andrásnál is irodalmi figura, a narratív szerkezetben egy bizonyos névvel megjelölt viszonyítási pont, összetettsége, és más oldalról alakjának bizonytalansága éppen ezért teremt izgalmas játékteret az e címmel jelzett regényben.

Ekként is érthető a főhős figurájának a kritika által hangoztatott „alibi” jellege, ahol Zerkó, a törpe alakja a történetmondó személyén túl a történelem szubjektívizálásában, az egy-

14 Orbán János Dénes: *Bonus track – a Szappan-repp (a Nyelvtérületnek)*. = Uő.: *Párbaj a Grand Hotelben (versek 1993–1999)*. Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 2000. 7.

15 A regényből vett idézetek zárójelben feltüntetett oldalmegjelölései a továbbiakban erre az első kiadásra vonatkoznak. Lásd Cserna-Szabó András: *Zerkó. Attila törpéje*. Helikon, Bp., 2022.

nézőpontúság retorikai feldúsításában tölt be bizonytalan származásával és változó identitásával viszonyítottsága által meghatározó szerepet. „Cserna-Szabó András új regényében a főszereplő Zerkó lényegében egy irodalmi alibi, de annak nagyon jó. Hiszen miközben olvasóként egy nagypofájú és nagyfarkú berber törpe kalandjait követjük nyomon, egy kis tivornya meg némi orgia között, a hatalmi felemelkedések és bukások árnyékában, hadjáratok, színházi előadások és bizzarr szertartások szünetében megelevenedik a komplett ókori világ, amelynek koordinátáit Észak-Afrikától Rómáig, Szentestől (Zentes) Konstantinápolyig húzta ki Cserna-Szabó.”¹⁶

A regénykezdő szituáció narratológiaiilag a mesemondó elbeszélő bemutatását szolgálja. A 133 éves Zerkó pár kancsó borért egy ciprusi kocsmá törzsközönségének meséli el, immár sokadjára, élete történetét. A Kelet-római birodalomban 6. századi görög nyelven sztorizik tehát, s Zerkó nyelve egy teljesen mai kocsmái nyelv, irodalmi kreálmány, alternatív nyelvi közeg, melyben a történetmondó magyar hangja (és mai magyarra fordítója) Cserna-Szabó András. Nem előzmény nélküli ez a megoldás a történelemtudomány modern szemlélete felől sem, hiszen White a történész feladatát éppen a nyelvészhöz hasonlítja, aki egy ismeretlen nyelvet alkot meg, felépítve annak lexikáját, grammatikáját, szintaxisát és szemantikáját, miközben persze a múlt eseményeinek nyelvi kódolását poétikai aktusként értelmezi.¹⁷

Így nem meglepő tehát, hogy az egész regény egy át- és kifordítás (történelmiregény-paródia, mai magyarra fordított görög és latin szöveg) nyelvi átültetése egy abban a formában nem is létezőnek; az időbeli távolság, na meg a történelmi igazság mint olyan megkérdőjelezhetősége miatt eleve rekonstruálhatatlan történet

megszövegezése ekként a maga nemében páratlan teljesítmény. „E hibrid műfajban nemcsak elmosódottabb a határ a fikcionalitás és a realitás között, mint a hagyományos történelmi regényekben és elbeszélésekben, hanem az is kérdés, hogy egyáltalán miképpen lehet definiálni a fikciós szövegekben a kontrafaktualitást, ha a szépirodalmi művek definíció szerint nem ténytípusok (Martin Widmann).¹⁸

A „sztorizós”, fele sem igaz alapszituációt szentesíti (ami ebben a kontextusban talán nem olcsó szóvicc), hogy Zerkó ezért lett a kerettörténetben egy félrészeg halász, aki a többi halásznak mesél. (A szerző Nyáry Krisztiánnak adott interjújában hangsúlyozza, hogy milyen Zerkó történetmondói pozíciója: „gyakorlatilag úgy mondja el, mint ahogy egy félrészeg horgász egy szentesi kocsmában elmondaná a saját élete történetét hasonlóan fél- vagy egész részeg szentesi horgászoknak...”. Efelől sem figyelmen kívül hagyható, sőt mintegy ötletforrása, előképe a regénynek *Az abbé a fejével játszik* kötet törpés horgász sztorija, *A halak tölcsüketek, Szpászibá, Pornószentgyörgy* című novellák).¹⁹ Azon túl, hogy a Cserna-Szabó-regényekben mintegy védjegyként működő karóba húzás tematizálása mellett hasonló visszatérő szignálnak is tekinthető a törpe figurája, amely „egy különleges létező, mert egyszerre valóságos és egyszerre mesei. Magával hozza a hihetetlen mesevilágot, a mágiát, a metafizikát.”²⁰

Ezen nagy dumás, sokat látott, a történelemhez kötődő figura persze nemcsak a részben a regény címszerkezetéhez mintául szolgáló klasszikus regényirodalomból (mint pl. a *Švejk*), hanem egy olyan irodalmi formából is eredeztethető, ahol a fikcionalitás, valamint a karakter irreális, parodisztikus jellege szinte eleve követelmény. A gyermekirodalom újragondolt, modern mesemondó hőseinek egy része éppen

16 Ruff Orsolya: *Cserna-Szabó nagypofájú törpéje tudja, mi az életben az egyetlen titok*. https://konyvesmagazin.hu/kritika/cserna_szabo_andras_zerko_helikon.html

17 Vö. Tengelyi László: *A történelmi tapasztalat védelmében. Paul Ricœur vitája Hayden White-tal. Magyar filozófiai szemle*. 2011/4. 36–49. <https://real-j.mtak.hu/6314/19/Magyar-Filoz%C3%B3fiai-Szemle-2011.4.pdf>

18 Fazekas Gergely Tamás: *Nekünk (ilyesmi) Trianon kell. Alföld, 2020/9. 90.* [2020_szept_beliv.pdf](https://alfoldonline.hu/2020_szept_beliv.pdf) (alfoldonline.hu)

19 Vö.: Cserna-Szabó András: *Az abbé a fejével játszik*. Helikon, Bp., 2018. 68–78.

20 Fehér János: *A barbarizmus az én alföldi identitásom része – interjú Cserna-Szabó Andrásal* <https://telex.hu/kult/2022/06/29/>

olyan részeges, nagyszájú és a történelmet a maga hasznára fordító figura, mint Zerkó. Itt elsősorban Zalán Tibor *Háry – A rettentő magyar vitéz* című verses meséje idézhető, ahol Háry, az öreg abonyi vitéz, aki a helyieknek csak János, mesél a kocsmában borozás közben egy bírónak és a deáknak: „hát szóra nyitom borra, korra s mesére termett számat”.²¹ (Ugyanakkor poétikai megoldásaik tekintetében érdemes szem előtt tartani a magyar irodalom azon szövegeit is, melyekben egy jellegzetes alakhoz és nyelvéhez kötődve elevenedik meg a történelem és/vagy a személyes élettörténet, miként Parti Nagy Lajos *Létfűjének* Dumpf Endréje esetén, ahol az irodalmi ismeretanyag, illetve a készként meglévő szövegrészek szintén a Zerkóéhoz hasonló nyelvi kavalkádként jelentkeznek a történetmondói tudatban.)

Az életművön belüli visszatérő témák, irodalmi szövegmagyarázatok, mintegy önidézet- vagy önértelmezésként bekerülő szövegrészek tovább gazdagítják a felvetett kérdéskört. Az, ahogyan, mondjuk, Zerkó újra és újra elmeséli Budának Szophoklész *Oidipuszát*, mert Buda annyit iszik, hogy az alkohol mindent töröl az agyából, nem csupán színházi kitérőként izgalmas („»Hú de durva. Megkúrta az anyját?« »Meg, de nem tudta, hogy az anyja.« »Hogy-hogy nem tudta? Annyira be volt baszva?« »Nem, Buda, neki nem voltak alkoholproblémái«” 188.), de az Oidipusz-mítosz újraszituálása miatt is sajátosan árnyalja *Az abbé a fejével játszik* kötet néhány novelláját (*Szerelempostás, Aki beteg, az ne trombitáljon!*). Az életmű azon darabjai külön kiemelhetők ebből a szempontból, amelyekben egy valós személyhez, valaha élt irodalmi, történelmi alakhoz kapcsolódik a fikatív történet, így eleve tétje a szövegnek az objektív–szubjektív szembeállítás feloldása, valamint a fikációs narratíván belül a tényközlések relativizálása, egyfajta alternatív történelem, személyes irodalom- és kultúrtörténet létre-

hozása, persze egy sajátosan mai és szókimon-dó nyelvi közegben.²² A Zerkó recepciójában is egyértelműen hangot kapott az életművön belül a saját és vendégszövegek dialogikus, ön(újra)szerveződő jellege, előre- és visszautaló módon, ezzel is gazdagítva az értelmezést. „A Cserna-Szabó-i próza olyan hipertextusként lép fel, amely hálózatszerűen szerveződő, újabb és újabb kapcsolódásokkal teletűzdelt nyitott szövegrendszer. Ezek a szövegrészek is megmozgatják, aktívvá teszik a befogadói munkát, más és más regiszter felől teszik elérhetővé a művet.”²³

A szerző maga, mint egy jó szakács, úgy vélekedik, hogy „mindenből alapanyag lesz, nincs olyan, hogy történelmi igazság meg szépirodalmi fikció, hanem benne vagy évekig valamilyen és akkor minden oda megy bele [...] nem megírsz egy regényt, hanem összeolvasol egy regényt, amíg az össze nem áll...”²⁴ Ezt a szerzői alapállást erősítik azok a korábbi Cserna-Szabó-szövegekben fellelhető szépirodalmi megoldások, kevésbé teoretikus megfogalmazások, amelyek akár metaszólam formájában, ám mindezekkel összecsengő módon, a valós–fikatív, történelmi–irodalmi, igaz–hamis hagyományos ellentétpárok művészi árnyalására és lebontására tesznek kísérletet. Az opera buffaként aposztrofált, és a karakterek megformálását, illetve megjelenítését tekintve regénynek csak kis túlzással nevezhető korábbi Cserna-Szabó-könyv, az *Extra Dry* hasonló szemléletben, az alternatív történelemfelfogás jegyében gondolja tovább a II. világháborút lezáró eseményt, az Adolf Hitler berlini halálát érintő kanonizált történelmi verziót. A regényben az Ignác papának egy másik történetet szellemként közvetítő Hitler „tollba mondja” a „teljes igazságot”, hogy nem lett öngyilkos berlini bunkerében, hanem megszökött Eva Braunnal, s végül Argentínában telepedtek le egy farmon, ahol marhákat tenyésztettek.²⁵

21 Zalán Tibor: *Háry – A rettentő magyar vitéz*. Pagony, Bp., 2017. 5.

22 Vö. Cserna-Szabó András: *Mérgezett hajtúk*. Magvető, Bp., 2009., Uő.: Sömmi. Magvető, Bp., 2015

23 Bán Imola: „*AB OVO USQUE AD MALA*” *Az elejétől a végéig, hogy a dínyfejű olvasó is értse*. Jelenkor, 2023/1. 107.

24 Cserna-Szabó András: *Egy regénynél vannak olyan pillanatok, amikor az ember egy kicsit beleőrül* – beszélgetés Nyáry Krisztiánnal 24.hu. <https://www.youtube.com/watch?v=um7y9PwzCyY>

25 Vö.: Cserna-Szabó András: *Extra Dry*. Helikon, Bp., 2020. 125.

Az a modern irodalmi kíváncsi, hogy a szöveg mint valóság-alternatívák sora, nem tények és igazságok, sokkal inkább párhuzamos lehetőségek sokasága váljon az olvasói szabadság termékeny terepévé műfaji sokrétűségében, a textusnak a hagyományos formákat (pikareszk regény, családtörténet, történelmi regény, fejlődésregény, antik road movie) újrarendező, hibrid jellegében is megvalósul. Ebből a szempontból elhanyagolható jelentőségű, hogy Priszkosz rétor fennmaradt visszaemlékezései alapján Zerkó egy valóban létező személy, törpe volt, aki udvari bolondként tevékenykedett Attila udvarában, már amennyire történelmi forrásnak és nem eleve fiktív elemeket tartalmazó alapműnek tekinthetjük az egykori konstantinápolyi követ emlékiratait. (Ezt a megközelítést erősíti a regénynek *A láthatatlan ember*-olvasata, a beemelt Gárdonyi-értelmezéssel és a szöveg újraszituálásával, ahol is Priszkosz és Zerkó, mint két mindent látott történetmondó, végül összeölelkezik, mintegy együttes erővel folytatva a mesélést. „Priszkosz a vállamra borult, és bőgött, mint a barom.” 322.)

A regény értelmezése szempontjából nem csak központi jelentőségű, sokkal inkább megkerülhetetlen felvetés a személyes sors, a származás és a névadás kérdésköre. A Zerkó születése és elnevezése eseményeit elbeszélő szövegrészből kiderül, a neve bár lehetett volna „orrszörre ragadt, körte alakúra száradt takonydarab” is a kor és közege „anyakönyvezési” szokásait tekintve, végül a dinnyehéj, azaz Zerkó nevet kapta. (13.) Mindez tűnhetne üres poénkodásnak is, ám az onomasztikából ismert jelenség a névadás esetén érvényesülő lélektani motiváltság, valamint a korai hitvilágban gyökerező ősi megnevezési gyakorlat. A természetközeli népeknél „az ember három elemből áll: test, név és lélek”, és bármelyik hiányában nem létezik, továbbá a „név része az embernek, s ismerete hatalom, amivel áldani és átkozni is lehet”. Ugyanakkor a születéskor kapott „koldöknév” rituális jellegű, a későbbi sorsot meghatározó, amit csak a felcseperedést követően

váltott fel a viselője tulajdonságai alapján kapott, rá jellemzőbb, a személyiséghez kötődő metaforikus név.²⁶ Szimbolikus jelentőségű tehát, hogy míg testvérei (két fiú és egy lány) az Egy, Kettő, Három nevet viselték, a regény címadó hőse dinnyécskéből dinnyévé, azaz Zerkóvá cseperedett, és sorsának alakulását, életének nagyobb fordulópontjait a regényben gyakran névváltás kíséri; személyiségével a megnevezése is változik. (Még akkor is, ha az élettörténet és személyiségváltozás összes jelentős állomását nem követheti, mikor éppen az arany megszállottja, szerető férj, népszerű udvari bohóc, börtönlakó, megtért buddhista, majd nincstelen ágrólszakadt, vagy cirkuszi bohóc.)

Nem meglepő, hogy a természetközeli népeknél a névtan alaptételének számító „az ember három elemből áll: test, név és lélek” felismerés sajátosan visszaköszön, és humoros formában, ám vulgáris megjelenítésével párbeszédet provokáló módon jelentkezik később a regényben. Az Aspar sátánista szeánszát leíró részt követően (melyben Zerkó fejfelé lógva Baphomet szerepét alakítja) épp egy a testiséget erősen tematizáló szövegegységben, Zerkó nevének sajátos újraszituálásával elevenedik meg a test és lélek elvesztésének említett problematikája, és a szövegegység végén, eléggé szembetűnő módon, végül a név, Zerkó neve áll. „Egyszer, miközben hátulról nyársaltam Aszpart, megkérdeztem Tőle, miért pont a sátán. »Nézd, Zerkó«, mondta sűrű nyögések közepette. »Az ember testből és lélekből áll. Eddig tiszta?« Bólintottam. Persze ezt ő nem látta, háttal állt nekem. Négykézláb. Folytatta: »De végeredményben ez embernek semmije sincs. Hiszen sem a teste, sem a lelke nem az övé. Hát micsoda dolog ez? A teste elporlad, a lelke visszazáll Istenhez. Az ember rab. Még a lelke sem szabad. Az Isten pórázon sétáltatja a lelket ezen a világon. És amikor a test kimúlik, a Teremtő magához rántja a lelket. Ezért aztán az embernek nem jut egy csöpp se a szabadságból. És kinél van a kard, mely vágja a pórázt? Na kinél?« »Csak nem a patásnál?« – kérdeztem

26 Hajdú Mihály: *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris, Bp., 2003. 102–103.

Helikon Kiadó, Budapest, 2022

unottan. Mire ő a fájdalomtól elélvezve ordította: »Óóóó, igen. Zerkóóóóó, óóóó, igen, a sátánááááááááááá!« (162.)

A regénycselekmény későbbi pontján Zerkó Attila törpéje lesz (ugyan eredetileg Csabái, ahol királyi főbohóc), de ez sem megnyugtató végpont az identitáskeresésben, illetve más miatt jelent fordulópontot a személyisége alakulásában. A név, bár egyedít, és kijelöl a sokaságban, kézzelfogható, személyiségjegyekkel felruházott és a történetmondásban is jeleskedő figuránknak arcot mégsem ad, ugyanis más hangsúlyos ismertetőjegye méretarányaival mindeddig felülírta vonásait (ti. Zerkónak nem az arca a nagy). Priaposzá válva, Plancus szolgájaként és ágyasaként például nem tett más: „Csak sétáltam fel és alá. Lőcsömet reggelente cinőberrel festettem vörösre. Ha valakivel találkoztam, hát rögvést el kellett neki szavalnom néhány rövid Priapus-versikét.” (50.) Zerkó

megtestesült istenség, Priaposz-léte idejére nevét is hátrahagyta, gazdája és mások csak új nevén emlegették. („Ez a Plancus igazán nem szarral gurigázik, saját házi, hús-vér Priapusával jár a kupiba!« – hallottuk a hátunk mögül.” 58.) Plancus udvarába kerülésekor a leendő gazdájának kezdeti kételye („Nem valami ragyogó szépség! Mi a szarnak hoztad ide ezt a szánalmas gnómot?”) egyéni adottságainak megvillantásával oszlik el végleg. („Azzal fellebbentette rongyos tunikámat, és megmutatta rettenetes hímtagomat.” 45.) Az ezt követő rituális fürdetés egyszerre idézi a megkeresztelés szertartását, ezzel is nyomatékosítva a névváltoztatást, ugyanakkor kísérletet tesz a korábbi „köldöknév” feloldására, megszüntetésére is. Miután két „fekete démon” karjaiban víz alá merítik a palota termálfürdőjében, a szövegrész szimbolikus jelentőségű kijelentéssel zárul, ami származását és a zerkói, dinnyés identitást illeti: „Úgyhogy tizennégy évem minden mocska ott ázott le rólam Plancus fürdőjében. Még a dinnyelélé is, ami csecsemőkoromban ragadt rám.” (47.)

Plancus Priaposza után Zerkó a már-már isteni szerepkörét követően a vandálok rabszolgája lesz, ám ezúttal törpesége révén egy ősi hiedelemtörténet alapján az egyik égboltot tartó törpével azonosítják („A vandál katonák mind meg voltak győződve arról, hogy én vagyok az egyik törpe: a Déli.” 106.), ezért a Södrre névvel illették. Mindez persze a személyiségében is jelentős változásokat eredményezett, újabb réteggel „gazdagodott”, ugyanakkor a Zerkó névvel jelölt identitás tovább árnyalódott és bizonytalanodott. „Nagyon úgy tűnt, hogy mindazok tények ellenére, hogy 1. berbernek születtem, 2. római isten lettem, 3. valójában görög vagyok – vandálként fogom leélni az életemet.” (109.)

Rómában a tömlöcben a Jayastithi, a nepáli herceg fiának társaságában töltött időszak alatt nem pusztán a buddhizmus tanaival ismerkedik meg Zerkó; a teljes magára maradottság állapotában származásával és eddigi személyiségjegyeivel kapcsolatban is számot vet. Arra a felismerésre jut megvilágosodása során, hogy „én görög vagyok. És a görögök úgy tartják, hogy

a sorsuk elől nem lehet elfutni, elbújni, elutazni. Nem működik semmilyen trükk. Az istenek akarata mindenképpen beteljesül.” (209.)

Miután visszatér a hunokhoz, meglátja a harmadik hun királyfiról elnevezett Tisza-parti sátorvárost, Zentest. Attila közben „teljesen be-kattant a hatalomtól” a szent kard megtalálását követően, és Zerkó további sorsáról is az Isten ostoraként rendelkezik: „Házamhoz fogadlak, Zerkó. Gyermekeim tanítója és az udvari boldom lesz. Attila törpéje. De ahogy más se, te sem jöhetsz palotámba fegyverestül. Szörnyű kardod még kárt tesz családom tagjaiban. [...] Úgyhogy most megszabadítalak rettentő szabályától. [...] Kuar kardjával egyetlen határozott csapással metszette le a hímtagomat. Többől. Mielőtt elájultam, még láttam, ahogy a farkam, mint egy óriási haldokló kígyó, verdes a trónterem döngölt földpadlóján.” (225–226.)

Attila tette látszólag korábbi különleges testi adottságainak megszüntetésére irányult, a vandálok ugyanis éppen ezen hangsúlyos vonása és népük eredetmítosza miatt kímélték meg az életét, nem véletlenül övezte körükben tisztelet („»A törpe a lába között hordja Jörr-mungandot, az óriáskígyót. Ha megöled, megöl téged. De ha elajándékozod, arra hoz balszerencsét vagy halált, aki birtokolja őt. Ezért kell ellenségednek adnod.«” Majd a vandál király, Göiserrik magyarázza el a mítosz lényegét az értetlenkedő törpének „...a világekígyó megölte azt, aki megölte őt. Thórrt. Ez várna rám is, ha agyonütnélek téged, aki a lába között hordja az óriáskígyót. Az óriáskígyót, aki körbeéri a világot, és a saját farkába harap.” 94–95.)

Az urobórosz, az önfarkába harapó kígyó kultúrákon és civilizációkon átívelő módon a világegyetem örök körforgásának ősi jelképe, az állandó visszatérés és az újjászületés szimbóluma, ugyanakkor más képzetkörben, például az alkímiában a Merkúrt jelképezi, összekapcsolja az ellentéteket: a tudatos és tudattalan elmét.²⁷ Zerkó ezen adottsága révén nem is hányatott sorsú szereplő, sokkal inkább történetmondó, saját élettörténete és az eredetmítoszokban

rögzített tudás birtokosa, a kezdet és a vég, így a teljes narratíva ismerője, mindentudó, s neve által halhatatlan, ekként pedig valós veszélyt meg konkurenciát jelent egy a tetteivel hasonló babérokra törő király számára. („»Na, nézzük azt a híres löcsöt, amiről Konstantinápolytól Rómáig beszélnek« – szolt végül [Attila]. »Azt mesélik, félelmetes fegyver!«”) Nem véletlenül szerepel grafikai ábrázolással is az 1986-os *Bevezetés a szépirodalomba* című Esterházy Péter-könyv egyik első lapjain az urobórosz, de már ott van a „Fülszöveg, avagy a posztmodern kelgyó enfarkába harap” mondatában is.

A regénybeli kasztrálás így metaforikus, és a csonkítással a személyiség legfőbb vonásait adó, a biztos, egyedi megragadhatóságot jelentő viszonyítási pont is porba hull. Ezzel párhuzamosan Zerkó is a korábbi személyiségének és céljainak elbizonytalanodásával (az arany imádata) egyfajta identitásválságon és önkeresésen keresztül egyre inkább eltávolodik a korábbi nevével (ön)azonos jellemzőitől, nem Zerkó, a berber, nagyfarkú törpe többé, inkább Attila törpéjévé válik, s a kasztrálást követően csak a bosszúvágy élteti, ám továbbra is megmarad a történetmondói szerepköre: „Már senki nem hívott úgy, Zerkó. Csakis úgy. Attila törpéje. Attila törpéje voltam.” (278.)

A név elvesztése mint csonkulás, amputáció és a hozzá kapcsolódó személyiség változása különös áthallással idézi Arthur Koestler önéletrajzi könyvének *A Föld söpredékének* egyes szöveghelyeit. Talán nem véletlenül éppen a szubjektív történelemszemlélet, a II. világháború személyes sors felől megítélt történéseinek az elbeszélésekor tesz egy a *Zerkó* értelmezése szempontjából korántsem elhanyagolható megjegyzést Koestler, mely a két könyv hasonló roadmovie-jellege miatt is izgalmas kapcsolódási pontot jelent. „Néha olyan elveszettnek érzem magam, hogy félhangosan ismételnem kell a nevemet, az igazit – egészen valószínűtlenül hangzik. Soha nem gondoltam, hogy az ember ekkora jelentőséget tulajdonít a nevének, és micsoda különös amputációs fájdalom

27 Vö. Hoppál Mihály–Jankovics Marcell–Nagy András–Szemadám György: *Jelképtár*. Helikon, Bp., 1997. 120.

elveszíteni.”²⁸ Michel Foucault a szubjektum és hatalom viszonyrendszerét érintő meglátásai alapján megállapítható, hogy „a név olyan terep, terület, maszk, amelyen háború zajlik, s amely mögött identitások folytonos cseréje figyelhető meg. [...] egyetlen névbe mindig is több identitás, több maszk íródik, amelyek nem törlik el egymást, sokkal inkább egymásba folynak, egymást értelmezik.”²⁹

Zerkó apai vérvonala és származása nyomán görög, ám ez a népnévszerű, a személyiségjegyeket nemzeti identitáshoz kötő és kissé sztereotip jellemvonásokkal általánosító megjelölés mégsem elbizonytalanító. Habár Zerkó már nem a méretes hímtagú törpe, akit (mostoha)szülei ekként neveztek, nem is Priaposz nevű nagy farkú istenség, még csak nem is Attila törpéje. Az apai vérvonal továbbvivője, a túl- és megélt kalandok tapasztalatai nyomán lesz igazán görög. Mégsem Zorba, kicsit Zéta, de még mindig leginkább és végre igazán Zerkó. (Gárdonyi Géza *A láthatatlan ember* című regényének nem csupán a közös forrás miatt sajátos olvasata és újraértelmezése is a *Zerkó*.) Ahol a görögség egyet jelent a kultúra és civilizáció kezdetével, az irodalom és művészetek gyökereivel, az első epikai alkotásokkal, az irodalommal. A görögök pedig annyiban „enyveskezűek” a pásztor regényzáró tanításában, hogy „nem tiszteljük a tulajdont” (399.), vagyis, amit el- és összehordanak, nem az övék, legyenek azok lopott holmik vagy történelemek, más népek, kultúrák történetei, netán bárki vélt vagy valós szavai – akárcsak a modern irodalomban. („A világ vagyok – minden, ami volt, van: / a sok nemzedék, mely egymásra tör” – József Attila: *A Dunánál*).

Jól tükrözi mindezt a szemléletet, a nyelvi rétegződéseket tekintve pedig tovább gazdagítja a *Zerkó* szövegét a regénybe beépülő po-

puláris regiszter, a kocsmai „szállóigék” („»Jobb ma egy csöcs a marokban, mint holnap egy pina a háztetőn«” 59–59.), a sláger-részletek („»Ha már elpusztul a világ, / Legyen a sírjára virág«” 395.) meg dalszövegek, mondjuk, Horváth Charlie-tól („»Mindig az utolsó a legjobb.«” 341.), vagy a Lovasi-dalfoszlányok sokasága. Hangsúlyos párhuzam vagy akár előkép is lehet, ahogyan a Belgä együttes *Fehérlófia* slágerváltozata, az Arany János-féle népmese mai szelengésített átírata éppen a nevek „populárisításával” igyekszik újraszituálni az elődszöveget. Fanyűvő, Kőmorzsoló és Vasgyúró a dalverzióban: Fanyi, Morzsi, Vasi névvel keresztelődnek el, a főhős pedig rapperes kiejtésű, kissé alpári hanghordozású „Fehérlófia”-ként említődik.

Az sem véletlen persze, hogy Cserna-Szabó András éppen annak a kötetnek az egyik szerkesztője, amely a történelem eme alternatív szemléletét a múlt mint narratíva jegyében igyekszik érvényesíteni a szépirodalmi alkotásokban. *A Nézzünk bizakodva a múltba! – alternatív Trianon* című elbeszélésgyűjtemény tanulsága,³⁰ hogy mivel az alternatív történelmi fikciónak jóval kevesebb módszertani kötöttsége van, hangsúlyosabb szerepet kaphat benne a megszövegezés, a humor és a szellemes nyelvezet,³¹ akárcsak a *Zerkó* esetében.

Nem meglepő, hogy a már idézett előző Cserna-Szabó-kötet, az *Extra Dry* egyik részében az irodalmi fikció válik a történet szintjén realitássá, azzal, hogy a regény két kulcsszereplője (Aladár és Ignác papa) Ivo Andrić *Híd a Drinán* című regényét a foglyaik megkínzásához alkalmazott „használati utasításként” mintegy a realitást, referencialitást és kézzelfoghatóságot a fikcionalitás elébe helyezve, az igazság és hasznosság jegyében értelmezett „irodalomként” (ki)használják, a saját céljaikra fordítván. „– Na, látod, Alikám, régen még

28 Arthur Koestler: *A Föld söpredéke*. (Ford.: Makovecz Benjamin.) Osiris, Bp., 1998. 226.

29 Németh Zoltán: *Név, álnév, hatalom*. In: Bauko János–Benyovszky Krisztián: *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konsztantin Filozófus Egyetem / Közép Európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra – Budapest, 2014. 62.

30 Cserna-Szabó András–Fehér Renátó (szerk.): *Nézzünk bizakodva a múltba! – alternatív Trianon*. Cser Könyvkiadó És Ker. Kft., Bp., 2020

31 Vö. Fazekas Gergely Tamás: *Nekünk (ilyesmi) Trianon kell*. *Alföld*, 2020/9. 88–94. 2020_szept_beliv.pdf (alfoldonline.hu)

az életről írtak az írók [...], – Nem csak úgy beszéltek összevissza, bele a vakvilágba, mint a maiak. Ez a mostani irodalom csupa szózsonglörködés, posztmodern csűrös-csavarás [...], semmi köze az élethez. Bezzeg a régiek! Főleg ez az Andrić! Ezt nevezem én sültrealizmusnak! Több mint négyszáz éves metódust ír le, de még ma is működik, szóról szóra. Ezt nevezem én epikai hitelnek, barátocskám!”³²

Ezeknek az izgalmas kísérleteknek a szemlélete, a bennük fellelhető narratív megoldások további alternatívákat jelentenek nemcsak a történelem mint irodalmi forrás és téma megközelítésében, de Cserna-Szabó András hasonló szemléletű szövegeinek és a *Zerkó* értelmezésében is. Erről tanúskodik a befejező és így igencsak hangsúlyos regényrészlet, mely egyben szépirodalmi metaszólamként reflektál a referencialitás kontra fikció teoretikus problematikájára is. „Hogy a múltkor kicsit másképpen adtam elő? Na és akkor mi a fasz van? Tudhatnátok, hogy képtelen vagyok kétszer ugyanúgy elmondani az életem történetét. A valóság, amikor megtörténik még elég kezdetleges állapotban van. Nihil est simul et inventum et perfectum. Vagyis semmi sem tökéletes a feltalálás pillanatában, ahogy Cicero mondta. A történettel is így van. Újra és újra elő kell adni azt, ami megtörtént, hogy mesélés közben szépen lassan minden a helyére kerüljön. *Hosszú az út a valóságtól az igazi történetig*. Faragni, csiszolni, színeznit kell, amíg elnyeri végső formáját. Ha kész, tényleg elmondtuk életünk történetét, akkor akár meg is halhatunk.” (407. Kiemelés tőlem. B. S.)

A nyitott mű elve és az újraolvasás barthes-i befogadói magatartása az egyik olyan hozzáállás, amely képes szembeszállni a szöveg (és így szereplője, elbeszélője és alkotója) pusztulásával, megszűnésével, meghaladni az irodalmi művek egy bizonyos értelmezésbe rögzített, referenciális, valószerű olvasatát az abszolút igazság keresésének jegyében, a régészekre váró

koporsóba zárva azt. Hayden White nyomán „a posztstrukturalista elveket integráló történészek azzal is tisztában vannak, hogy szintén nem vagy alig valamivel lehet pontosabban elbeszélni a »ténylegesen megtörtént« múltat: a »történelmi igazság« hozzáférhetetlen, vagy nem is létezik. Hiszen a (bármilyen) történeti narratívák, akár csak az ezek forrásaikként értelmezett szövegek, képek, filmek stb. egy valaha volt valóságot korántsem megjelenítenek mimetikus módon, sokkal inkább, elbeszélői eljárások alkalmazásával, konstruálják azt.”³³

Zerkó éppen élettörténete alakulása miatt, az átélt élmények és megpróbáltatások során, túlélve a neve által is egyvalahová és valakihez rögzítettség halálos csapdáját, válhat a regény végére Zerkóvá, olyan göröggé (e kultúra és nyelv ismerőjévé), aki a narratíva alakítója, továbbadója, és személyes élettörténete meg a tágabb történelem ismerőjeként igazi mesemondóvá, a nevével jelzett regény narrátorává lesz. Egyik utolsó ragadványnevét is, csupa nagybetűvel, erről a szerepről, a történelmet személyesen átélő és történeteiben megelevenítő figuraként vagy alak(zat)ként kapta: „A római fiú úgy nézett rám, ahogy a Két Lábon Járó Történelemre szokás. Kicsit hitetlenkedve ugyan, de azért bámulattal.” (395.)

Legyen szó a hun származásról, Szent Istvánról, Trianonról, a nemzeti (ön)identitás képlékeny játékerébe lépünk, ahol a tények, a vélt valós kiindulópontok létkérdéssé, a nemzeti hovatartozás sarokpontjaivá válnak. Ugyanakkor, miként a *Zerkó* erre rengeteg iróniával, igencsak humorosan rámutat, ezek illúziók, a fikció játéka, és nem úgy sors- vagy létkérdések, ahogy más kontextusban sokan gondolják. A szerző megfogalmazásában: „rájöttem, minél inkább visszamegyünk időben a történelemben, az annál inkább fikció. Rengeteg verzióval és elmélettel találkozunk, a nagy részük találgatás. A magyarok egy kicsit bele is bolondultak ebbe a hun rokonságba.”³⁴ Sorskérdések ezek

32 Cserna-Szabó András: *Extra Dry*. Helikon, Bp., 2020. 320.

33 Vö. Fazekas: i. m. 88–89.

34 Fehér János: A barbarizmus az én alföldi identitásom része – interjú Cserna-Szabó Andrással <https://telex.hu/kult/2022/06/29/>

persze, a mai történelmi és társadalmi helyzetre is jól reflektáló alapvető felvetések, melyek az európaiságot mint soknyelvű és kevésbé nemzeti identitáshoz kötött személyiségképet korántsem egy közép-kelet-európai, (kreált) nemzeti múltba kapaszkodó koncepció jegyében ábrázolják. Az irodalmi, művészi játéktérben vagy egy tágabb kultúrkörben értelmezve a származás, nemzeti identitás kérdéskörét, ott a „görögség”, s visszatér a Duna meg a benne úszó dinnyehéj, a József Attila-i felismeréssel: „A világ vagyok – minden, ami volt, van: / a sok nemzedék, mely egymásra tör. / A honfoglalók győznek velem holtan / s a meghódoltak kínja

meggyötör. / Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa – / török, tatár, tót, román kavarog / e szívben, mely e multnak már adósa / szelíd jövővel – mai magyarok!”

A 408 oldalnyi fecsegés alatt („Alig hallottam, sorsomba merülten, / hogy fecseg a felszín, hallgat a mély”) ott bujkál egy mélyebb, olyan filozofikus, az önélveboncolásig analitikus identitáskeresés, amely számomra igazán izgalmassá tette Zerkót – nem a törpét, inkább magát a nevére vett és általa előadott szöveget, Cserna-Szabó András *Zerkó* című regényét.

Oltalom (2024; akril, tempera, vászon; 103×123 cm)

Ritka, mint a holó Hóbel!¹

Kedves jelenlévők, a szójáték eredetijére bizonyára sokan asszociáltak, ami így hangzik: „Ritka, mint a fehér holló.” Ez a mondás az 1942-ben született (régén volt!) békéscsabai holó Hóbel László festőművészre többszörösen igaz.

Önéletrajzi felsorolás helyett kedvenc magyar art-aktivistámtól, Kassák Lajostól idézek néhány gondolatot, az első így hangzik: „Saját magam áldozata vagyok. Megölöm és újjá szülöm önmagam.”

Így igaz, Laci sok mindenben keresztülment, sok mindent megtapasztalt, de szerencsénkre itt van, alkot Békéscsabán, szinte egyedül képviselve a megalkuvás nélküli, több róla szóló publikációban lírai absztrakciónak nevezett irányzatot. Amire szerintem inkább a minimal-art, majd időskori újra-kivirágzásakor, a gesztusfestészetben belül a brut-art a megfelelő skatulya, ha már minden áron be szeretnénk szuszakolni valamelyik huszadik századi művészeti fiókba.

Miért ritka „madár” Ő itt, a szellemi hurrikánoktól, kicsapongásoktól gondolati béklyókkal védett „Viharsarokban”, Békés vármegyében?

Több dolog miatt. Mint általában (Szentendrét, Pécsét kivéve), minden vidéki város mentesül a Budapesten és a világban zajló szellemi, művészeti hullámzásoktól, késve vagy teljesen lecsendesülve, amplitúdó nélkül jutnak el hozzánk, becsurdogálva a melegen, otthonos csabai tyeplába.

Természetesen holó mellett több, a realiztikus, „keresztény-szoc” és ismét „szoc-keresz-

tény,” realiztikus, „természethű” és az „alföldi hagyománytól” eltérő képalkotási módot felvállaló alkotó is élt itt, egy ideig még párhuzamosan is. Az első, akit meg kell említssek, az 1933-ban Makón született és 1998-ban Kétegyháza elhunyt kiváló festőzseni, a látvány utáni absztrakció, gesztus-jel tömörítő mestere: Eyas-Kovács József festőművész.

Igen fontos szellemi reaktor volt a békéscsabai pre-vizuál-pedagógus legenda, e sorok írójának is egyik mestere, Vágréti János (1925–2004) festőművész, akinek beérett-kori alkotásaira, megtáltosodására jó meghatározás a posztlírai expresszionizmus kifejezés. Jani bácsi húsz éve nincs közöttünk, most, februárban volt halálának huszadik évfordulója.

Nem hagyhatjuk ki a kortárs magyar emlékezetben leginkább fennmaradt nevű közös barátunkat, szítázásban mesteremet, aki a Fajó-Deim konstruktív iskola után, élete második szakaszában szintén a gesztusjellegű absztrakció irányába ment el: Gubis Mihály (1948–2006) grafikus, festő, installátor és performanszművész, aki szemléletmódjával, műveivel nagy hatást gyakorolt jelen kiállítónkra, holó Hóbel Lászlóra és rám is.

Akkor most ismét aktivista példaképetől, Kassák Lajos (1887–1967) képzőművész, író, költő, műfordítótól idéznék: „A művész nem szolgálatot teljesít, hanem ajándékot oszt, hogy megszabaduljon fölös vagyontól.”

A felsorolt Békés vármegyei, békéscsabai alkotók olyan szellemi és alkotói minőséget képviseltek, és képvisel Laci is, hogy más társadalmi, szocio-kulturális háttérben élve

¹ Elhangzott 2024. június 6-án a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban, holó Hóbel László festőművész tárlatának megnyitóján. A kiállítás kurátora Gyarmati Gabriella művészettörténész volt. (A szerk.)

a kortárs gyűjtők és galériák versengésének alkotásaiért, de ők itt maradtak, alkottak, s alkot a mi fehér madarunk, holónk is. Ami nagyszerű.

Szemléltetésképpen egy felfedezett amerikai utcaművészt, Jean-Michel Basquiat (1960–1988), a rendkívül tehetséges, fekete bőrű, 28 éves korában, kábítószer-túladagolásban elhunyt világhírűvé vált grafiti művészt hoznék fel példaként, akinek vagyont adnak posztmodern, neoexpresszionista műveiert. Miért pont őt? Mert műveinek brutális nyeresége, alkotási módszere rokonítható holó Hóbel László műveivel. Nincs szépelgés, a gesztus, a figura, a pillanatnyi lét vagy nemlét nyoma levakarhatatlanul „beleég” a hordozóba. Egyúttal a retinánkba. Látásérzékelésünk nyomán az elménk biokémiája által transzformálva és tudatunk archaikus mélyrétegét felébresztve, isteni közepünket felforrósítva vagy jéggé dermesztve, kiránt bennünket a valós világnak hitt káprázat mulandóságából. Ezt kapjuk tőlük, holó műveitől, a teremtők, istenek és démonok örökös küzdelmének kivételését.

A másik ok, amiért ide citáltam az Andy Warhol által felfedezett, befuttatott és alkotótársként jegyzett, a fehérek uralta művészvilágba betörő, szeretett fekete fiút, pont Andy Warhol. Úgy érzem, alkalmas pillanat ez arra, hogy megemlékezzek a múzeum egykori igazgatójáról, Ando György (1966–2021) igazgató úrról, akinek kitartó menedzselése révén, 2019-ben Békéscsabára, a Munkácsy Mihály Múzeumba is eljutottak Andy Warhol, a pop-art úttörőjének, Basquiat pártfogójának művei.

Vágréti János-idézettel indítanám utolsó gondolatlavinámat: „Tudod, Miklóskám, aki a képen az almát keresi, az nem látja a képet!” (Ha jól emlékszem, Ő ezt idézte valakitől, de ebben a formában csak Tőle hallottam.)

Ezért arra kérem a tisztelt jelenlévőket és a teremőrök által instruálható leendő látogatókat, hogy ne keressék az „almát”, a virágcsendéletet, a lovat, a széplányt a farostokon, vásznakon! Hanem a matt tempera és hordozófelület olykor meztelenül hagyott képtestén születésben és elhalásban, örök körforgásban előttünk táncoló, szeretkező, kozmikus, el-elillanó jónikat kutató és vágyakozva kiteljesedő és összeroskadó lingammok üstököstáncának bővületében sejszinten hallják meg a Teremtett Világ pulzáló szimfóniáját!

Miről beszéltem most? Nagy tanítónkat, Hamvas Bélát (1897–1968) hívom segítségül. Következzék egy részlet, a *Művészeti írások I. Őt meg nem tartott előadás a művészetről* című előadásából (MEDIO Kiadó Kft. 2014. 180. p.): „A »nonfiguratív« kép csak olyan néző számára marad értelmetlen, aki nem fogja fel, hogy az olyan mű, mint az őskori és keleti jantra, túlnő a reális ábrázoláson; az ősi problémák elé került modern ember számára készült, azzal az oly kevés tudatos céllal, hogy új spirituális koncentráció ösztönzője, megindítója, középpontja, alanya, tárgya legyen.”

Köszönöm figyelmüket, jó tapasztalást kívánok, holó Hóbel László barátom önmagukon jócskán túlmutató képei között. Végezetül, Laci barátomnak Kassák-idézetekkel szeretném megölelni gyász munkába roskadt lelkét:

„Beléd kapaszkodnék, de nem vagy már sehol. Egyedül állok itt s a nagy korong forog, forog.”

„Várok rád de tudom nem jössz vissza soha. Nehéz föld alatt ágyaztak neked.

Alszol mozdulatlan.

Hiába zümmög a szél.

Hiába füttyülnek a rigók.

Hiába csalogat a napfény.”

holó Hóbel László békéscsabai műtermében 2024 tavaszán

Kettős látás

*Mottó: A tudomány a legmagasabb rendű költészet ihletője.
Richard Dawkins*

A kettős látás vagy diplopia egy gyakran előforduló szemészeti probléma. Ez a tünet akkor jelentkezik, amikor a két szem képe nem illeszkedik tökéletesen, eredményezve ezzel azt, hogy az egyén kettősen lát egyetlen tárgyat. Mengyán András esetében nem erről van szó. *Az alkotó a négy- és több dimenziós térviszonyok érzékeltetésére félreérthetetlenül a geometria expresszív torzulásait használja komponálási elemként.*

A Kieselbach Galériában a geometrikus absztrakt festészet, a konstruktivizmus örökségét hordozó tárgyalat és a multimédiás installációk karakteres kortárs képviselőjének munkáit láthatjuk. Miként pályatársainál (Gáyor Tibor, Haász István, Maurer Dóra), úgy Mengyán esetében is felfedezhetjük a 20. század első évtizedeiben születő geometrikus irányzatok, pl. Kassák Lajos és a Bauhaus hatását.

Mengyán is az új avantgárd nemzedék ún. Iparterv-generációjának képviselője. Művészetét az arányok, a számok, a matematikai és geometriai formák, valamint a – természeti és képzőművészeti – terek határozzák meg. Alkotásai között találunk számítógép-vezéreltetet, fényinstallációkat, programozható LED lézerplasztikákat; valamint olyanokat, amelyek a polifonikus vizuális teret ábrázolják.

A neoavantgárd második nemzedékének tagjaként több rangos díj birtokosa, de tanári működése is jelentős, itthon és Norvégiában egyaránt. Szeriális műveiben – ahogy Nagy Ildikó művészettörténész megállapította – a *...ráció öröme, a logikának téren és időn, a mindennapi élet esetlegességein felül álló igazsága és szépsége válik vizuális élményünké.*

Az 1984-es székesfehérvári kiállításán bemutatott első multimédiás environmentje, a számítógéppel vezérelt, programozható installáció nemzetközi áttörést hozó sorozatot indított el. Analitikus szemléletű, geometrikus világában a nyolcvanas évektől kezdve dominánsá vált a posztmodern játékoság, és felértékelődött a fény (lámpa, lézer, UV) szerepe. Mengyán András az elmúlt évtizedekben készült geometrikus festményei a korábbi térinstallációk formai problémáit ültetik át két dimenzióba, majd az UV-fény hatásával megidézi a harmadik dimenziót.

A fotolumineszcens pigmentnek köszönhetően az akrilképek – a megvilágítástól függően – megduplázódnak, az ábrázolt geometrikus idomok dimenziói váratlanul megtörnek, a síkból a térbe lépnek át, játékos formavegyülést eredményezve, ún. polifonikus vizuális teret hozva létre. Az élénk színekkel körvonalazott geometrikus idomok rendszerint fekete alapok előtt lebegnek, a civilizáció technofil utópiáit elemelve.

1971-től kiállító művész, első tárlata a Fáklya Klubban nyílt meg. Gáyor Tibornak és Mauer Dórának köszönhetően alkotásait külföldi kiállításokon is bemutatták. A hetvenes években kapcsolatban állt német alkotókkal, nemzetközi szimpóziumokon vett részt. Alkottott grazi, berlini, jereváni, békéscsabai és keszthelyi művésztelepeken is.

Bak Imre, Fajó János és Nádler István 1973-ban a Benczúr utcában egy szitanyomó műhelyt hozott létre. Itt már nemcsak alkotócsoporthként működtek, hanem kiadóként is. Csatla-

kozott hozzájuk több alkotó, köztük Mengyán András, Hencze Tamás, Keserü Ilona.

Fő gondolatuk az volt, hogy a művészeknek ki kell lépniük a műtermek falai közül és meg kell ismertetniük a közönséggel a neoavantgárd stílusú alkotásokat, sőt a művészeknek oda kell hatniuk, hogy az emberek teljes vizuális környezete (a design) megváltozzon, ezért előtérbe helyezték az iparművészeti termékeket, az alkalmazott művészeti műfajokat, de leginkább a sokszorosítást, hogy minél több emberhez eljussanak a művészeti alkotások reprodukciói.

Mengyán András 1973-ban művésztársaival Békéscsabán megalapította a Grafikai Műhelyt. 1973-tól az Iparművészeti Főiskolán formatant tanított. 1974-ben Bak Imrével, Fajó Jánossal, Hencze Tamással, Keserü Ilonával, valamint Nádler Istvánnal létrehozta a Pesti Műhelyt. Békésen képzőművészeti alkotótábort vezetett festők, grafikusok és filmesek számára. Bohus Zoltánnal közösen tervezték meg az 1979. március 20-án felavatott békéscsabai Tanácsköztársasági emlékművet.

1982-ben megalapította a Magyar Iparművészeti Főiskola Alapképzési Intézetét, amelynek docense és igazgatója is volt. Több cég számára is készített terveket, valamint modelleket. 1981 és 1982 között az Egyesült Államokban járt tanulmányúton. Az ösztöndíjat követően többször is visszatért New Yorkba. 1986 és 1987 között a Pratt Institute tanácsadó-

jaként alkalmazták. Részt vett a Center for Design Excellence (CDE) formatervezési program megalkotásában. 1990-től a Bergeni Képző- és Iparművészeti Főiskola professzoraként dolgozott. 2006-ig vezette az egyetem iparművészeti alapképzését. 2010-től a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen oktatott.

Művei magángyűjtemények mellett hazai és külföldi közgyűjteményekben tekinthetők meg (pl. a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban, az Iparművészeti Múzeumban és a Magyar Nemzeti Galériában).

Mengyán műveiben kísérletet tesz a 3+n dimenzió megjelenítésére. A sorozatokban (vizuális egységekben) megfigyelhetjük a determinisztikus ismétlést, eltolást, forgatást, szín- vagy formafordítást, szimmetrikus vagy aszimmetrikus tükrözést, lefedést, léptékátmenetet és/vagy fraktál viselkedést, az ultraibolya fényre érzékeny felületet és élénk színek alkalmazását. Sorozataiban a dimenzióváltás köztes fázisait érzékelteti, így az átmenetek által is kiterjed a tér, tört dimenziók jönnek létre. Szimultán térszemlélete a térben zajló, gyakran egymástól független események egyidejű és egymást követő összehangolását jelenti.

A művész ezzel az átfogó, sokoldalú munkásságát bemutató kiállításával a látogatók vizuális élményét gazdagítja, biztatva a több nézőpontból való látásmód befogadására. Ez már nem kettős látás...

▶ KÖLÜS LAJOS

Dimenziók és véletlenek

Mottó: A semmi ágán is megél a szív, ha elhallatszik hozzá a szomszédos ágon ülő dobbanása.
Ancsel Éva

A tárlatot látva vetődött fel bennem a szépség mint fenség gondolata. Modellek (húsvér bábok) világában élünk, a test és a tárgyak szépségkultuszában, míg a modern művészetek sok esetben azzal az igénnyel léptek fel, hogy feldűlják, szétrombolják a hagyományos (antik, reneszánsz, a romantika világához kötődő stb.) harmonikus szépségeszményt.

Mengyán András absztrakt alkotásaiban Heidegger szépségfogalma jelenik meg, mely szerint a szépség nem más, mint a létező igazságának működésbe lépésének a módja, ami által... az elrejtőző lét megvilágosodott. E fény felragyog a művön. Ez a ragyogás a művön maga a szép. A szépség annak módja, ahogy az igazság el-nem-rejtettségeként jelen van. (Martin Heidegger: *A műalkotás eredete*, Európa, Budapest, 1988).

Mengyán András munkásságát a létező igazságának (szépségének) keresése, az interdiszciplináris, koncentrált, filozofikus-kombinatorikus gondolkodás, a produktivitás, a precizitás és a konzekvensen alkalmazott, önálló alkotói stratégia jellemzi. A rend és rendezetlenség viszonyát világítja át, miközben műveiben a művészet találkozik a tudománnyal, a rend törvénye a rend illúziójával, szimmetria az asszimetriával (*Semmi-Valami kölcsönhatása 3.*, 2024).

Közhely, hogy a világban nincsenek véletlenek és minden mindennel összefügg. A geometria és a dimenziók révén jut arra a felismerésre, hogy az univerzum egy értelmes információs rendszer, egyfajta háló, mátrix, ahol minden üzen, jelent, mond valamit. Főként a vonal és a szín. És az általuk való játék. Műveinek közös jellemzője az

átlátszóság, miközben az átlátás különböző mértékét és jelenségeit alkalmazza és dolgozza fel. (*Látható és láthatatlan formák*, 2024).

A megfontolás nyugalomával egyszerre követi és egyszerre meg is szegi a szabályokat, keresi a kis elmozdulásokat, a véletlenszerű folyamatok mögötti fordulópont-áttöréseket (*Húrszakadás*, 2024).

Sorozatokban, bonyolult mintázatokban, egyedi perspektívákban gondolkodik, a szekenciális munkák esztétikai jelentést generálnak algoritmusokon/kódokon keresztül.

Konceptuális, geometrikus, szeriális, a térbeli-időbeli mozgás fázisait, fragmentumait több síkban és több nézőpontból elemző, a dimenziókat kitérítő munkái matematikai számításokra, a geometrikus szerkesztés szigorú struktúráira épülnek. Festményeinek alkotóelemei színek, egyenes és görbe vonalak, amelyeknek kombinációi különböző permutációs sorokat hoznak létre. A dimenziók költészetét, szépségét hozza létre. A néző is belép dimenzióiba, magába a térbe, miközben az alkotás két dimenziója a három és több dimenzió transzponálásával jön létre (*Párhuzamos folyamatok IV.*, 2022).

Mengyán kozmikus magánya a ma élő emberek magánya is, akik számára eltűnt az idő, csak a jelen káosza van, létezik, és paradox módon a folytonos változás nyomán összemosódik a múlt a jövővel. Mengyán a csillagközi térben mozog és repül, a semmi világában, egy polifonikus térben. Nincs fogódzója, lebeg, tart valahová, nem tudni, hogy hová. Mengyán úrodisszeáját látjuk festményekben elbeszélve. Háromdimenziós ember. Meghaladta a klasszikus művészi

perspektívát, nem követ semmiféle izmust vagy népszerű irányzatot, hanem sajátos alkotóképeségét és tehetségét űzi.

A Kieselbach kiállítótere – kívülről láthatatlan, belül sötét, homály borong, UV-fény világít, nem foszforeszkál, hanem fluoreszkál. A matematika és a geometria szabályai mentén létrehozott képek a valóság eddig kevésbé ismert, eddig láthatatlan részletét tárják a néző elé (*Kint-Bent*, 2024).

Függőleges vonalak, hálók, mozgássorok, folytonosságukban megszakítottak. Új és újabb változatokkal szembesülünk. Tükörben tükör. Kép a képen. Eltűnő árnyékok, ránk sugárzó színek. Se lent, se fent, valahol vagyunk, egy köztes világban.

Önkéntelenül adódik a kérdés, milyen a minket körülvevő világ? A valóságban nem léteznek

színek. Se fekete, se fehér, se semmi. Csak fény van vagy sötétség. Heisenberg és Göddel tézisei nyomán megszűnt a szubjektív és objektív megkülönböztetése (*Kettősség*, 2021), ahogyan meggyengült az ember tudományos tények és ismeretek felsőbbrendűségébe vetett hite is.

Mengyán András alkotásaival kilép az euklideszi ember zárt, statikus, tételes rendszeréből, egységben érzékeli a világot, amely folyamatosan változik.

Mengyán számára a világ formák és struktúrák (rácsszerkezetek) metamorfózaival írható le. Számára nincs fix nézőpont, a formák nincsenek hierarchikus viszonyban egymással. Vagyis a törvény szövete mindig fölfeslik valahol. Emberközpontú világunknak új mítoszok, új látomások, emberi illúziók kellene. (*Függőség 3.*, 2022).

Mengyán András: *Semmi-valami formázása* (2024; akril, vászon; 90×120 cm)

Úszóvíz kórház (2010; ábrák, farsótlakoz; 96x70 cm)

Kilátás a határpontról

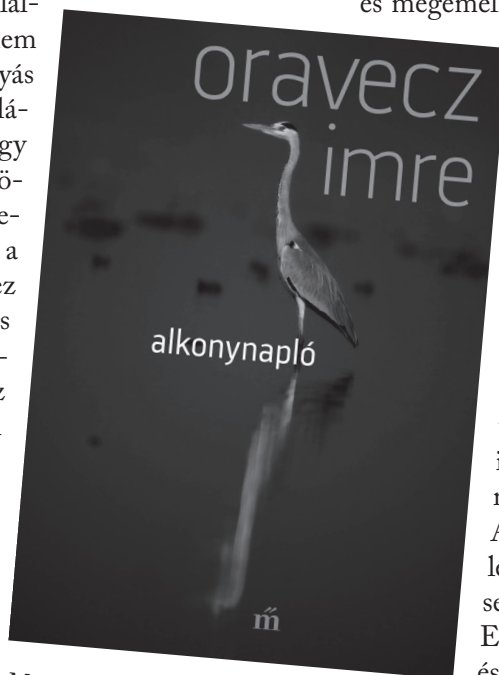
Oravecz Imre: *Alkonynapló*

Elhallgatott a kakukk és a sárgarigó, tulajdonképpen itt az ősz. Ez a mondat nem Oravecz Imre *Alkonynapló* című kötetéből való, bár elférne abban is. A minap beszéltem telefonon a szerzővel (néhány éve többé-kevésbé rendszeresen beszélünk egymással telefonon), és ekkor hangzott el ez a mondat. Ő mondta, nem én. Igazi kánikulai nap volt, olyan nap, amikor az embernek sok minden eszébe jut, de az ősz biztosan nincs ezek között. Miután befejeztük a beszélgetést, elmerengtem ezen a mondatán. Sok minden van ebben a mondatban, ami a költészetére, a költészetét meghatározó világképére mélyen jellemző. Hogy valaki a nyár legmélyén ezt mondja, ahhoz elsősorban az kell, hogy másféle perspektívából figyelje a világot, mint a legtöbben. A nyári napfordulón túl vagyunk már, tehát valóban igaz, hogy ráfordultunk az őszre. A fent említett madarak elhallgatása is azt jelzi, hogy elmúlt a nyár felfelé ívelő, extatikus periódusa. Arra jutottam, hogy Oravecz olykor a földművelő őseinek hangján szólal meg, azt a világképet hordozza magában, amely ezeket a hajdani embereket is meghatározta. Ez az archaikus, de a 20. század közepéig élő világkép kozmikus alapokon nyugodott, az évszakok és a csillagos ég mozgása határozta meg a működését. Nem az evilági idő, hanem az égi idő. Amikor Oravecz július közepén azt mondja, hogy tulajdonképpen itt az ősz, az archaikus ember hangján szólal meg, olyan tapasztalatok birtokában, amelyek kivesszük látszanak a világból.

Mindezt csak azért jegyeztem meg, mert legújabb kötete, az *Alkonynapló* is tele van efféle

tapasztalatok leírásával. Nem újdonság ez nála, mondhatnánk, mert 1972-es első kötete, a *Héj* óta ezt műveli. Összeveti az archaikust a modernnel, vagy inkább szembesíti, és nem kérdés, hogy melyik minőség jön ki győztesen a szembesítésből. De ez sem pontos igazán, mert Oravecz életművének ismeretében a „győztes” kifejezés elég sután hangzik. Ugyanis ennek az életműnek a középpontjában leginkább a vereség áll, vagy legalábbis valamiféle rezignáció. Elmúlik és elsüllyed minden, ami valaha volt, ezzel kell megbékélni valahogy. Bizonyos dolgok és jelenségek hosszabb életűek az embernél, a civilizációknál, de egyszer ezek is elmúlnak majd. Istenen kívül minden elmúlik. Nagy szavak, túlzott leegyszerűsítés, de némi túlzással mégiscsak erről van szó Oravecznél évtizedek óta. Mi másról lehetne szó, tehetném hozzá. Mi érdekes még ezen kívül ezen a nyomorult árnyékvilágon. Az *Alkonynapló* az elmúlás, a közeli halál érzetének jegyében (is) áll. Ez sem újdonság, mert Oravecz régóta vizsgálja az elmúlást, régóta barátkozik vele. Az egész élet a halálra való felkészülés, ezt régebbi korok emberei még jól tudták, a modern világ embere azonban mintha nem akarna tudni róla. Oravecz szikár, sűrített mondatokban számol be az öregség sokszor nyomasztó tapasztalatairól. Amikor azt írtam, hogy az *Alkonynapló* az elmúlás, a közeli halál érzetének jegyében (is) áll, ezzel a zárójelbe tett is-sel arra próbáltam utalni, hogy van itt még valami, ami miatt ez a könyv mégsem illeszkedik maradéktalanul az életmű legutóbbi kötetei közé. Több okból sem

illeszkedik simán. Egyrészt azért, mert az öregséggel talán a korábbiaknál is radikálisabban néz szembe, másrészt azért, mert még csavar is egyet a dolgon, és szerelmes lesz. Egy nyolcvan körüli férfi szerelembe esik egy nála évtizedekkel fiatalabb nővel. Botrány? Nem az, de nem is hétköznapi esemény. Oravecz többször is ír arról a könyvben, hogy ebben a társadalomban öregnek lenni szegény. Ebben a társadalomban, amelyben az örök fiatalság illuzórikus kultusza virágzik, és amelyben a halálról alig esik szó, mintha nem is létezne. Tehát a rendhagyás Oravecz esetében megduplázódik, mert nem elég, hogy szegényletes módon megőregedett, ráadásul még szerelembe is esett. Ennek a könyvnek a legfőbb tétjét ez a dupla rendhagyás adja, és ez az, ami miatt az *Alkonynapló* jóval több, mint az életvégi benyomások költői lajstroma. Ebből a rendhagyásból adódik az is, hogy az *Alkonynapló* bizonyos rétegei (a szerelmi réteg) rokonítják ezt a könyvet az 1988-ban megjelent, és mára kultikussá vált *1972. szeptember* című kötetével. Ott egy fiatalkori szerelmi dráma volt a középpontban, itt egy időskori szerelmi dráma, a kettő között eltelt egy fél évszázad, mégis az látható, hogy a szerelem megélésének intenzitása mit sem csökkent. Mintha az *1972. szeptember* folytatása lenne az *Alkonynapló* ezen rétege. A szerelem itt is, ott is véget ér, vagy ha nem is lesz vége, legalábbis szakításba torkollik. Olyan kérdésekhez juttatja el itt Oravecz az olvasót, amelyek a kortárs magyar irodalomban igen ritkán hangzanak el. Van-e „joga” ahhoz egy idős embernek, hogy szerelmes legyen. És van-e „joga” a környezetének (a másik fél környezetének) ahhoz, hogy ebben akadályozni próbálja. Ez az írás nem kíván igazságot tenni, nem kíván moralizálni, csak

Magvető Kiadó, Budapest, 2024

annak próbál hangot adni, hogy amit Oravecz itt kendőzetlenül, önmagát (és a másikat) sem kímélve felmutat, az a magyar nyelvű prózairodalom legerősebb lapjai közé tartozik. Amely magyar nyelvű prózairodalom érzésem szerint jó ideje leginkább már csak imitálja a tétet, a mélységet és a magasságot. Oravecz életműve ezzel szemben a tétet, a mélységeket és a magasságok egész univerzumát kínálja fel a kezdetek óta, az *Alkonynapló* pedig még inkább kitérít és megemeli az eddig sem elhanyagolható súlyú tétet.

A napló műfajának komoly tradíciói vannak a magyar irodalomban. E sorok írója is igen nagyra tartja például Márai Sándor hatalmas napló-folyamát, amelyet az író 1943-tól 1989-ig vezetett. Oravecznek kedves szerzője Márai Sándor, és úgy tűnik, hogy ő maga is a naplókat tartja a Márai-életmű betetőzésének. Az *Alkonynapló* e tradíció legszebb és legemlékezetesebb darabjai közé tartozik. Egyszerre mélyen személyes és univerzális, képes arra, hogy a „saját élet” hétköznapiságát komoly költői erővel általános érvényűvé tegye.

A naplóírás mint irodalmi műfaj „kétfenekű”, mert egyszerre kell mélyen személyesnek lennie, de olyan módon, hogy közben az olvasó mégse érezze úgy, mintha leskelődne. Persze sosem szerencsés, ha egy könyv szerzőjét teljes mértékben azonosítjuk azzal a személlyel, aki a szövegekben beszél. Aki egy irodalmi szövegben beszél, nem teljesen azonos a létrehozójával, még akkor sem, ha ez a létrehozó épp egy naplót ír. Oravecz a naplószövegeit ugyanazzal az alapos-sággal munkálja meg, mint a verseit, ezért aztán olvasás közben olykor úgy érezhetjük, hogy egy-egy naplóbejegyzés akár *A megfelelő nap* vagy a *Távozó fa* című verseskötetében is helyet kap-

hatott volna. Az *Alkonynapló* így aztán – Márai naplóíhoz hasonlóan – nem a szubjektív énről tudósít csupán, hanem ennél jóval tágasabban rögzíti a világot. Itt is az író beszél, még akkor is, ha életének olykor drámai történéseit rögzíti, olykor olyan történéseket, amelyek akár zavarba is hozhatják az olvasót. Oravecz csendes, szikár radikalitása itt is ugyanúgy jelen van, mint a korábbi könyveiben. Nincsenek illúziói, veszteségeket lajstromoz, szembenéz az öregséggel, és persze a halállal, mint már oly sokszor a korábbi műveiben. Ennek ellenére mégsem érezzük ismétlésnek, amit olvasunk, mert a szerző sosem ugyanazt mondja, miközben ugyanarról beszél. „Elment a sárgarigó, a kakukk, a gólya, a fecske. Megvárod, míg visszajönnek?” – ezzel az Őszi kérdés című bejegyzéssel indul a kötet. Lehetne akár egy Oravecz-vers ez is valamelyik korábbi kötetéből.

Oravecz radikalitása, költői „könyörtelensége” leginkább azt jelenti, hogy semmit sem próbál eltakarni, nem stilizál „felfelé”, nem

szépít, hanem a rá jellemző konoksággal meg akar érteni valamit. Betegség, halál, személyes veszteségek, a fia betegségével való szembenézés és a már emlegetett, kései szerelem adják az *Alkonynapló* ívét. És persze a természet működésének rögzítése, finom villanások, madarak, vizek, fák életének csendes eseményei. Ez a könyv feladja a leckét a fiatalabb írógenerációk számára is, leginkább a bátorsága, konfessziójának lehengerlő ereje miatt. Oravecz tudja azt, amit a legnagyobbak tudnak: valóságot teremt, miközben rögzít. Amivel végső soron azt akarom mondani: segít. Hogy azt ne mondjam: gyógyít. A nyelv, amelyet használ, mintha egyenesen a szajlai földből hajtott volna ki. Egyszerű, organikus. Eszköztelensége az eszköze. A kötet záróbejegyzésében azt kérdezi: Meddig még? Hogyan akkor? És azután? Az *Alkonynapló* (ahogyan az irodalom) nem képes választ adni ezekre a kérdésekre. De eljuttat ezekig a határpontokig, ahonnan körbenézhetünk, és felkészülhetünk mindarra, ami még ránk vár.

Theiresziasz emlői (2024; akril, vászon; 100×90 cm)

Egressy reflektora

Egressy Zoltán: *Attenborough* reflektora

Egressy Zoltán számos regény, elbeszélés és drámakötet után visszakanyarodott a versekhez, friss kötete, az *Attenborough reflektora* a kortárs magyar líra egyik izgalmas vállalkozása. A kötet komoly kihívást jelent az olvasó számára, mert nem csupán élvezeti irodalom, hanem mélyebbre hívó intellektuális utazás is. Egressy poeta doctus, aki úgy hozza közelebb az emberi lét nagy kérdéseit, hogy közben nem veszíti szem elől a költői nyelv szépségét és gazdagságát. Ez a kettősség teszi a kötetet egyszerre intellektuálisan izgalmassá és esztétikailag élvezetessé.

A könyvben számos irodalmi, filozófiai és természeti asszociációval átszőtt szöveggel találkozhatunk, amely a modern ember világhoz való viszonyát próbálja megragadni. A természet itt azonban nem egyszerűen háttérként szolgál, hanem az emberi lét metaforájaként jelentkezik, megvilágítva annak komplexitását és tragikumát. A *Túlélt évszak* című versben például a nyár levonulása nemcsak egy évszak végét, a mulandóságot, az érzelmi veszteségeket is jelenti, a *Forget love, fall in café* madarai és felhői is a lírai én sóvárgását érzékeltetik a beteljesületlen vágyak kifejeződéseként, kontrasztot képezve az emberi élet kötöttségeivel és a földi létezés korlátaival. A lélek vágya a szabad mozgásra a valóság leküzdhetetlen akadályaival ütközik, ahogyan a későbbiekben a galaxisok ütközése és az univerzum kozmikus rendjének ábrázolása (vagy a *Curaçao* őszi levélhullása) egyben tragikus felismerést is jelent: az ember bármennyire is próbálja felfogni a világminden-

séget, egyszerre marad kívülálló és jelentéktelen porszem benne.

Noha a cím kibontására csak a kötet vége felé, a kilencedik ciklusban szereplő *Mélyben* egyik sorában kerül sor, addigra bőven összeáll a kép az olvasó fejében, hogy mi kapcsolja össze az írásokat, hogyan helyezi a költő reflektorfénybe a természet és az ember kapcsolatát. A címadás *Attenborough* neve révén egyértelműen természeti konnotációkat hív elő, de egyúttal olyan univerzális kérdések felé is nyit, mint a technológia vagy a modern ember tudományos vívmányokhoz fűződő viszonya. A természet és a kozmikus dimenziók gyakran visszatérő motívumai a verseknek, legyen szó akár az *Ismeretlen zóna* kozmikus hidegéről, vagy az *Ördög hídja* ősi szimbólumairól. A kötet egységes egészzé áll össze, a hetvenhat vers összhangja nem törik meg a ciklusokba rendezés során – nyelvük letisztult, ugyanakkor a metaforikus gazdagság miatt sok esetben nehezen dekódolható.

Egressy többször él a fragmentált narratívával, ahol az idő és a tér határai elmosódnak. Nemcsak a történetészövés szaggatottsága jellemző, hanem az idő- és térkezelés is folytonos elcsúszásokkal operál, megszokott kategóriái megbomlanak, és a modern ember idegensége a saját környezetében érvényesül. A *Rendszer-távolat* című versben az idő kozmikus mértékegységekben jelenik meg, az ember létezését ebben az óriási téridő-kontinuumban próbálja elhelyezni a szöveg. Ez a motívum az egész kötetet átszövi: az emberi tapasztalat jelentékte-

lenségére és egyszerűségére való rácsodálkozás visszatérő téma, miközben a modern élet banális elemei is megjelennek a versekben.

A szerző szinte tudományos precizitással dolgozik az idő érzékeltetésével, miközben az emberi tudás határaitól, a kozmikus léptékekről és a világmindenség átláthatatlanságáról elmélkedik. A technológia és az ember közötti kapcsolat dinamikája éles kritikát is megfogalmaz, ugyanis a versekben a technológiai fejlődés nem mindig pozitív értelemben kerül bemutatásra, gyakran a modern ember elidegenedésének, bizonytalanságának és kozmikus kicsinységének jelképe. Ez az emberi létezés és a tudományos-technológiai hatalom közötti feszültség több versben is megjelenik, és Egressy Zoltán ügyesen játszik a modern technológia nyelvvel és képeivel, amelyeket a költészetében esztétikai eszközként alkalmaz. A kötet egészében érzékelhető egyfajta ambivalencia: miközben a tudományos ismeretek és a technológia a modern világban elengedhetetlenek, egyúttal az emberi létezés kérdéseit és kiszolgáltatottságát is fokozzák.

A tudományos haladás szkeptikus szemlélete különösen a *Két javaslat* című versben válik nyilvánvalóvá, ahol Egressy visszatekint a 17. századba, Newton világába, hogy újraértelmezze a színspektrum és a fény fogalmát. A vers mélysége abban rejlik, hogy a fényt és a színeket nemcsak fizikai jelenségeként, hanem metaforaként is kezeli, amelyek az emberi érzékelés határait és a világ megismerésének lehetőségeit is jelzik. Ez az újraértelmezés a versben egyben arra is utalhat, hogy az emberi tudás véges, és a tudomány sem adhat választ minden kérdésre.

A kötet egyik erőssége, hogy a filozófiai gondolatok nem válnak túl elvontakká, hanem

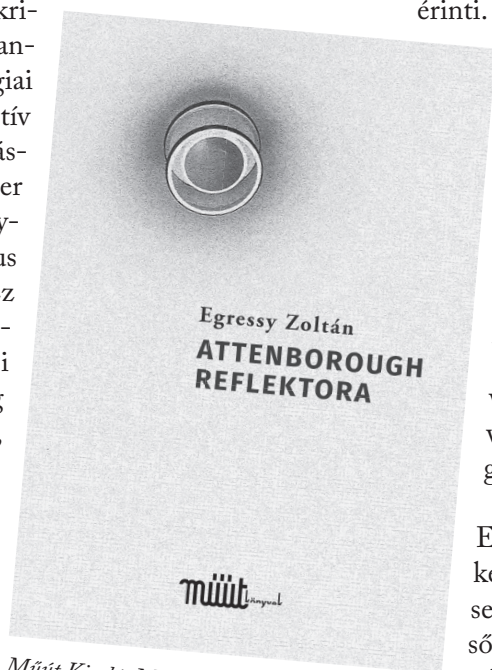
egyfajta tapintható metaforákká formálódnak. Például az *Ördög hidja* című vers a mester és az ördög kapcsolatát, valamint az ördög kijátszását egy egyszerű, de hatásos narratívába ágyazza, melyet a középkori népi legendák ihlettek. Azonban Egressy itt is képes továbblépni a konkrét események keretein, és a vers végén a hatalmi dinamika és a teremtés filozófiai síkját érinti. Ez a vers, és valamiért a teljes

Romlás épülésre című ciklus lopta be a szívembe magát leginkább, egyenként is nagyon erős darabokat tartalmaz a kötet, gondolok például a *Maori* vagy a *Semmi meglepetés* című versre, de sok versére jellemző, hogy kisregényi történetek vannak egyetlen versbe sűrítve, és várnak, vágnak az olvasó továbbgondolkodására.

Stílusában és tónusában Egressy különleges érzékenységgel dolgozik: a versek gyakran melankolikusak, sőt időnként tragikusak, de mindvégig megőrzik a lírai szépséget. Az *Előeste* például egy időn kívüli pillanatot ragad

meg, amelyben a szerelem és a világegyetem összefonódik. A vers ábrázolásmódja szinte festői, miközben a szerelem és az idő mulandósága kerül előtérbe. Azonban a kötet nemcsak bölcséleti természetű, az emberi tapasztalat érzelmi vonatkozásait is közvetíti. A versek tele vannak feszültséggel, ahol az emberi érzelmek – a szeretet, a vágy, a félelem és az elidegenedés – finom szövetként átszövik a szövegeket.

A lírai én sokszor távolságtartó, ugyanakkor mégis érzékeny és reflektív. Az *Alszol* című vers például rendkívül intim hangvételű, az emberi kapcsolatok mélysége és törékenysége egyszerre nyilvánul meg benne. Miközben a költő a szeretett személy alvásának békességét figyeli, a versben a csend és a mozdulatlanság válik az emberi kapcsolat mélységének kifejezőjévé, mi-

Műút Kiadó, Miskolc, 2024

közben a lírai én belső monológja szinte filozófiai mélységekbe vezet.

A kötet egyik központi vonulata az emberi kapcsolatok ábrázolása: a versek rendkívül érzékenyen rezonálnak az emberi kapcsolatok törekenységére és összetettségére. A szerelem, az elválás, a vágyakozás és a magány mind jelen van, gyakran finom lírai ábrázolásban, és ez a költészet nem kerül el a fájdalom és az elidegenedés kérdéseit sem. A *Semmi meglepetés* vagy a *Végzetes vigasz* című versben például a lírai én egy olyan kapcsolatról elmélkedik, amely már elmúlt, mégis örökre nyomot hagyott benne, azaz nemcsak az emberi kapcsolatok szépsége, de azok átmenetisége is hangsúlyossá válik.

Különösen izgalmas, amikor a versek a valóság és az abszurditás határán játszódnak. A *Kútnyi gödör a fa helyén* című versben a fa elvesztése, valamint a gödör, amely mindezek nyomán megmarad, egyértelműen szimbolikus töltetet kap. A múlt és a jelen közötti kapcsolódás, a természet körforgásának személyes szimbólumokkal történő kibontása egyszerre nosztalgikus és elgondolkodtató, ahogyan például a családi diófa és annak hült helye szimbolizálja az egyén személyes életútját, belső világát, egyedi tapasztalatainak kivetülését. A *Green Flash* című versben a légköri jelenségek és a zöld sugár metaforája a természeti világ csodáját tárja elénk, miközben az emberi és kozmikus világ összefonódásáról szól. A kötet tele van ilyen típusú kifejező képekkel, amelyek bár könnyen érthetők első olvasásra, mélyebb rétegekben nehezebben feltárható szimbolikát hordoznak. Szintén érdekes játék és egy plusz réteg a kötetben a versek egymásra és oda-vissza utalgatása, ahogyan például a *Green Flash*-ben megidéződik a *Két javaslat* is.

A szövegekben felfedezhetőek olyan motívumok, amelyek visszautalnak a klasszikus

irodalomra, ugyanakkor a könyv a modern líra eszköztárát is hatékonyan alkalmazza. Egressy különösen ügyesen használja a szabadvers formáját, és használja ki a lehetőségeit (ezek vannak túlsúlyban, néhány formában írt vers inkább a kötet második felében lelhető fel, ahol képverssel is kísérletezik), ami lehetőséget ad számára, hogy a gondolatok és képek szabadon áramoljanak, egyfajta folytonos mozgást és áramlást hozva létre. Ez a technika igen hatásos, amikor a versek kozmikus vagy természeti képeket idéznek, hiszen ezáltal a képek organikusan egymásba fonódnak, és egy folyamatosan mozgó, átalakuló univerzumot idéznek meg.

A természeti jelenségek, mint a villámlás vagy a felhők ütközése, nem egyszerűen a fizikai világ részei, hanem az emberi élet kiszámíthatatlanságának és belső feszültségeinek kifejezői. A kötet egyik legizgalmasabb vonása, hogy Egressy a természetet és a kozmikus jelenségeket a legintimebb emberi érzésekkel kapcsolja össze, mintha a világegyetem is tükrözné az emberi lélek küzdelmeit és ellentmondásait.

Emellett a nyelvhasználat is gazdag és sokrétegű. Egressy mintha patikamérlegesen méricskélve dolgozna a szavakkal, miközben a nyelv mégis élő, mindent átszövő organizmusként működik a versekben.

Összességében az *Attenborough reflektora* egy olyan lírai alkotás, amely a modern ember belső és külső univerzumait vizsgálja, különös figyelmet szentelve a természet, a kozmikus rend, valamint az emberi tapasztalat finom összefüggéseinek. A kötetet ajánlom azoknak az olvasóknak, akik szeretnek elmerülni a mélyebb filozófiai gondolatokban, ugyanakkor élvezik a lírai szépséget és az élő, lélegző metaforákat. Egressy Zoltán könyve biztosan nem fog számukra csalódást okozni.

Boldogtalan emberek seregszemléje

Háy János: *Boldog boldogtalan*

Háy János már több regényében bizonyította, hogy napjaink társadalmának egyik legélesebb szemű megfigyelője és kritikusa. Ahogyan azt is, hogy kiváló ismerője az emberi kapcsolatoknak, legyen szó családról vagy munkahelyi ismeretségről, szerelemről vagy anya–gyerek viszonyról, boldogságról vagy boldogtalanságról. Legújabb kötetében, a *Boldog boldogtalanban* mintha eddigi prózaírói pályájának egyfajta gyűjteményes változatát kívánta volna összeállítani, felvillantva benne mindazt, amiért szeretjük: humort, iróniát, lényeglátó gondolatokat, a minket körülvevő világra vonatkozó pontos reflexiókat, az érzelmi üresség megjelenítését. A gyűjteményes jelleg a szerkezeten is nyomot hagyott, a több mint négyszáz oldalas regényben ugyanis felbukkan *boldog boldogtalan*, ki-bejárnak a szereplők, főként budaiak, magyar- és történelemtanárok, ügyvédek, joggaoktatók, neurológusok és nyugdíjasok, akiket összeköt a boldogtalanság. A szereplőket és ezzel együtt a nézőpontokat is gyakran változó szöveg tagolatlan – nem segíti az olvasót bekezdésekkel, fejezetekkel, hanem „ömlesztí” a végtelen, sokszor egymásba gabalyodó sztorikat. Olyan a kötet, mint egy novellafüzér, melyben egymásba rohantak az egyes elbeszélések, vagy ahogyan az elbeszélő fogalmaz: „sorsok egymásra lapátolása” olvasható itt. Éppen a tagolatlanság és a gyors váltások, az állandó előre- és visszautalások okozzák, hogy a regényben nem lehet megpihenni, hiszen mint egy kiáradt, nagy sodrású folyó, visz magával (szereplőket és olvasókat egyaránt), és nem iga-

zán van más lehetőség, mint felvenni a ritmusát. Ez a struktúra talán azt a befogadói magatartást próbálja meg előhívni, amit akkor alkalmazunk, amikor görgetjük a Facebookot, az Instát vagy a TikTok-videók végtelen sorát, és egyik képből/történetből megyünk a másikba, míg bele nem szédülünk.

Az állandóan mozgásban lévő, szereplőről szereplőre váltó nézőpontokból kialakuló szerkezet kitérésekből épül fel: az éppen aktuális történetben megjelenik egy kitérés, de aztán a kitérésnek is van egy kitérése, majd annak is, míg végül már nem tudjuk, hová kellene visszatérni, hová lett kitéve a legelső képzeletbeli zárójel: „(...) sajnos olyan hosszú volt a kitérő, hogy elveszett a kitérő előtt megkezdett mondat vége”. Az olvasó valószínűleg egy ideig megpróbálja pontosan követni a szereplőket (és váltakozásuk rendjét), de aztán feladja, és a sodrásra bízza magát. Nem lehet máshogy olvasni ezt a könyvet, melynek szándéka valószínűleg nem is az, hogy teljes egészében átlássuk, hanem hogy az elénk kerülő történetdarabkák kapcsán elgondolkodjunk problémákon, élethelyzeteken, miközben azt is megláthatjuk, milyen azonos mintázatok vannak a könyv sok szereplőjének életében, sorsában. Ez a regény ugyanis „mindenkiről” szól (a fűlszövege szerint „nyolcmilliárd ember a szereplője”), és azt mutatja meg, hogy minden különbözőségünk ellenére is milyen egyformák vagyunk.

Bár az íróiáról egy esszéisztikusabb részben az elbeszélő megállapítja, hogy „a határvédelemben érdekelt”, és az irodalomnak igazá-

ból határsértéseket kellene elkövetni, mégsem választ más elbeszélsmódot. Az ironia marad a meghatározó közlésmódja, szinte átítatja az egész kötetet, ezzel mutat rá kíméletlenül a közélet és a magánélet fonákságaira és vizszásságaira. Háy kíméletlensége ugyanakkor valamiféle empatikus kíméletlenség, amely ugyan nem kendőzi el a hibákat, de megérti és elfogadja azokat. Mintha azt állítaná, hogy hibázni is az élet része, az ember talán legfontosabb jellemzője pedig éppen a tökéletlensége. Mint ahogyan a boldogtalanság sem rendszerhiba, nem annak a jele, hogy valamit rosszul csinálunk, hanem az élet szükségszerű része, és ezért talán nem is kellene küzdeni ellene. A regényben megjelenő első szereplő sem tesz mást, mint elhatározza, hogy nem próbál meg mindenáron boldog lenni (és főleg annak látszani), amivel paradox módon egy akkora súlytól szabadul meg, hogy szinte már ettől boldog lesz: „Felállt az ágyról, elindította a napot, azt a napot, amely naptól kezdve nem fog kényyszeresen rámosolyogni a munkatársaira, az eladókra, a szomszédokra a házban, csak úgy fog működni, ahogyan egy átlagosan boldogtalan ember működik. Ahogy ezt eldöntötte, érdekes, hogy könnyebbnek érezte magát, mintha ettől a gondolattól egy szempillantás alatt bikiniszezonra fogyott volna, és belül sem érezte azt a terhet, amit alig bírt magával cipelni, thai masszázsnélkül is kioldódtak a görcsök a hátizmaiból.”

Ha ebben a vicces megjegyzésektől hemzseggő („szövegértésben Magyarország nem csak a határon túli területeit veszítette el”; „A versírás rettenetesen időigényes dolog, nagyon sokat kell és nagyon mélyen érezni” stb.), ugyanakkor rendkívül elgondolkodtató kötetben a legfontosabb témákat kellene kijelölni, akkor vé-

leményem szerint az öregedés és a házasságok válsága lenne az, a sok egyéb (gyereknevelés, abortusz, pénzügyi és munkahelyi problémák stb.) mellett ugyanis ezek a leggyakrabban visszatérő kérdések. Az üres, évtizedek óta tartó, csak a gyerekek vagy az anyagi kényszer miatt fennmaradó házasságok szinte minden szereplő életében jelen vannak: a házaspárok vagy elválnak, és úgy lesznek boldogtalanok, vagy együtt maradnak, és azért. Házastársi hűtlenség nélkül nincs is házasság, mindenki csalja

a másikat, Háy János regényében legalábbis mindenképp. A másik, ennél talán tragikusabb téma az öregedés, a világból való kikopás, annak az időszaknak a bemutatása, amikor az emberek „átcsúsznak az NB kettőbe”. A múlt ekkorra a maga kézzelfoghatóságában már régen elveszett, a gyerekek kiköltöztek, a gondoskodásból szépen lassan gond lett. A divatjamúlt ruházat, a romló egészség, az elmagányosodás, a lakásból eltűnő gyerekkacaj mind az öregedés velejárója, és ennek tragikumát még a kötetet uraló ironia sem képes elviselhetőbbé vagy

kevésbé fájdalmassá tenni. Nincs az a humor vagy nézőpont, ami mentené a helyzetet, és a valóságosnál egy pillanatra is szebbnek mutatná az idősotthonban tolószékben kucorgó embereket, akik egykor mind boldogságról álmodoztak.

A társadalmi kérdések mellett a személyes dimenziók is láthatóvá válnak, és mindegyik még egy metaréteg is épül, hiszen a regény megírására is rengeteg utalás történik. Olvasóként ugyanis nemcsak a boldogtalan emberek tablóját, egyfajta ironikus seregszemléjét látjuk, hanem azt is, hogyan teremődik maga a regény. Az elbeszélő az írás meglehetősen kaotikus folyamatába is betekintést enged, bár ezzel kapcsolatban (is) rengeteg az elbizonytalanító

Európa Könyvkiadó, Budapest, 2024

tényező. Az író, az elbeszélő, a másoló megkülönböztetésével is eljátszik a kötet, sőt egy a regénybe titokban beleírkáló személy is megjelenik a színen. A narrátor gyakran elhagyja a pozícióját, és önmagára is reflektál, de még ezen az irodalomban régóta ismert és alkalmazott írói önreflexión is csak gúnyolódik a szerző. Az írókat ugyanolyan iróniával ábrázolja, mint ahogy a szereplőket: „Minden író ezt csinálja, a saját beteg lelkét vetíti rá a világra, s ha sikerül a kivetítés, az olvasói épp olyanok látják a világot, mint amilyen az író lelke, rettenetesnek.” De nemcsak az alkotó problematikája kerül elő, hanem az olvasóé is („Mert magunkat akarjuk olvasni, a többi nem érdekes”), sőt visszatérő elem és céltábla a kritikus is, aki recenziálja majd a könyvet. Az elbeszélő biztos abban, hogy az első ötven oldal után csak átpörgeti majd a regényt, de azért biztos, ami biztos, több megjegyzést is elhelyez annak a kritikusnak, aki alulfizetettsége ellenére is eljut a végéig – mindez természetesen színtiszta irónia.

A fentiekből is látható, hogy a *Boldog boldogtalan* kifejezetten (és sokféleképpen) játékos szöveg, de ez egyáltalán nem zárja ki a súlyos kérdések boncolgatását. Nevet az emberek (legyenek akár tanárok, akár orvosok, akár írók, olvasók, kritikusok) kicsinységén, hibáin, felszínességén, ugyanakkor e nevetés mögött rámutat azokra a dolgokra, amelyekkel ezeknek a szánni- és nevetnivaló embereknek (mind a nyolcmilliárdnak) szembe kell nézniük. Halállal, gyásszal, öregedéssel, magányossággal – és ilyenkor néha elcsuklik az irónia, és a nevetetően kritikus szövegbe olyan megjegyzések ékelődnek, melyek felérnek egy-egy gyomor-szájra mért rúgással. Mint például az a rész, amelyben a régóta együtt élő házaspárok szo-

kásaira és a királyi többes használatára reflektál, és egyetlen aprócska névmással teszi egyértelművé, hogy vannak dolgok, melyek nem megszokhatók: „Mi hányunk, mi nem alszunk, a mi fejünk görcsöl, a mi vérnyomásunk megy fel, a mi ebédünk, a mi italunk, a mi ágyunk, a mi párnánk és paplanunk, a mi házunk, a mi gyerekeink, az én halálom.”

A főhős nélküli regény még a teremtés és az írás aktusait is összeköti, a maga áradó, ugyanakkor mozaikos és fragmentált történetével problémák sokaságát érinti, és egyszerre ironikus, lendületes és lényeglátó. A szerkezet sűrűségéhez hamar hozzá lehet szokni, elbolyongunk a rengetegben, a névtelen (és nem melleleg boldogtalan) emberek történeteinek sötétlő erdejében, de eközben kíváncsian várjuk, hová vezet az út mindebből. És mintha ezt az író sem tudná egészen pontosan, úgy tűnik, nem tud mit kezdeni a lezárással. A tempós regény a végére elfárad, a befejezés túlságosan hosszúra nyúlik, újabb és újabb betoldásokkal, kitérőkkel, késleltető elemekkel találkozunk (melyek problematikusságára persze az elbeszélő is reflektál, de ettől nem változik számottevően a hatás), mintha az útikalauzunk sem tudná egész biztosan, hogy a rengeteg kanyar után milyen célba juttasson el minket. „A szöveg útjai olyanok, mint egy szerpentin az Alpokban, állandóan kanyargunk, már azt se lehet tudni, milyen irányba haladunk, s hogy egyáltalán valaha is célt érünk-e”. A megoldás azért kisebb hezitálás után megszületik: a zárlatban egyfajta keretet alkotva ér össze a nyitó- és a zárómondat, ez utóbbiban pedig az fogalmazódik meg, hogy a boldogtalanság nem újkeletű dolog, hanem olyasvalami, ami a „világ kezdete óta” velünk van.

Az előző számunk tartalmából

A 180 évvel ezelőtt született Munkácsy Mihály tiszteletére írott szövegek:

Elek Tibor, Farkas Wellmann Éva, Kiss László, Kiss Ottó, Szil Ágnes, Dávid Péter, Banner Zoltán, Csillag Tamás és Balássy Fanni prózái és versei

Krasznai Réka, Erdész Ádám, Nagy László Bálint, Varga Tamás, Lenkefi Zoltán tanulmányai

Zalán Tibor drámája: *Idegenek és ismerősök*

Kritikák Kovács Dominik és Kovács Viktor, Zsidó Ferenc, Szentmártoni János, Lapis József könyveiről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrassy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerc@gmail.com; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 5100 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg.